

1997

6

VI. évfolyam

CSALÁD, GYERMEK, IFJÚSÁG

Tartalomjegyzék
1997., 6. lapszám

Szerző	Cím
Herczog Mária	A törvény éve
Derdák Tibor, Varga Aranka Bányai Emőke	Az iskola nyelvezete – idegen nyelv (II. rész) Gyermekjóléti szociális munka Skóciában
Boldizsár Ildikó	Kihez szólnak a tündérmesék? „Chicoca fája” Program a gyermekek elleni szexuális visszaélések megelőzésére
Molnár László	Drogmegelőzés az iskolában GRATULÁLUNK!
Gálné Szendi Katalin	Intézeti nevelt fiúk urológiai szűrése Heves megyében
Jankó Judit	Az iskolai szociális munka „története” Szekszárdon
Margitics Ferenc	Állami gondozott fiatalok iskolaérettsége egy empirikus vizsgálat tükrében
Pesty Tamás	Téma: a család, avagy egy szakmai nap rövid krónikája
Révész Piroska	Gondolatok a helyettes szülői tevékenységről
Kálmánchey Márta	A serdülőkori krízis – mint az intézetbe kerülés egyik oka
Molnár László	Szegénység és iskola

Írta: Herczog Mária

A törvény éve

A gyermekek védelméről szóló törvény megszületése és életbelépése akkor is meghatározó eseménye az 1997-es évnek, ha sokféle vélemény és ellenérzés fogalmazódott meg vele kapcsolatban. Azzal mindenki egyetértett, hogy a jogszabályra rendkívül nagy szükség volt, és a kritikusok is elfogadják azt, hogy a további késlekedés nagyrészt olyan változásokat indukált volna, amelyek nem a gyermekek és a családok védelmét szolgálták. A törvény kompromisszumok és kényszerűen elfogadott korlátok eredményeképpen nem képes teljes mértékben eleget tenni a várakozásoknak, de kiváló lehetőséget teremt arra, hogy a halaszthatatlanná vált változások elinduljanak, és fokozatosan kiépüljön egy sokkal gyermek- és családközpontúbb modell. A törvény életbelépése a kívánatosnál sokkal nagyobb csöndben zajlott, és azóta is kevés szó esik róla, hacsak a rendszeres gyermeknevelési támogatást nem említjük. Ez azért is nagy baj, mert a laikus közvélemény nagyon kevésbé tájékozott, nem ismert, hogy a gyermekvédelemben élő gyermekek miért és hogyan kerülnek be, illetve ki a rendszerből, hogyan finanszírozzák az intézményeket, ellátásokat, milyen szakmai és pénzügyi viták folynak a szakemberek, önkormányzatok, ágazatok között. Nem ismerik a jogaikat és lehetőségeiket a polgárok és az érintettek sem, de sajnos a média figyelmét még botrányos ügyek kapcsán is nehéz felkelteni ezirányú információadásra.

Érdekes jelenség tanúi lehetünk. A helyi és megyei önkormányzatok egy része úgy viselkedik, mintha nem lett volna korábban is feladata a területen élő családok és gyermekek támogatása, a veszélyeztetettség megelőzése és kezelése. Nem vitatható, hogy kevés a rendelkezésre álló pénz, szakember és intézmény, de sajnálatosan jól ismert hazai szokás szerint sokkal kevesebb helyen töprengenek azon, hogyan lehetne minél jobban megoldani a problémákat, jó színvonalú szolgáltatásokat nyújtani, bevonni az érintetteket és a potenciális segítőköt, együttműködni települések között, helyi és megyei szinten, inkább annak bizonyítása veszi el az időt, hogy mit miért nem lehet végrehajtania A tiltakozás e formája nem alkalmas arra, hogy a valódi kérdések kerüljenek elő, pedig volna miért harcolniuk a polgároknak, önkormányzatoknak, intézményeknek. Ehhez persze érdemi elemzés, vitaanyagok és javaslat kell.

Nagy vihart kavart az a rendkívül jelentős kitétel, miszerint anyagi okokból nem lehet a gyermekek a családjából kiemelni. Még a szakirányú képzésben résztvevő másoddiplomás hallgatók is tamáskodtak, mi lesz, ha lakhatást kell biztosítani egy családnak hajléktalanság esetén, nem pedig a korábban megszokott módon beutalni a gyermeket. Ez ugyanis mind az önkormányzat, mind a lakosság körében nemtetszést válthat ki és el is szabotálják. A székesfehérvári Rádió utcai házból kiköltöztetettek esetében sem merült fel eddig -sajnos – szempontként, hogy a családoknak adott 1, 5 millió forint lényegesen kevesebb, mint az az összeg, amennyibe a gondozásba vett gyermekek állami gondoskodása kerülne. Ez persze nem elsősorban anyagi kérdés, de a törvény szellemiségének megfelelően a lakáshoz, lakhatáshoz juttatás – és persze szakmai segítség biztosítása -lényegesen jobb minőségű megoldás, mint az állami gondoskodásba vétel anélkül, hogy ettől bármit is várhatnánk önmagában. Azt ugyanis nehéz lenne a törvény által előírt elhelyezési és egyéni gondozási tervbe beilleszteni, hogy hajléktalanság miatt kell kiemelni a gyermeket. A hajléktalanná

váló roma családok – még ha önkényes beköltözőként válnak is hajléktalanná utóbb – feltehetően nem képesek maguktól lakhatáshoz, munkához jutni. Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy embercsoportok szeretik és akarják kialakult állapotukat. Ha pedig nem így van, akkor meg kell vizsgálni, mi vezet oda, hogy az adott család ebbe a helyzetbe kerülve elveszítheti gyermekeit. Milyen előnyökkel jár a gyerekek és a közösség számára a gyermek kiemelése. Az adatok szerint az állami gondoskodásban élő gyermekek iskolai és továbbtanulási valamint későbbi életesélyei sokkal rosszabbak, mint a nem állami gondoskodásban élőké, későbbi beilleszkedésük, pedig nagyon szerény esélyű. Ha igaz lenne az a tétel, hogy „ezeken” úgysem lehet segíteni, és a bekerülő „gyerekanyag” nem alkalmas fényes eredmények elérésére, akkor végképp értelmetlen, miért a méregdrága intézmények ellátásába utalják őket, ahelyett, hogy hagynák a családban, és ott segítenék. Arra sajnos soha nem kapunk választ, hogyan fajul odáig a dolog ilyen nagy számban, hogy semmi jele nincs évekig annak, hogy családok ezrei krízishelyzetben vannak. A beutaláshoz eddig is kötelezően előírt előzetes gondoskodás és családi anamnézis részletes leírását a legkritikább esetben csatolták az önkormányzatok, és nem látszott érdemi jele a folyamatos családgondozásnak a gyermek hazakerülése vagy sorsának végleges, más formájú rendezése érdekében. Ebben az esetben tehát a törvény életbelépésével tapasztalható felháborodás semmiképpen nem indokolható. Abban az ügyben nem hallani tiltakozást és interpellációt, hogy kevés a családgondozó, pszichológus, gyermekvédelmi szakember, hogy elvégezhetetlen mennyiségű akta tartozik egy-egy ügyintézőre és így sok milliós kár éri az önkormányzatokat, és mindenekelőtt sérül a gyermek, családok, közösségek érdeke, pedig ezek a tiltakozások sokkal jobb eséllyel vezethetnének el a valódi szakmai, szakmapolitikai vitákhoz, a helyi és megyei, országos érdekek ütköztetéséhez és a tényleges értékeléshez, mérlegeléshez.

A törvény életbelépésével sokkal inkább számonkérő és értékelhető lesz a helyi ellátás. A hiányok is jól dokumentálhatók: kevés a szakember, nincsenek segítő ellátások, intézmények elég számban, hiányoznak az igényhez rugalmasan alkalmazkodó szolgáltatások. Ezek megteremtéséhez a törvény részben időt ad, részben lehetőség van a pályázati pénzek elnyerésére és a helyi, megyei szerkezetalakításon keresztül erőforrások átcsoportosítására, a korábban elmulasztott hálózat kiépítésére.

A családok megelőző segítésének és gondozásának csak akkor van esélye, ha szakmai érvek mentén vitatkozunk, és legalább ennyire fontos, hogy ki-ki vessen számot a saját indulataival, érzéseivel. A képviselő testületek, tisztségviselők és a helyi polgárok akkor fogják elfogadni a gyermekek védelméről szóló törvényben megjelenő szemléletet, ha a szakemberek magukénak érzik azt, és nem csak arra lehet hivatkozni, hogy ez az érintett gyermekek érdeke, hanem ha nyilvánvalóvá válik, hogy ez az egész közösség érdeke is.

Rendkívüli vihart kavart a rendszeres gyermekvédelmi támogatás, pedig nem történt más, mint a korábban adható rendszeres gyermekvédelmi segély normatívá tétele. Ezzel elkerülhetővé vált, hogy települések, ahol a gyermekek 30%-át veszélyeztetettnek tekintették, anyagi okokból csak néhány családnak adjanak ilyen segítséget, illetve, hogy sok település visszautaljon segélykeretét saját rész hiányában. Természetesen elemezni kell, hogy miért van ennyi jogosult gyermek, és miért nem tudja, akarja az önkormányzatoknak egy része a támogatásból rá eső összeget kifizetni. E kérdések vizsgálatot igényelnek, mert strukturális problémákat jeleznek. Látható eredménye máris a törvénynek, hogy ez a probléma nyílttá válhatott, a törvény kötelező erejénél fogva nem lehet úgy tenni, mintha nem létezne a gyerek, családok és önkormányzatok szegénysége, ellehetetlenülése, és úgy sem lehet tenni, mintha mindenhol lett volna erre alkalmazható helyi szociálpolitika, család- és gyermekvédelmi koncepció. A rendszeres pénzbeni támogatás kifizetése ugyanis nem

csak anyagi okokból kavart vihart. Sokhelyütt nem szívesen adnak a szerintük „érdemtelen” szülők kezébe pénzt, ehelyett a korábban ingyenesen illetve részben térítésmentesen adott napközi étkezést kívánják így módon fedezni. Ez egy lehetséges stratégia, de érdemes megvizsgálni másféléket is. Olyant is, amelyben ezt megbeszéljük az érintett családokkal, olyant is, ahol nem csak a devianciát tételezi fel a szegényekről az önkormányzat, hanem megkísérel szolgáltatásokat nyújtani, családgondozással, krízisotthonokkal, iskolai gyermekvédelemmel, házi segítségnyújtással. Ehhez azonban a törvényen kívül arra is szükség van, hogy ne haragudjunk azokra, akik kevésbé szerencsések, ügyesek, más értékrenddel élnek, segítségre szorulnak, vagy éppen a segítséget nem tudják, nem akarják elfogadni, és ne érezzék azt, hogy meg kell büntetni azokat, akik másképpen élnek és gondolkodnak, vagy nem ismerik, akarják elfogadni a mi értékeinket. Ez nem könnyű feladat, nem is valószínűleg hamar. De ezt nem lehet számon kérni a törvényen, hiszen erre nem hozható törvény, csak olyan jogszabályok sora, amelyek segítik a gondolkodásmód megváltoztatását, és megkísérljük a védtelenek védelmét és erősítését.

Ehhez az együttgondolkodáshoz és közös munkához, fokozottabb egymásra figyeléshez kiváló lehetőség az év végi ünnepek sora, majd az újév, amihez lapunk készítői nevében is kívánok sok erőt, bölcsességet, szeretetet.

Írta: Derdák Tibor, Varga Aranka

Az iskola nyelvezete – idegen nyelv (II. rész)¹

*„Tanár bácsi!
Lehet karácsonyfát is rajzolni?”*

A társadalmi hátrányok enyhítésének formái

Az eredmények ismertetése előtt fontos áttekinteni, hogy a különböző intézmények és szervezetek hogyan járulnak hozzá a társadalmi hátrányok enyhítéséhez.

A következőket emelnénk ki az egyes iskolák felmérésben részt vett tanulóinál:

- Átlagosan hány évet töltöttek az óvodában?
- Milyen anyagi segítséghez juthattak az iskolakezdetkor?
- Milyen a napközis ellátás számukra?

TTT

1. JPTE Gyakorló Iskola: Az iskola tanulónként átlagban 800 forinttal tudott volna hozzájárulni a tankönyvek megvásárlásához. A szülők nyilatkozhattak, igénylik-e ezt az összeget, vagy lemondanak róla más tanuló, illetve az iskolai könyvtár javára. A szülők túlnyomó része erre a könyvtámogatásra nem tartott igényt. A napközit kb. a tanulók fele veszi igénybe, így a két első osztályból tevődik össze a 24 fős napközis csoport.

2. Berek utcai Iskola: Az iskola 730 Ft tankönyvsegéllyel, valamint néhány gyerek esetében étkezési hozzájárulással próbál segíteni a tanulók családjainak. A napközit a legtöbb tanuló igénybe veszi. Az elsősökkel néhány harmadikos is tanul délutánonként, így a két évfolyamból 30 fős csoport áll össze.

3. Magyarmecseki Iskola: A helyi önkormányzatok minden tanuló tanszerét (a szükséges füzeteket és tankönyveket) megvásárolták. A napközi az alsó tagozatban működik.

4. Gilvánfai Iskola: A helyi önkormányzat minden tanuló tanszerét (a szükséges füzeteket és tankönyveket) megvásárolta. A napközi, mely a falu óvodájában működik, valamennyi tanuló számára ingyenes.

5. Egyházasharaszti Iskola: Az önkormányzat megvásárolta tanulóinak részére a tankönyveket, 3000 Ft évközzési és rendszeres nevelési segéllyel támogatja tanulóit. A napközi költségeit is a helyi önkormányzat vállalta magára. Az első, második és harmadik osztályos gyerekek egy csoportban (22 fővel) tanulnak délutánonként.

¹ A tanulmány első részét lásd folyóiratunk 1997/5-ös számában.

6. Alsószentmártoni Iskola: A helyi önkormányzat a tanulók tankönyveit megvásárolta. A szükséges egyéb tanszerekre 2000 forint iskolakezdési, évközben, pedig valamennyi tanuló részére rendszeres nevelési segélyt biztosítanak. Két napközis csoport működik az iskolában, az első osztályosokkal külön nevelő foglalkozik délutánként.

7. Tiszabői Iskola: Az iskola a szükséges tankönyveket kölcsönzi azoknak a tanulóknak, akiknek a szülei nem tudják ezeket megvásárolni. A gyerekek ezeket a könyveket csak az iskolában használják, nem viszik haza. Néhány tanuló kapott tankönyv-hozzájárulást. Szeptember végén a diákok jelentős részének az iskolai könyveken kívül semmiféle más tanszere nem volt. Napközit az iskola jelentkezők hiányában nem működtet.

A helyi önkormányzat minden tanuló valamennyi tanszerét (a szükséges füzeteket, tankönyveket, írószereket és tornafelszerelést is) megvásárolta. Bár napközit az iskola jelentkezők hiányában nem működtet, a tanulók tízórait kapnak az iskolában...

Látható, hogy a tanulmányokhoz nyújtott szociális segítség mértéke és formái változatos képet mutatnak. Alighanem mindenhol a pedagógusok pozícióját tükrözi az adott önkormányzat döntéshozatali rendjében. Azt kizártnak tarthatjuk, hogy a szegény családok önállóan is tudnák érvényesíteni érdekeiket. Fontosnak tartjuk a pedagógusok kiállítását a gyerekek körülményeinek javítása ügyében, Kertesi Gábor kutatásai azonban arra figyelmeztetnek bennünket, hogy az ilyen jellegű segítségnél sokkal hatékonyabbnak tartjuk a pedagógusok szakmai munkáját. E munka eredményessége felmérésünk adataiból mégsem állapítható meg, hiszen a kiinduló feltételek éppen a legtöbb odafigyelést igénylő gyermekek esetében aránytalanul megnehezítik a kollégák munkáját.

A tanulók anyanyelve

Az iskolák kiválasztásánál fontos szempontunk volt a tanulók anyanyelve. Kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen különbséget tapasztalhatunk az egynyelvű és a kétnyelvű gyerekek között. Meglepő eredményre jutottunk ebben a vizsgálatunkban. Azt tapasztaltuk, hogy a tanulók teljesítménye nem anyanyelvükkel, hanem a szülők szociális helyzetével függ össze. A két kelet-magyarországi iskola kisdíákjainak teljesítménye a leggyengébb, pedig ott mindenki magyar anyanyelvű. Ezzel szemben az alsószentmártoni és gilvánfai tanulók, akik otthon, születésüktől fogva mindig románul beszéltek, jobban tudnak megbirkózni magyar nyelven adott feladatokkal, mint azok a magyar anyanyelvű kortársaik, akiknek társadalmi környezetük egy árnyalattal kedvezőtlenebb. Tekintsük végig ismét az iskolák felmért tanulóit ezúttal anyanyelvük szempontjából.

A nem magyar anyanyelvű diákok között jelentős eltérés mutatkozik a tekintetben, hogy anyanyelvüket milyen helyzetekben és mértékben használják. Ez egyéneknél is változó, de azt figyeltük meg, hogy az egy közösségbe tartozó tanulók anyanyelv-használata általában hasonló. Ezért fontosnak tartjuk a pusztán számadatok mellé megjegyezni az egyes iskolák esetében a cigány (beás) nyelv birtoklásának milyenségét is.² A tanítás nyelve egyébként mind a nyolc iskolában magyar. A négy dél-baranyai iskolában történtek próbálkozások a tanulók anyanyelvének iskolai megjelenítésére, de az még mindenhol nagyon messze van a realitástól, hogy beás cigány nyelven folyják az oktatás.

TTT

² Réger Zita: Vizsgálatok a cigány gyerekek magyar nyelvi oktatás-nevelés köréből II. (MTA Nyelvtudományi Intézet, PTF, 1980 Pécs)

1. JPTE Gyakorló Iskola: A tanulók valamennyien magyar származásúak és anyanyelvűek.

2. Berek utcai Iskola: A tanulók valamennyien magyar származásúak. Kivételt képez két cigány tanuló, ám anyanyelvük nekik is magyar.

3. Magyarmecseki Iskola: A tanulók egyharmada cigány, a többi magyar származású. A cigány tanulók még értik a szüleik román anyanyelvét, de beszélni már leginkább magyarul beszélnek.

4. Gilvánfai Iskola: A tanulók mindegyike román anyanyelvi! cigány gyermek. Anyanyelvüket azonban inkább az otthoni környezetben használják, az iskolában legtöbbször magyarul beszélnek.

5. Egyházasharaszti Iskola: A tanulók egy magyar származású diák kivételével mindannyian román anyanyelvű cigányok. A cigány tanulók a legtöbb helyzetben anyanyelvüket használják. Talán a tanítási óra az egyetlen, ahol magyarul beszélnek.

6. Alsószentmártoni Iskola: Az iskolába csak román anyanyelvű, cigány származású diákok járnak. A gyerekek csak a tanárokkal beszélnek magyarul. Egymás között még az iskolában is anyanyelvüket használják.

7. Tiszabői Iskola: A 44 elsős közül 5 gyerek magyar. Ők mind a jobban teljesítő „a” osztályba tartoznak 19 cigány társukkal együtt. A gyengébben teljesítő „b” osztály 20 tanulója mind cigány. A tiszabői cigányok magyar anyanyelvűek. A cigány nyelvet a faluban senki nem ismeri, mivel sok emberöltővel ezelőtt kihalt.

8. Rakacai Iskola: Az első osztályos diákok közül két tanuló magyar származású és anyanyelvű. A többi gyerek cigány származású, de ők is magyar anyanyelvűek. A cigány nyelvet a faluban senki nem ismeri, éppúgy régen kihalt, mint Tiszabőn.

A felmért falvak első látásra mind egyformán szegény településeknek tünnek. Az anyanyelv tekintetében azonban láthatjuk, hogy óriási a különbség. Azt várhatnánk tehát, hogy a tanulók magyar nyelven nyújtott teljesítménye egyéb különbség híján az anyanyelvi eltéréseket követi. Eredményeink rácafolnak erre a feltételezésre. Nekünk magunknak is, akik a felmérést végeztük, csak ennek láttán jutott eszünkbe jobban megvizsgálni egymás közötti egyéb különbségeiket, így például a szociális helyzetben mutatkozó eltéréseket.

A gyerekek szociális helyzete

A szociális helyzet legkönnyebben hozzáférhető mutatója a munkanélküliségi-arány. A munkanélküliségi adatok olyan kis abszolút számokkal dolgoznak, hogy eleinte magunk sem tulajdonítottunk jelentőséget az aránykülönbségeknek. A teljes egészében cigány lakosságú Gilvánfa első osztályában a szülők egyharmada dolgozik, míg a rakacai vagy tiszabői iskolában ez az arány alig haladja meg a 10 %-ot. Bármilyen kevés család alapján számoltuk is ki ezeket az arányokat, az országos adatok visszaigazolják ezt a különbséget. Így az Alföldön és az Északi-iparvidéken a rendszeres munkával rendelkező férfiak aránya a cigányságon belül 21% körül alakult 1993-ban, míg a Dél-Dunántúlon elérte az

egyharmadot. Hasonló különbségeket mutat ki a kelet- és nyugat-magyarországi cigányság társadalmi helyzete között az 1971-ben végzett országos felmérés³ is, pedig akkor még munkanélküliség nem volt, tehát a felmérés más jellegű adatokkal közelítette meg az egyes régiókban élő cigányság helyzetét. Így például látványos különbségeket mutatott a régiók között az egy ágyra jutó lakók száma, az árnyékszékek megléte, az egészséges ivóvíz, az egy főre jutó m², az egy háztartásra jutó kerékpár. Míg például 1971-ben a dunántúli beás cigányoknak 48, 8 %-a rendelkezett kerékpárral, addig a Borsod megyei cigányok körében ez az arány. 20 % alatt marad. Úgy tűnik tehát, hogy a kelet-magyarországi iskolák látszólag indokolatlanul gyenge eredménye a társadalmi környezet állapotára utal.

A Kelet-Magyarországon élő cigánygyerekek esélyei annyival rosszabbak, hogy anyanyelvi „előnyük” semmit nem ér. Vizsgálódásainkból arra a következtetésre jutottunk, hogy az ő általuk beszélt magyar nyelv és az iskola által követelt magyar nyelv mintha két különböző nyelv lenne. Úgy találjuk, hogy a Basil Bernstein által föllállított, és oly sok vita tárgyát képező teória az eredeti bernsteini vizsgálati csoportokhoz képest fokozottan érvényes a kelet-európai cigányság körében.

Gondolatmenetünk ellenőrzése szempontjából szerencsés helyzetben voltunk, hogy a vizsgálatunkban résztvevő nem magyar ajkú cigánygyerekek éppen beások voltak. A beás nyelv ugyanis a román nyelv cigány környezetben megjelenő változata. A beások beszédét bármely iskolázott román ember megérti, és román nyelvnek hallja. Fordított irányban azonban nem működik⁴ a kommunikáció, a beások számára a román televízió, újságok, könyvek nyelve idegen nyelv. A beás nyelv ugyanis kimaradt azokból a társadalmi mozgásokból, amelyeket a mai román nyelv fogalomrendszere tükröz.

Eredményeinkből arra a meglepő következtetésre jutottunk, hogy a beás anyanyelvű cigánygyerekek számára nem jelent külön nehézséget, hogy az iskolával magyarul kell megbirkózniuk, és valószínűleg nem jelentene számukra könnyebbséget, ha román tankönyvekből tanulnának. A cigány társadalmi környezetben használt nyelvi kifejezőeszközök használati köre és fogalmi struktúrája annyira eltér az iskola által elvárt és közvetített világ nyelvi eszközrendszerétől, hogy a kisgyerek számára ez a különbség sokkal nehezebben feldolgozható, mint adott esetben az anyanyelv és a többségi társadalom nyelve közötti váltás.

A jelzett probléma megértéséhez természetesen széleskörű vizsgálatokat kellene elvégezni. A különböző anyanyelvű cigány társadalmi közegekben rögzített szövegek és az iskolai oktatáshoz használt szövegek fogalmi struktúrájának összehasonlítása szükséges volna annak megállapításához, hogy pontosan miféle nehézségekkel kell szembenézniük az első osztályos cigány kisgyermeknek.

Először a felmérés feladatainak értékelési módját szeretnénk megadni. Ezután részleteznénk külön-külön a feladatokat, kiemelve a megfigyelés fontos szempontjait.

Az értékelési táblázatban felsorolt 25 feladatot aszerint osztottuk csoportokra, hogy milyen ismereteket, készségeket mérnek. Az alábbiakban az egyes csoportok részletes ismertetésével szeretnénk bemutatni, hogy a felmérésben a nyelvi készség mely oldalait jártuk körbe. Külön kiemeljük egy-egy csoportban a legösszetettebb, legnagyobb nehézséget okozó feladatokat.

³ Beszámoló a magyar cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben. végzett kutatásról (A kutatást Kemény István vezette) Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézetének kiadványai, Budapest 1976.

⁴ Kovalcsik Katalin: Florilyé da primavara – Tavasz virágok I. Beás cigány iskolai énekeskönyv, Előszó (Derdák Tibor) 10. oldal (Gandhi Középiskola/Fii cu noi Pécs, 1994.)

A felmérés feladatai és értékelési módja⁵

25. feladat: *Rajzolj le mindent az alábbiakról!*

Hófehér paripán gyémántos köpenyében, mint a szélvész vágatott a legkisebb királyfi a hollófekete hajú lány felé, mert messziről látta, hogy a hatalmas tűzokádó mocsárzöld sárkány nemsokára megérkezik, és elviszi magával a kénkövekkel kirakott világvégi palotájába harmadik feleségének.

Az első csoportban lévő feladatok az iskolában gyakran előkerülő **tanári utasítások megértését** vizsgálták. A „színezd ki”, „karikázd be”, „húzd alá”, „kösd össze” utasítások az első iskolai napoktól kezdve előfordulnak. A gyerekek számára a „húzd alá” a legelvontabb utasítás.

A következőkben néhány **fogalom meglétét** figyeltük meg. Ezek az „ugyanolyan”, „különböző”, „legkisebb”, „hasznos”. Érdemes külön kiemelni ezek közül azt a kétszeres elvonatkoztatást igénylő feladatot, ahol ki kellett színezni a cicák és a kacsák közül két különbözőt.

A harmadik csoportban található feladatok azt mérték, mennyire ismerik a tanulók az írás- és olvasástanulásban elengedhetetlen **irányok jelentését**. (Tehát azt figyeltük meg, tudnak-e a tanulók „jobbra”, „balra”, „alá” és „fölé” rajzolni.)

Az **iskolához kötődő**, legtöbbet ott használt **ismereteket** vizsgálta mennyiségi szempontból is a következő néhány feladat. A síkidomok közül a négyzeteket és a köröket kellett kiválasztani. (Ismeretük a matematika mellett további tantárgyakban is elengedhetetlen.) A másik fontos feladat a számok és a betűk felismerése volt. Külön értékeltük, hogy az „elrejtett” négyzetekből, körökből, számokból és betűkből mennyit sikerült megtalálni.

A következő csoportban található rajzok különböző **évszakokat** jelöltek. A feladatban meg kellett jelölni az adott évszakhoz tartozó képeket. Ez alapján sok minden kiderült a tanulók időfogalmáról, valamint az óvodai iskola-előkészítésről.

Iskolai fogalmak és **gyűjtőfogalmak** milyenségét vizsgálta a következő feladat-csoport. Az üres keretekbe a tanulóknak maguknak kellett órát, egyenes vonalat, állatot és növényt rajzolni.

Az utolsó feladatban **tündérmese elemekből** válogattunk össze egymondatos meserészletet. A többszörösen összetett mondatban klasszikus mesei jelzők, meseszereplők és motívumok találhatók. Ennek meghallgatása után kellett önálló rajzot készíteni a tanulóknak.

A felmérést a tanulók feladatról feladatra haladva, **tanári irányítással** oldották meg. A felmérést végző pedagógus minden feladat előtt megbeszélte a tanulókkal, hogy mely rajzokat kell ebben a feladatban figyelni. Csak ezután kezdte ismertetni a feladathoz tartozó utasítást.

⁵ A dolgozathoz a felmérésben résztvevő I. osztályos tanulók rajzaiból válogattunk. A rajzok mindegyike a felmérés 25. feladatához készült. A dolgozatban szereplő feladatsor-részleteket abból a nyelvi felmérésből emeltük ki, amelyet 1995 szeptemberében az Amrita Egyesület által első osztályosok körében végeztünk el. A feladatsort összeállította: Derdák Tibor, Varga Aranka

A feladatsor kitöltése **40-50 percet** vett igénybe a különböző iskolákban. A kitöltés gyorsasága többek között attól függött, hogy hány tanuló volt az osztályban, hányadik órában végeztük a felmérést, és hogy milyen hamar fáradtak el a tanulók.

A felmérésben összességében **75 pontot** lehetett elérni.

A feladatok közül azt a hármat emelnénk ki, amelyeknél a legszembetűnőbb az azonos korosztályú tanulók teljesítményének különbsége.

A **6. feladatot** már a feladatsor ismertetésénél külön megemlítettük. A megoldáshoz a feladatban szereplő két fogalomnak nemcsak az ismeretére, hanem az együttes használatára is szükség van. Ez a fajta feladat tehát a nyelv biztos használatát feltételezi fogalmi szinten is. Jól látható, hogy a pécsi 1. sz. Gyakorló Iskola eredménye látványosan megelőzi valamennyi iskola tanulójának pontszámát. Érdekes felfigyelni arra is, hogy míg a két pécsi iskola általában megközelítőleg hasonlóan teljesít, ebben a feladatban a Berek utcai kisdíákok eredményei jóval alulmaradnak.

A **15. feladat** arra volt kíváncsi, hogy iskolakezdekéskor mennyire ismerik fel a betűt a gyerekek. Célunk annak megfigyelése, hogy a tanulók mennyire vannak szocializálva a tanulásra, azaz ismerős-e nekik a könyv, a betű, mindennapos-e környezetükben az olvasás. Egyértelműen látható az éles kettéválás a pécsi és a falusi iskolák között.

Az **utolsó feladatban** azt vizsgáltuk, hogy kétszeri hallás után egy idegen szöveg milyen mértékben rögzül a diákok emlékezetében. A felolvasott meserészletről rajzot kellett készíteni a tanulóknak. Az elhangzó népmesei elemek óvodáskorban megszerezhető szókinccsel feltételezték. A gyerekek munkáját nehezítette, hogy többszörösen összetett mondattal kellett megbirkózniuk. A rajzok értékelésekor a legtanulságosabb annak megfigyelése volt, hogy miből adódtak a pécsi iskolák jobb eredményei. A falusi kisiskolákban tanuló gyerekek közül jó néhány bele sem kezdett ebbe a feladatba, vagy ha rajzoltak is, egészen mást, mint ami elhangzott. A városi iskolák közül a Berek utcába járó tanulók sokkal szívesebben fogtak hozzá a rajzoláshoz, és bár nem ismertek fel több elemet, mint Gyakorló Iskolás társaik, rajzaikat színesebbre és gondosabban készítették.

Vizsgálatunk elméleti előzményei

Azt a jelenséget, amikor a tanuló nyelvi készsége különbözik az iskola nyelvezetétől a szakirodalmak a tanulók nyelvi hátrányaként értelmezik. A problémakörrel foglalkozó szakemberek megkülönböztetik a **szociális helyzetből** és a **kétnyelvűségből adódó nyelvi hátrányt**. Felmérésünk során a kisiskoláskorban megnyilvánuló nyelvi hátrány e két területét kívántuk vizsgálni, amikor eltérő lakóhelyű, társadalmi helyzetű és anyanyelvű tanulócsoportokat választottunk ki.

A B. Bernstein-féle kutatások eredményeit vettük alapul a **szociális helyzetből** adódó nyelvi hátrány megfigyeléséhez. Kísérletei során Bernstein azt mutatta ki, hogy a különböző társadalmi helyzetű családokban élő gyermekek nyelvi készsége nagymértékben eltér egymástól. Vizsgálatai a mondat szerkezetére, a szavak használatára, a mondatok jellegére irányultak. Arra a következtetésre jutott, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők nyelvi készségei hasonlóak az iskolai nyelvezethez. Így gyermekeik iskolába kerülésükre egy megszokott nyelvi közegbe kerülnek. Az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyermekei azonban a családi nyelvhasználatától merőben eltérő nyelvezettel találkoznak az iskolában.⁶

A nyelvi hátrány másik okaként a **kétnyelvűség** merült fel. Sok szakember az iskolai sikertelenség legfőbb okát abban látja, hogy a tanulók oktatása anyanyelvükön folyik. A probléma megoldására születő javaslatok is ezzel kapcsolatosak. Az utóbbi évtizedekben

⁶ Basil Bernstein: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció (Valóság, 1971/11)

számtalan kutatás és kísérlet folyt a cigányság körében Magyarországon, mely a kétnyelvűségen alapuló hátrányok feltérképezésére, enyhítésére szolgált. (Fontos viták zajlottak az egyik megoldási irányvonal, a „cigányosztályok” létrehozása körül.)⁷

Jól látható a két elmélet ismertetéséből, hogy okaiban és következményeiben is két, egymástól eltérő helyzetleírásra születtek. Mivel azonban mindkettőt a „nyelvi hátrány” fogalmával szokták jelölni, sokan a **két problémát egyként** kezelnek. Szintén alkalmas nyújthat az egybeolvasztásra az a gyakori eset, hogy egy hátrányos helyzetű tanuló egyben kétnyelvű is.

Jelen vizsgálatunk eredményei arra utalnak, hogy a cigány gyermekek esetében a kétnyelvűség problémája eltölpül a szocializációs különbségekből fakadó nyelvi hátrány gondja mellett. A tanulók eredményeit nem magyarázza az anyanyelvi különbözőség. Annál hangsúlyosabb determináló tényező az iskola és a család eltérő szocializációs stratégiája, ami egyformán súlyos nyelvi hátrány formáját öltheti magyar és cigány (beás) anyanyelvű tanulók esetében.

A felmérés értékelése

Vizsgálatunk során azt figyeltük meg, hogy a tanulók nyelvi készségei milyenek az iskola nyelvezetéhez viszonyítva. A felmérés feladatsora azokat az iskolai elvárásokat tükrözte, amivel a tanulók nap, mint nap találkozhatnak.

Az alábbiakban a felmért iskolák eredményeinek összesítését (átlag pontszám és százalék) vesszük alapul néhány megállapításunkhoz.

Felvetődik mindannyiunkban a kérdés: igazolták-e felmérésünk eredményei előzetes ismereteinket és feltevéseinket?

Ha az iskolák, osztályok eredmény szerinti sorára nézünk, világosan látszik, hogy a sorrendet a társadalmi és szociális helyzet állította fel. Azaz jól látható, hogy valaki minél jobb társadalmi helyzetben élő családból indul, annál jobban meg tud felelni az iskola által támasztott nyelvi követelményeknek. Megelégedhetnénk ezzel a megállapítással, ha a tanulók kiválasztásánál még egy szempontot nem határoztunk volna meg: a kétnyelvű diákok vizsgálatát.

Meglepő módon azonban ez a szempont nem módosította a szociális hátrány szerint várható eredményeket. A magyar ajkú cigány közösségek gyermekei csöppet sem teljesítettek jobban, mint a beás nyelvű társaik. Úgy látszik, hogy a hazai zárt cigány közösségek nyelve, fogalomhasználata olyan távolságra van az iskola nyelvétől, hogy a falusi cigánygyerekek számára a tanító néni „külföldiül” beszél. Használhatja a magyar, a beás, vagy akár a hottentotta nyelvet, a kisdíák számára így is, úgy is érthetetlen lesz, amit neki mond, amit tőle kíván.

Mindezekből úgy látjuk, hogy az iskola nyelvezetének birtoklása, illetve hiánya a tanulók szociális helyzetével áll összefüggésben. Magyarországon a leghátrányosabb helyzetű rétegbe tartozók jó része cigány származású, de találhatunk számtalan szociálisan hátrányos helyzetű magyar családot is. Az általuk használt magyar és cigány nyelv egyaránt különbözik az iskolában használt nyelvtől. Ez azt jelenti, vannak olyan magyar és cigány anyanyelvű családok, ahol soha nem kerül elő esténként a mesekönyv, mert más történetek formálják a család gondolkodását, mint a „hivatalos” mesék. Ezekben a családokban nem kell aláhúzni, bekarikázni, összekötni semmit az iskola-előkészítő füzetekben, és nem jelent mindennapos elfoglaltságot a kisgyermek számára a könyvek nézegetése, a színes rajzok

⁷ Réger Zita: Cigányosztály, vegyesosztály (Valóság, 1976)

elkészítése. Sem magyarul, sem más nyelven nem találkozik az iskolához közelálló tárgyakkal, fogalmakkal, magyarázatokkal: élete más dimenziókra épül fel. A gyermek és családja joggal érezheti úgy, hogy az Életre nem a mesekönyvek, a füzetek és a rajzok készítenek föl, hanem a vízholdás, a rözsehordás, a „bogyózás”, a szomszéd falvakban átélhető kalandok.⁸

A szűk helyi közösségen túllépve azonban egy tanuló társadalmi sikeressége már azon múlik, meg tud-e felelni az iskola által támasztott követelményeknek. Csakhogy az iskolai elvárások jó néhány kisdíák számára sokszor érthetetlen nyelven – az iskola nyelvén – fogalmazódnak meg. Ezért a hátrányos helyzetből érkező kisdíákok esetében – akár magyar, akár cigány származásúak és anyanyelvűek – különösen fontosnak tartjuk az iskolára való szocializálást nyelvi szinten is, mivel csak külső segítséggel válhatnak birtokosaivá későbbi sikerességük eszközének – az iskola nyelvezetének.

Dokumentumok sikeres tanulóktól

Az alábbiakban egy különleges válogatást mutatunk be az olvasónak. Olyan cigány fiatalok néhány évvel ezelőtti írásbeli megnyilatkozásaiból tallóztunk, akiknek többé-kevésbé sikerült legyőzni az eddigiekben elemzett nehézségeket. Nem akármilyen teljesítmény az övék, hiszen száz cigány fiatal közül ma jó, ha egynek-kettőnek sikerül leérettségiznie. Hasonló sorsú kortársaikhoz képest ők feltűnően összefogott írásbeli közlésekre voltak képesek már a megnyilatkozás időpontjában is. Azóta mindegyikük továbbtanul, legtöbbször rangos iskolákban. Az idézett szemelvények ragyogóan tükrözik azt az átmeneti nyelvi állapotot, amikor a cigány közösségek gazdag szóbeli nyelvi kultúrája, színes szociális világa föl-, fölbukkan a dolgozatpapíron, a levélpapíron. A szemelvények közlésekor igyekeztünk megőrizni a szövegek összes nyelvi jellemzőjét, így a központozás és a helyesírás hibáit is, hiszen ezek is tükröznek valamit abból a fázisból, ahol az adott fiatalok nyelvi felzárkózása éppen tartott.

Egy 15 éves gimnazista fiú azt a feladatot kapta, hogy naplószerűen számoljon be a téli szünet eseményeiről. A szünet utolsó napján a helyi általános iskolában már elkezdődött a tanítás, és ő meglátogatta régi iskoláját. Figyeljük meg a közölt részletben: a dicsekvő városi gimnazista szerepébe került falusi fiú milyen gyakorlottan alkalmazza a gondolatritmus és a fokozás szóbeli sztorimeselésben kicsiszolt eszközeit az egyes tanórák egymás utáni bemutatásában.

„Jézus Máriám! Most végem van. Majd szétpukkadok, annyit ettem. Ma voltam az Imrikével iskolába. Első óra oroszóra volt kicsit kevés volt bent az orosz beszéd. Második óra kémia volt elvarázsoltuk a nyolcadikosokat kémiatudásunkkal. Harmadik óra irodalom volt itt a tanárnő szinte nekünk tartotta az órát. Negyedik óra nyelvtan volt itt próbadolgozatot írtunk Imié ötös lett minden szempontból. Az enyém általános iskolailag négyes, de középiskolailag hármas mármint a helyesírás. Ezek után bementünk egy technika órára is. Ott a tanár csupa szakszavakat használt a számítógép szerkezeti részei gyanánt. Hazajöttem, ettem (zabáltam) aludtam s most írok...”

Egy 22 éves esti gimnáziumba járó leány levele egyesületünkhöz – részlet. Figyeljük meg, hogy egy hivatalosnak induló levél stílusa milyen fokozatosan alakul át mondatról mondatra köznyelvi jellegű panaszkodássá. A tanuló élénk színekkel ecseteli szociális és

⁸ Réger Zita: Cigány nyerek nyelvi problémái és iskolai sikerei (Iskolakultúra 1995/24)

lelki problémáit. Gazdag szókinész, megindító fordulatok tanúskodnak arról, hogy a levél írója magas szinten birtokolja ezt a fontos és hatékony érdekérvényesítési eszközt.

„Tisztelt Amrita OBK Egyesület! Igazán nagy megtiszteltetés számomra, hogy a sok munkátok mellett még rám is szakítottatok időt. A levélben írt tervek nem rosszak, de sajnos én nem tudok ezeken részt venni. Bár igaz nem volna rossz a mindennapi megpróbáltatás után, néha elbeszélgetni, hacsak egypár mondatot is. Bizonyára tudjátok, hogy milyen gondokkal küszködök és ez eléggé elveszi az időmet. Talán egy-két sort írok most arról kb., hogyan telik el a hét, reggel nagyon korán kelek. Munkát keresek és szállást. Mind a kettő igen fontos. Majd észre sem veszem az, idő múlását és már suliba kell menni. És este 8 kor, mikor végre itt vagyok hulla fáradtan, neki állok tanulni. De ez nem megy sokáig, mert már szinte ülve elalszom, és így egy egész leckét nem tudok megtanulni...”

Egy 14 éves gimnazista fiú beszámol egy régi titkáról. A történet abból az időszakból való, amikor a fiú szinte kizárólag az otthoni beás cigány közösség elvárásainak kellett, hogy megfeleljen. Talán furcsa, hogy a szülők ilyen könnyedén átsiklanak a kisfiú füllentése fölött. A szakirodalom ismeretében azonban nincs okunk a meglepetésre: ugyanarról a jelenségről van itt szó, amelyet Shirley Brice Heath nyelvész-antropológus ír le Tractonról, a fekete bőrű karolinai munkáskolóniáról. A somogyi beás közösség a jelek szerint ugyanazt a beszédteljesítményt értékeli gyermekeinél, mint a tractoni feketék: a talpraesett, színes, fantáziadús történetmesélést és az olyan történeteket, melyek a főhöz szerepét mintegy mesés magasságokban emelik.

„Egyszer, mikor nagyon kicsi voltam, nagyon izgága voltam. Állandóan valami rosszat csináltam. Egyszer, mikor anyukám elküldött, hogy vegyek egy liter tejet, meg egy üveg kólát, éppen akkor állították föl az új játék automatát. Mivel nagyon szerettem játszani, logikus, hogy eljátszottam. Amikor hazafelé tartottam, akkor jöttem rá, hogy mit is csináltam... Estefelé mentem haza, mert félem, hogy elnászpángolnak. Otthon mindent arra fogtam, hogy jött egy tolvaj, és kikapta a kezemből a manit. Bár én üldözőbe vettem, de nem értem utón, mert volt neki egy motorja. Ezután én lettem a családban a leg sajnálatra méltóbb egyén, és így úsztam meg a verést.”

Egy 11 éves leány egy levelezős vetélkedőre beküldött feladatban a disznóvágásról ír. A beszámoló sokkal inkább igyekszik ragaszkodni a szikár tényekhez, mint előző szemelvényünk. Így erőteljesen megjelenik benne a kislányt körülvevő realitás, az a szociális világ, amely a különféle rokonok szüntelen kommunikációjából épül föl. Ha nem lennénk tudatában annak, hogy ez a millió mennyire meghatározó minden szóbeli megnyilvánulás szempontjából, talán nem is értenénk, miért érzi úgy a kislány, hogy a disznóvágásra vonatkozó elhatározást a család ébredéskor, vagyis aznap reggel hozza meg. Azt sem értenénk, hogy miért kell eposzi enumerációhoz hasonló módon, mindjárt a második mondatban fölvonultatni annyi rokont. A huszadik századi szépirodalom stilisztikai eszközeiben jártas olvasó természetesen már a második mondatba (függő beszédként) beépített párbeszéd-töredék láttán érzékeli, milyen döntő szerepe van ebben a közegben az udvariassági rituáléknak.

„Kora reggel felébredt a család és elhatároztuk, hogy disznóvágás lesz. Apukám és a testvérem elmentek a mamáékhoz hogy legyenek szívesek eljönni segíteni. A bátyám és a Gábor az unokatestvérem, akit a mamámék nevelnek, mert meghalt az apukája és az

anyukája, meg a papám segítettek az apunak lefogni a disznót, mert ő volt a böllér. Amikor már apuék leszúrták a disznót, és megpörzsölték, elkezdtek lemosni... „

Utolsó szemelvényünkben egy 16 éves, dolgozók általános iskolájába járó fiatalember meséli el egy lányrablás történetét. A beszámoló műfaja töredelmes számvetés olyan durvaságok miatt, amelyek alól a fiatalember jelen tanulmány egyik szerzőjétől remél feloldozást. Az írásban egy csokorba gyűjtve együtt tanulmányozhatók az eddigi szemelvényekben kiemelt nyelvi jelenségek. A szövegben egy valódi cigánytelep egzotikus forgataga kel életre, szinte a szóbeli közlés nyelvi eredetiségével. A fiatalember láthatóan igyekszik tárgyyszerű és pontos beszámolót adni. Ehhez olyan fogalmakat hív segítségül („bántalmazás”, „erkölcs”, időpont-meghatározások stb.), amelyeket nem otthon tanult meg használni. A cigánytelep saját fogalmi világa egyáltalán nem illeszkedik ehhez a pedantériához (pl. a gög, a fogadalom, a „szép szó” – fogalmak kapcsán szerzőnk nem is érzi szükségét annak, hogy legalább saját magát következetesnek tüntesse föl). Ellenben a végeledekig következetes a szóbeli kommunikáció világának pontos írásbeli megjelenítésében. Figyeljük meg például az események csúcspontját jelző közbevetett megszólítást.

„A Mirka, apám lánya egy erkölcstelen dolgot közölt velem. Azt állította, hogy apám testvére (Kuka Jani) próbálkozott Brigittánál, az én feleségemnél. Erre elborult az agyam, bementem és erkölcstelenül a feleségemet bántalmaztam, és azt sem vártam meg, hogy valahogy magyarázkodjon. Mikor megvertem ő elment a 2:50-es busszal az anyjához Bogádra.

Mikor elment sokat gondolkoztam azon, hogy én is lehetnék hasonló helyzetben. Végül arra gondoltam olyan 5-6 óra fele, hogy elkel ménem utána. El is mentem. De nem jött a szép szó ellenére sem. Este nem tudtam aludni. Sírtam, hisz velem lakik 8. hónapja és fáj, hogy elhagyott. Úgy tudtam mégis elaludni, hogy a pólóját magamra terítettem és úgy éreztem, mintha mégis idehaza lenne. Következő nap szombat nagyon rossz volt, mert nem volt mellettem, és lassan telt az idő. Délután 7 óra fele elmentem a Cimpihez, ő meg a Polgárhoz, és elmentünk megint csak a Brigittáért mer már azok az álmatlan siralmas éjszakák-nappalok nélküle. Rosszabb mintha elevenen égetnének el. De sajnos aznap éjjel sem sikerült elhozni mer ő majdnem beleegyezett volna ha az anyja nem mondja neki a következőket „ lányom ha elmész többet ide nem jöhetsz „ és így nem jött pedig fogadalmat tettem arra, hogy soha többé nem bántalmazom.

Sokan azt mondták, ne törődj vele és volt benne valami, mert ha aznap éjjel az anyja nem szól bele talán haza is jött volna. És akkor jöttem rá, hogy szeret csak gögös. Vasárnap reggel felkeltem 5 kor és meg vegyszereztem a dinnyét, hogy teljen az idő, de nem telt. 8 körül szólt nekem a Zbenga Feri, hogy menjek el a Nánu Józsihoz és szóljak neki, mert ő az ilyen dolgokba bevaló. Viszont neki csak annyi benzine volt, hogy tankolni el tud menni, mikor kap pénzt. Hát én kértem a Cimpitől 500Ft-ot, mert éppen volt neki pénze. Közbe lejött hozzánk anyám testvére, a Szép Rozi, meg a sógornője, Annus. Négyen mentünk el autóval megen Bogádfa a Brigittához: Nánu Józsi, Szép Rozi, Annus, meg én, elmentünk hozzá.

Akkor sem akart jönni. Végül azt mondtuk, legalább kísérjen ki. Ki is kísért, de a Nánu Józsi börtetve hagyta az autót. Végül a Nánu Józsi elkapta nyakát, a Rozi a derekát, az Annus a lábát, majd én kinyitottam az ajtót, és bedobták a kocsiba. Tehát elraboltam. Ő mondogatta, hogy vissza fog szokni, de este kettesben az ágyba megbékültünk...”

Epilógus

Dolgozatunk helyszíni tudósítás a társadalom azon vidékeiről, amelyek részei is a magyar társadalomnak, meg nem is. Jog szerint a gilvánfai, tiszabői, rakacai gyerekek ugyanabban a világban élhetnének, mint a Gyakorló iskolai vagy a Berek utcai kortársaik. Igazság szerint azonban előbbiek az utóbbiaknak még a nyelvét sem értik. Legalábbis ezt tapasztaltuk az iskola látószögéből nézve.

De vajon az iskola érti-e az ő nyelvüket? És a gyakorló iskolai gyerekek érteni fogják-e valaha is azt a másik világot? Van-e, lehet-e kommunikáció a társadalom két vége között? A dolgozat végén idézett fiataloknak megadatott, hogy az egyik világból átlépjenek a másikba. Különleges teljesítmény az övék, és talán példa lehet mindkét oldal számára. Mi is átléphetünk e sorompókon, és semmit nem kell elveszítenünk eredeti értékeinkből. Ahogy Lao-Ce mondja a Tao Te King 28. versében⁹:

*Aki tudja fehérségét,
mégis őrzi feketeségét:
példa a világon.
Aki példa a világon,
az erénnyel összeillő,
állandóhoz visszatérő.*

⁹ Lao-Ce: Tao Te King (ford. Weöres Sándor) Tericum Kiadó. 1994.

Írta: Bányai Emőke

Gyermekjóléti szociális munka Skóciában

A *Council of International Fellowship* szervezésében, a Soros Alapítvány támogatásával 1995-ben hat hetes tanulmányúton vehettem részt Skóciában; az itt szerzett tapasztalataimat összegzem a következőkben.

Edinburghtól kb. 100 kilométerre, északra fekszik Perth, az a 40000 lakosú kisváros, ahol ezt az időszakot töltöttem. Itthoni munkaterületemnek illetve érdeklődésemnek megfelelően elsősorban kisgyerekes családokat segítő intézményeket ismerhettem meg. Skóciában a szociális és az oktatási intézmények szerkezete, működése, valamint az ezekben végzett szociális munka tartalma is lényegesen eltér a magyarországitól. Beszámolómban ezért egyrészt a legfontosabb gyermekjóléti intézményeket, másrészt a szociális munka ottani gyakorlatát ismertetem.

Oktatási-nevelési és szociális intézmények

Nagy-Britanniában a gyerekek abban az évben válnak tankötelessé, mikor betöltik az ötödik életévüket, így sokan már négy és fél éves korukban iskolába járnak. Az elemi oktatás első éveit sokkal jobban emlékeztetnek az óvodai foglalkozásokra, mint nálunk egy első osztály óráira. Természetesen az ottani gyerekeknek nem kell egy év alatt megtanulniuk írni-olvasni.

A miénktől lényegesen eltérő társadalomfejlődés tükröződik gyermekintézményeinkben is. Első pillantásra talán legfeltűnőbb különbség, hogy nincs központilag kiépített egységes bölcsődei ill. óvodai rendszer, talán két egyforma intézmény sincs. Az iskolába kerülés előtti időszakban azonban sokféle lehetőségük van a szülőknek, akik gyerekeiket jó helyen szeretnék tudni. Ezek egy része a civil szférában szerveződik, elsősorban középosztálybeli gyerekeknek. A szolgáltatások másik részét viszont helyi önkormányzatok biztosítják, elsősorban olyan családoknak, akik az előbb említett megoldásokat nem tudják igénybe venni. Sok esetben nem az önkormányzat hozza létre ezeket az intézményeket, hanem egy-egy önkéntesekből álló, vagy éppen magas szakmai színvonalon dolgozó non-profit szervezet munkájának támogatásával lát el bizonyos feladatokat.

A gyermek iskolába kerüléséig a szülő, otthon maradhat, és igénybe veheti az ún. *social security benefit*. Ez egy létminimum-szerű összeg, mely alanyi jogon jár. Azok a képzetesebb nők, akiknek gyermekük születése előtt jó állásuk volt, általában nem maradnak otthon ennyi időre, hanem vagy *childminder*okat, vagy *babysitter*eket vesznek igénybe. A kettő közötti különbség az, hogy előbbiek saját lakásukon vállalják esetleg több gyerek napközbeni ellátását, felügyeletét; utóbbiak pedig házhoz mennek, így persze lényegesen drágábban is dolgoznak. A helyi önkormányzatok felelőssége többrétű. Egyrészt ők írják elő, mi kell ahhoz, hogy valaki *childminder* lehessen: milyen tárgyi feltételek szükségesek, hány gyereket fogadhat egyszerre stb. Az önkormányzat engedélyezi működésüket és folyamatosan felügyeli e feltételek teljesülését. Az önkormányzati felelőségek másik csoportja, hogy összegyűjtse és közzétegye a gyermekfelügyeletet vállalók nevét, címét, adatait, óradíjukat és mindazt az információt, mely alapján a szülők dönthetnek: kinek a gondjára bízzák gyermeküket. Kis információs füzeteket adnak közre, melyek adatait rendszeresen frissítik. Ez egyben egyfajta garanciát is jelent arra nézve, hogy az illető

gyermekfelügyelő bizonyos szakmai előírások szerint dolgozik. A középosztályi családok körében ez a megoldás a leggyakoribb. Kényelmes, mert a gyerek egészen kis korától esetleg 10-12 éves koráig ugyanahhoz a *childminder*hez járhat, ugyanazokkal a társakkal együtt, és ennek a díja közel sem veszélyezteti egy középrétegbeli család megélhetését. A magán-bölcsődék és babsitterek drágák, ezért meglehetősen kevesen vesznek igénybe ilyen szolgáltatásokat.

Az öt év alatti korosztály számára nagyon sokféle intézmény létezik. Játzócsoportokat – ahol napi pár órát töltenek 3-5 éves gyerekek – sokféle intézmény működtet: egyházak, művelődési intézmények stb. Ugyanezek a helyeken szerveznek szolgáltatásokat a speciális igényekkel rendelkező gyermekek illetve családjuk számára is.

A mi óvodáinkhoz leginkább az ún. *pre-school center*-ek hasonlítanak, egyre több ilyen létesítenek a helyi Önkormányzatok. Ide bármely kisgyermekes család jelentkezhethet, de a felvételnél szociális szempontokat is figyelembe vesznek (pl. a gyermeket csak az egyik szülő, vagy nevelőszülő neveli, vagy a gyerek neve szerepel a helyi önkormányzat gyermekvédelmi nyilvántartásában). Az intézmény szülők számára készített tájékoztatófüzete nyilvánossá teszi a preferenciáikat: előnyt élvez a felvételnél az a gyerek, aki jövőre tankötelessé válik, aki a körzetben lakik, a fent említett valamely kritériumnak megfelel stb. A *pre-school center*-ben szociális munkás is dolgozik, aki egyéni esetmunkát végez, ill. szülő-csoportokat szervez és működtet. Ezekben az intézményekben hosszúak a várólisták. Az igénybevevő családok társadalmi összetétele vegyesebb, szép számmal járnak ide a középosztály alsó rétegeiből származó gyerekek is.

Összetett szolgáltatások

Összetettebb szolgáltatásokat nyújtanak az ún. *Child and family centerek*, melyeket a helyi önkormányzat szociális osztálya tart fenn olyan kisgyermekes családok számára, akiknek segítségre van szükségük. Ide önként jelentkezés alapján is be lehet kerülni, de a gyerekek többségét a szociális osztály, a védőnő, vagy a gyermekorvos ajánlja felvételre. Ebben az intézményben egymással szoros, mindennapos kapcsolatban dolgozik egy nevelői és egy szociális munkás stáb. Együttesen döntenek a felvételtől, együttesen készítik elő a beszoktatást. A nevelőmunkával párhuzamosan egyéni esetmunkát, illetve csoportmunkát végeznek a családokkal. A szülőkkel a gyermek felvétele előtt írásbeli megállapodást kötnek, melyben rögzítik mindkét fél jogait és kötelességeit.

A szülő-csoportok feladata a szülői készségek fejlesztése, az önbizalom növelése. Sokszor a reggelenként találkozó szülők saját maguk kezdik el támogatni egymást, önszorgú csoportot formálva. A csoportmunka a szülők igényeihez alkalmazkodik. Vannak olyan időszakok, mikor egyszerűen egy tea mellett megbeszélik aktuális gondjaikat, máskor recepteket cserélnek és sütnek-főznek együtt, vagy más tartalmat kap együttlétük. Ezeket az alkalmakat egy ún. *home-economist* (családi gazdálkodást tanító szociális munkás) szervezi, aki praktikus, mindennapi, de egyben örömteli dolgokra tanítja a szülőket, akiknek fiatalabb korukban nem volt alkalmuk elsajátítani ezeket a készségeket. Ilyen *Child and family centereket* rendszerint olyan városrészekben hoznak létre, ahol a társadalmi összetétel miatt sok családnak van szüksége segítségre gyerekei neveléséhez. A szolgáltatások magas színvonalúak, a helyiségek jól felszereltek. Ezek az intézmények egyrészt a szülők terheinek csökkentésével, másrészt a gyermek számára ingergazdag környezet és az életkornak megfelelő tevékenységi lehetőség biztosításával fejtik ki preventív tevékenységüket.

Roszsabb környékeken számos project működik párhuzamosan. Igen gyakran alkalmazzák az anyának pár órányi pihenőt biztosító ún. *respite-care* modellt. Ezt a

módszert régebben elsősorban a fogyatékos gyerekeket nevelő családok számára találták ki, hogy a szülők egy kis levegőhöz jussanak. Azóta már olyan családok esetében is próbálkoznak vele, ahol pl. sok gyereket nevel egyedül az anya, vagy bármilyen más okból feltételezhető, hogy a szülő-gyerek viszony feszültté válhat. Látogatásom idején egy ilyen project dolgozói azt is megtették, hogy kocsival elmentek egy olyan ötgyerekes egyedülálló anya kétéves ikreiért, aki korábban a közelükben lakott, de időközben más környékre költözött. A két kislány hetente kétszer néhány órát tölt a játszócsoportban, ezalatt édesanyjuknak van egy kis ideje saját magára, vagy valami olyan dolog elvégzésére, ami a gyerekek mellett lényegesen nehezebb lenne. A foglalkozások végén a szociális asszisztens kocsival vissza is viszi a gyerekeket.

Sok önkéntes segítő csoport is foglalkozik kisgyerekes családok támogatásával. Ezek közül a legismertebb és legjelentősebb a *Homestart*. Ők abból indulnak ki, hogy a kisgyerekes családok élete sok nehézséggel van tele. A *Homestart* munkatársai önkéntesek, nem segítő foglalkozásúak, viszont valamennyien szülők, és emlékeznek saját nehézségeikre, így megértik mások hasonló problémáit. Minden önkéntes képzésen vesz részt, mielőtt laikus segítőként kapcsolatba kerülne egy vagy két családdal. A szociális osztály munkatársai, védőnők kérhetik a segítségüket egy-egy kliens-család számára. Ekkor először egy helyi *Homestart* szervező látogatja meg a családot, megbeszéli velük, hogy milyen praktikus segítségre lenne a leginkább szükségük, és hogyan működik a *Homestart*. Ezután megegyeznek a segítségnyújtás formájában, ami a család igényeitől függően lehet pl. otthoni gyermekfelügyelet a hét vagy a nap egy bizonyos időszakában, lehet valamelyikgyerek időnkénti hazahozatala az iskolából, vagy más dolog. A fiatalabb szülő esetleg elleshet valamit gyakorlottabb társának technikáiból, javulhat a közérzete, ha megtudja, hogy más is küzd ill. küzdött hasonló problémákkal, vagy egyszerűen csak ventilálhatja feszültségeit. A helyi koordinátor dönti el, melyik önkéntes lenne a legalkalmasabb a szóban forgó családhoz, és kvázi szupervízori feladatokat lát el. Az önkéntes a havonta egyszer összeülő esetmegbeszélő csoportban kaphat még segítséget. A *Homestart* vezetésében professzionális segítők is részt vesznek, elsősorban az önkormányzat szociális illetve oktatási osztálya részéről. (A mozgalom Magyarországon is elindult, *Add tovább!* címmel.) Mikor szociális munka angol nyelvű szakirodalma forrásokról, forrásrendszerekről beszél, akkor ezen az említett intézményeknél, szervezeteknél kapható segítséget érti.

Szintén sok helyen elérhető forrást jelentenek a *National Children 's Home* elnevezésű gyermekvédelmi szervezet projectjei. Az *NCH* története a múlt század-utolsó harmadáig nyúlik vissza. Kezdetben az elhagyott, éhező és hajléktalan gyerekek befogadását ill. adoptálását próbálták elősegíteni. Tevékenységük később is az örökbefogadással kapcsolódott össze, a hatvanas évektől, pedig olyan gyerekekre koncentráltak, a-kiknek fogyatékoságuk miatt vagy egyéb okból kevés az esélyük arra, hogy adoptálják őket. Ezzel párhuzamosan a hangsúly átkerült a prevencióra. Játszócsoporthoz, egyéni esetmunka és tanácsadó szolgálatok segítségével próbálják megakadályozni a komolyabb problémák kialakulását. Az *NCH* napjainkban sokféle intézményt működtet: *Child and family centereket*, speciális központokat fogyatékosok és családjuk, több projectet hajléktalanok, fiatalok, bűnelkövetők, valamint szexuális erőszak áldozatai számára. Speciális tanácsadó (counselling) szolgálatokat hoztak létre válófélben lévő pároknak, serdülőknek, és speciális gyermekotthonokat súlyosan fogyatékos vagy érzelmileg zavart gyerekek számára.

A *Positive Play Project* az *NCH* keretében működik, a helyi önkormányzat művelődési osztálya finanszírozza, de adományok is hozzájárulnak működéséhez. Általában az iskola, vagy a védőnő jelzi, hogy valamilyen problémája van a gyerekkel. Ekkor az iskola

képviselője, az esetben részt vevő segítő szakemberek, a szociális osztály képviselője, valamint a család megbeszéli, mi lehet a teendő. Ha valamilyen csoportban való részvételt ajánlanak, akkor előzőleg a project vezetőjével, ill. stábjával megbeszéljük, ők is ezt látják-e a legmegfelelőbb eljárásnak. Ha igen, a project munkatársa és a család megismerkednek egymással, és ezután egy együttműködési megállapodást kötnek. A project célja, hogy olyan szabadidős programot kínáljon veszélyeztetett gyerekeknek, ahol olyan feltételek és vezetés mellett játszhatnak együtt, amire korábban nem volt módjuk. Ebben a környezetben társas készségeik is fejlődhetnek, és ez segítheti az iskolai körülményekhez való alkalmazkodásukat.

A kliensek részletes és közérthető információs lapokat, füzeteket találhatnak bármely intézmény e-lőterében, melyekből megtudhatják, milyen támogatásokat vehetnek igénybe, hol kaphatnak segítséget, ha speciális problémákkal küszködnek. Ezek a szórólapok sokszor szélesebb közönségnek szólnak. Megtudhatjuk belőlük, hova forduljon, aki nevelőszülő akar lenni, és mit tegyen az, aki tudomást szerez arról, hogy egy gyereket bántalmaznak, bepillantunk-e a rólunk vezetett aktákba, stb. Lenyűgözően jók ezek a kis kiadványok: egyszerűek, áttekinthetőek, a lehetséges megoldásokra koncentrálnak. A látogatókat, terepgyakorlatukat töltő hallgatókat is információs csomagok igazítják el, melyek aprólékosan és részletesen megismertetnek az intézmény működésével.

Míndezzel együtt a meglátogatott régióban (Tayside) a 2-5 éves gyerekek mindössze 44%-a vesz részt iskoláskora előtt valamilyen intézményes foglalkoztatásban. Ezen a téren pont ellenkező a helyzet, mint nálunk: hiányoznak a központilag létrehozott, egységes, nagy tömegek számára elérhető, hasonló, vagy majdnem egyforma intézmények. Ezzel szemben a helyi sajátosságokhoz igazodó, színvonalas, a családok számára ingyenes intézmények működnek pont azokon a területeken, és azokat a társadalmi csoportokat célozva tevékenységükkel, akiknek erre a legnagyobb szükségük van.

Fogyatékos gyermekek ellátása

Az iskolák és iskola előtti intézmények a fogyatékos, sérült gyerekeket lehetőség szerint nem külön intézményekben, hanem egészséges társaikkal együtt nevelik, de ezekhez a gyerekekhez szükségleteiknek megfelelően külön segítő személyzetet biztosítanak. Mozgássérült esetében olyan gondozóra lehet szükség, aki egész napját a gyerekekkel tölti, segíti a helyváltoztatásban stb. Más esetben fejlesztő tanárt alkalmaznak, aki egyrészt az értelmi fogyatékos tanulókkal, másrészt azokkal a gyerekekkel foglalkozik egyénileg, akiknek egy-egy tantárgyból külön segítségre van szükségük. Így a fogyatékos gyerekek sokkal kevésbé szegregálódnak, mintha speciális iskolákba járnának. Csak a súlyos fogyatékosoknak van külön iskolájuk. Az integratív szemlélet már a jelenség megnevezésében is tükröződik: nem beszélnek többé fogyatékosokról (handicapped), hanem olyan gyerekekről, akinek a tanulás során különleges szükségleteik vannak (children with special educational needs).

A fogyatékos gyermekek iskoláskor előtti ellátásában fontos szerepük van az ún. látogató tanároknak. Ezt a munkát rendszerint nagy pedagógiai gyakorlattal, de speciális képzettséggel is rendelkező tanárok végzik, akik gyermekorvosoktól, védőnőktől, pszichológusoktól ill. különböző gyermek-intézmények munkatársaiktól kaphatják a jelzést – amennyiben a szülő hozzájárul. A látogató tanár felkeresi a családot. Feladata a szülőkkel együtt felmérni, hogy a gyereknek, illetve a családnak milyen speciális szükségletei vannak, erre milyen megoldások kínálkoznak, és melyik a legmegfelelőbb valamennyiük számára. A döntés a szülők joga, a látogató tanárnak csak tanácsadó szerepe lehet. Neki kell

megszerveznie viszont, hogy mire a gyerek az iskolába kerül, a megfelelő segítő csapat álljon a rendelkezésére. A látogató tanárok munkáját gyermekpszichológusok segítik. Ezt a szolgáltatást a helyi önkormányzat művelődési osztálya működteti.

Az 1981-es oktatási törvény szerint a helyi szociális osztálynak minden olyan fiatal esetében, akinek speciális szükségletei vannak, az iskola elhagyása előtt másfélkét évvel egy felmérést kell elvégeznie. Ekkor megállapítják, mire van szükség ahhoz, hogy a fiatal alkalmazkodni tudjon a felnőtt élethez. Az adatok összegyűjtésében és értékelésében pszichológusok, tanárok, szociális munkások vesznek részt, a szülő joga, de nem kötelessége a részvétel. Az iskola elhagyása előtt egy évvel minden érintett fél: a gyerek, a szülők, és a különböző szakemberek összegyűlnek, hogy megtervezzék, milyen segítség lesz szükséges a jövőben. A hátralévő időben minden félnek van még ideje a megállapodás gyakorlati kivitelezését előkészíteni.

A fogyatékosok ellátásával kapcsolatban létezik egy olyan szakma is, mely azt hiszem, ismeretlen, vagy csak csíráiban jelent meg nálunk. Az *occupational the rapist* (foglalkoztató terapeuta) feladata mozgássérült, balesetet szenvedett, vagy egyéb módon károsodott, önellátásra kevésbé képes embereket megtanítani olyan műveletekre, melyekkel önállóan élhetnek: egyszerűbb házi munkák elvégzésére, mosakodásra, öltözködésre stb. Ez a munka mind a kliens otthonában, mind pedig kórházban, bentlakásos intézményben folyhat.

A gyermekek védelme

Mint Nyugat-Európában bárhol, Skóciában is a társadalmi figyelem középpontjában áll a gyermek-elhanyagolás, bántalmazás, a velük való szexuális visszaélés tárgyköre. Az utcán sok helyen látható egy plakát, mely három békésen játszó kisgyermeket ábrázol. Alatta a felirat: 18 éves korukra egyikük erőszak áldozata lesz. Ha ilyen esetről bejelentés érkezik, a rendőrség egy szociális munkással együtt kezdi el a vizsgálatot.

Jónéhány gyermek-elhanyagolási, gyermek-veszélyeztetési esetben bepillantva az a benyomásom támadt, hogy ezek semmiben sem különböznek az itthoni családsegítőkből folyó ügyektől, csak ott a társadalom érzékenysége ezt a problémát választja ki elsőként. Lehet, hogy nálunk ugyanennek az esetnek más vonatkozásai kerülnének a figyelem középpontjába, és egészen más címkét, besorolást kaphatna.

A *Polepark Family Counselling Centre* (családi tanácsadó szolgálat) kifejezetten olyan esetekkel foglalkozik, ahol gyermek-bántalmazás fordult elő. Felfogásuk szerint ez a jelenség a család minden tagját érinti valahogy, hiszen nemcsak a bántalmazó és a bántalmazott része az eseményeknek, hanem mindazok az ismerősök és akár szakemberek is, akik tudnak róla, de semmit sem tesznek ellene. Így – esetleg akaratuk ellenére is – összejátszanak a bántalmazóval, és fenntartanak egy olyan kommunikációt, melynek végeredménye az, hogy egy gyengébb családtag sérüléseket szenved.

A **Polepark** munkatársai nem vesznek részt a kivizsgálásban, feladataik terápiás jellegűek. Minden esetben az egész családdal kezdenek dolgozni. Minden családtagot megkérdeznek arról, hogy látja a problémát, hogy érzi magát a családjában, mit szeret benne és mit nem; mit szeretne, ha másképp lenne. A *Polepark* stábjába kidolgozott egy nagyon jó módszert arra, hogy a gyerekek nézőpontja is a felnőttekével egyenlő súlyt kaphasson. Előre leírják a kérdéseket, majd néhány pernyi közös megbeszélés után minden családtaggal külön vonul a szolgálat egy-egy munkatársa. A családtag megválaszolja a kérdéseket, majd újra összegyűlnek, de ekkor már mindegyikük véleményét, nézőpontját egy-egy szakember képviseli. Így a gyermeki szempontok is a felnőttekével egyenlő súlyt kapnak.

A felmérési szakasz befejezésekor döntenek arról, hogy milyen terápiás formát ajánlanak a családnak. Egyéni, csoportos és családterápiával foglalkoznak. Csoportokat működtetnek olyan szülőknek, akiknek gyermekei állami gondozásban vannak. Céljuk felkészíteni őket arra, hogy képesek legyenek gyerekeiknek biztonságos környezetet teremteni. Ezért egyrészt a gyakorlati szülői képességeiket fejlesztik, másrészt a szülői létüket befolyásoló érzelmi nehézségekkel foglalkoznak, hogy ezek oldódásával ismét otthon nevelhessék gyerekeiket. A *Polepark* csoportot szervez szexuális erőszak áldozataul esett nőknek is, valamint olyan anyáknak, akiknek a gyermekén következett el ilyen cselekményt. Ez utóbbi csoport célja az, hogy az anyák egy olyan biztonságos helyen tisztázhassák az esettel kapcsolatos érzéseiket, ahol számíthatnak arra, hogy megértik őket. Női és anyai önbecsülésüket erősítik, megpróbálják elérni, hogy jobban tudjanak segítséget kapni és adni, és képesek legyenek végiggondolni, melyek a családban történt erőszak rövid és hosszabb távú következményei. Az anyákkal először egyénileg vagy zárt csoportban dolgoznak – ez utóbbi előnye, hogy képes csökkenteni az elszigeteltség érzését, hiszen a csoporttagok valamennyien átéltek már hasonló eseményeket. A munka – némi megerősödés után – önsegítő csoportban folytatódhat. Gyermekcsoportjaik is ugyanezekre a tapasztalatokra épülnek, és itt is a gyermekek önbecsülésének, társas készségeinek fejlesztése a cél.

A *Polepark* a családokat tekinti saját problémáik legjobb szakértőjének. Egyes ülésekre a gyereket küldő hatósági szociális munkást is meghívják, hogy kapcsolódni tudjon a család útkereséséhez, lássa, hogy mitől várják a változást, és mit tesznek érte. Időnként meglehetősen nehéz helyzetbe kerül a küldő, ha egészen mást tud meg a családról, mint amit eddig gondolt róluk. A *Polepark* a közvetlen gyakorlaton kívül oktatási feladatokat is ellát, főként a térség szociális munkásainak, pedagógusainak képzésében, továbbképzésében.

Az iskolai szociális munka

A szociális szolgáltatások és az oktatásügy határterületén tevékenykedő szociális munkásokat (*educational social workerek*) a helyi önkormányzat oktatási osztálya alkalmazza. Legtöbbször olyan esetekkel dolgoznak, ahol az iskolalátogatási kötelezettség megszegése jelenti a kezdeti problémát. Ha ilyesmi előfordul, akkor az iskola megpróbál kapcsolatot teremteni a szülővel. Eredménytelenség esetében küldenek egy levelet, melyben jelzik, hogy rövidesen meg fogja látogatni valaki a családot, hogy segítséget ajánljon, mivel nyilván van valami probléma, ami a távolmaradást indokolja. A szociális munkás ekkor kapja meg az esetet. Helyzetét valamelyest könnyíti, hogy nem kötelező együttműködni vele, kizárólag szolgáltatást ajánl, nem kell hatóságként viselkednie. Egy-egy körzet, néhány iskola tartozik egy-egy szociális munkáshoz. Velük egy stábben pszichológusok, tantárgyi szaktanácsadók dolgoznak. Az iskolák saját tantestületüktől független fejlesztő tanárok segítségét kérhetik olyan gyerekek esetében, akik saját erejükből nem tudnak lépést tartani társaikkal, esetleg egy hosszú betegség után kell felzárkózniuk stb.

Ha egy gyerek jelentős tanulási nehézségekkel küszködik, a teendőket egy esetkonferencián határozzák meg, melyen részt vehet maga a gyerek, a szülő(k), a fejlesztő tanár, az iskola képviselője, az oktatási szociális munkás, ill. az esetben érintett bármely más szakember. Ekkor a problémás gyerek számára külön órarendet állíthatnak össze: egy ideig külön tanulja azokat a tárgyakat, amelyekkel gondja van, a többit viszont a társaival együtt. A cél mindig az, hogy a lehető legkevesbé térjenek el az oktatás 'főáramától'. Érdekes volt látni, amint a szülő nem bűnbakként, hanem a probléma-megoldás egyik egyenrangú szereplőjeként vett részt a konferencián.

Nagyon sok jó kezdeményezést, programot szervez ez az iskolai szociális munkás csoport. Ezek közül közvetlenül egy olyan fiatal lányokból álló csoport munkájába pillanthattam be, akik még tanköteles korukban terhesek lettek és gyereket szültek. A 'tanítás' alatt a kicsikre gyerekfelügyelők vigyáznak. Az oktatás célja egyrészt egyéni oktatási programokkal elősegíteni, hogy a lányok minél kevesebb veszteséggel visszakerülhessenek a normál oktatásba, másrészt az, hogy koruknak megfelelő formában olyan praktikus ismereteket szerezzenek, melyekre korai anyaságukkal hamarabb van szükségük, mint társaiknak. Így a tananyag része az is, hogy hol lehet olcsó nadrágpelenkához jutni, mire elég 20 font, és a nemkívánatos terhesség megelőzése érdekében milyen fogamzásgátló eljárások vannak. A csoportban részt vevő lányok a kötelező alap-képzést befejezve továbbtanulhatnak, esetleg gyermek-felügyelők lehetnek.

A 'szociális munka' jelentése: gondozás és ellenőrzés

Skóciában 1968-ban lépett életbe a Szociális munka törvény, mely egységes jogi kereteket teremtett e tevékenységnek. Ezt megelőzően a különböző területek (pl. pszichiátriai szociális munka, idősgondozás, pártfogó felügyelet) egymástól elszigetelten működtek. A közös szakmai sztenderdek kidolgozása a hatvanas években kapott nagy lendületet. A szociális munka azonban ma is nagyon különböző tevékenységekből áll. Ez alapvetően abban tér el a nálunk meghonosodó modelltől, hogy Nagy-Britanniában a hatósági munka és a szolgáltatás nem különül el élesen egymástól. A szociális munka mindig a gondozás (care) és az ellenőrzés (controll) valamilyen arányú keveréke: a társadalmi felelősség sokkal nagyobb hangsúllyal szerepel benne, mint nálunk. Így a 'szociális munka' első jelentésében annak a tevékenységnek felel meg, amit nálunk az önkormányzatok gyámhatósági ill. szociális ügyekkel foglalkozó előadói végeznek. Skóciában ez egy részletesen szabályozott, nem: sok izgalmat rejtő munka, melyet meglehetősen merev szakmai hierarchia jellemez. A szabályozottság szintjét egyetlen példával jellemezném. Minden szociális osztályon található egy kézikönyv, mely többek között azt is előírja, mit kell tennie a szociális munkásnak, ha egy névtelen telefonáló közli, hogy egy gyereket bántalmaznak. Mi a szakember dolga egy napon, egy héten, egy hónapon belül...

Terjedelmi okokból nem tárgyalom itt, mennyiben tér el Skóciában a gyermekvédelem törvényi szabályozása a miénktől. Csak azokat a vonatkozásokat érintem, amelyek a szociális munkások mindennapi munkájában megjelennek.

Intézményi gondozás elrendelése, és a szülői jogok megszüntetése esetén a szociális munkás lesz a kiskorú gyermek törvényes képviselője. A kliens kötelezhető a vele való együttműködésre. Egy-egy esetért az elsőrendű felelősséget a hatósági szociális munkás viseli. Munkája azonban nemcsak hatósági jellegű feladatokból áll. Ottjártamkor például az egyik szociális munkás egy olyan láthatást bonyolított le, melyben egy féltestvérpár találkozhatott. Szüleik nem kívánják a kapcsolatot tartani egymással, a gyerekek más-más településen, nevelőszülőknél élnek. Ragaszkodnak ahhoz, hogy időnként láthassák egymást, és a tapasztalatok szerint ezeknek a kapcsolatoknak a későbbiekben, az önálló élet kezdetén még nagy jelentőségük lehet. A szociális munkás saját kocsijával „begyűjtötte” a gyerekeket, és együtt elvitte őket a vidámparkba. Olyan szülő-helyettesítő szerepet játszott, ami a magyar gyakorlatban ritkán, inkább csak nevelőotthoni kollegák esetében fordul elő.

Szociális munkának tekintik azonban azt a hatósági jogkörökkel nem járó tevékenységet is, amelyet a beszámolóim elején említett sokféle intézménynél végeznek. Itt azonban csak felajánlják a segítséget, és a kliens jogában áll eldönteni, él-e vele, vagy sem. A gondozás-

ellenőrzés kontinuum másik végén a tanácsadó (counselling), vagy terápiás tevékenységet folytató intézmények állnak. Itt is dolgoznak szociális munkások, de tanácsadást, terápiát csak külön képzettséggel végezhetnek, a szociális munkás diploma erre nem jogosítja fel őket.

A szociális munkás képzés

A szociális munkás diploma megszerzésének Skóciában is többféle formája van. A középiskola elvégzése után két éves, nappali tagozatos képzéssel lehet ilyen képesítést szerezni. Az oktatás erősen praxis-orientált, a képzési idő fele gyakorlat, aminek a második szakaszát már azon a területen kell eltölteni, ahol a hallgató a későbbiekben dolgozni kíván. A tanterv a kimenet-szabályozás logikája szerint épül fel: a szociális munka tevékenységi területei szerint határozzák meg, mi az, amit el kell olvasni, amit meg kell írni, milyen készségekkel kell rendelkezni a két év végére.

A hatóságoknál csak felsőfokú végzettségűek dolgozhatnak, de kis szervezeteknél sok munkatársnak csak középfokú végzettsége van. Ezek az idősebb, érettebb, a szociális munkában járatos, ámde diplomával nem rendelkező kollégák munka melletti képzésben szerezhetnek szakképesítést. A továbbképzéseken való részvétel, illetve a szakképesítés megszerzése lényeges szakmai előrelépésnek számít.

A kétéves képzés nincs Összhangban az európai sztenderdekkel, más Nyugat-európai országban nem ismerik el teljes értékűként a Nagy-Britanniában szerzett szociális munkás diplomát. Ezért szakterületenként (pl. gyermekvédelem, idősgondozás, pártfogó felügyelet) munka melletti továbbképzést szerveznek, valamint az egész felsőfokú képzési rendszert át kívánják alakítani, hogy közelítsenek az európai normákhoz.

A tanácsadás (counselling) külön szakma, mely – szemben a kétéves szociális munkás képzéssel – ötévi tanulást igényel és összhangban van az európai sztenderdekkel. Sok szociális munkás választja a továbbképzésnek ezt a formáját.

Módszerek, sajátosságok

Az alkalmazott módszerek tekintetében az egyik legszembetűnőbb különbség az, hogy milyen olajozottan használják a szakmai beavatkozás, valamint a magánélet társadalmi kontrolljának eszközeként az esetkonferenciákat. Ha egy gyerek valamilyen oknál fogva bekerült a területi önkormányzat gyermekvédelmi nyilvántartásába, akkor legalább fél évenként az összes érintett családtag és valamennyi segítő részvételével felül kell vizsgálni a helyzetét, akkor is, ha nincs különösebb fejlemény az ügyében. Valószínűleg az ottani társadalom demokratikusabb hagyományaival magyarázható, hogy szülők, nagyszülők, hivatásos segítők, tanárok, és más szakemberek milyen magától értetődő természetességgel, és mennyire egyenlő felekként ülnek egy asztalhoz.

A skóciai szociális munkából sok, lenyűgözően jó technikát elleshetünk. Kelet-európai szociális munkás szemmel nézve bámulatra ' méltó a részletek pontos és aprólékos kidolgozottsága, illetve az, hogy minden működik. A kliensek élethelyzete, problémái sokszor ismerősek, de ott a nehézségek kezelésére már jól definiálható eljárások rendszere alakult ki. Lényeges különbség, hogy skót kollegáink az esetek túlnyomó többségében küldött, és nem önként segítséget kérő kliensekkel dolgoznak.

Tanulmányutam során megismerkedhettem a program többi résztvevőjével, a világ kilenc országából. Néhány skóciai szociális munkásnak nemcsak a munkájába, hanem – náluk lakva – privát szférájába is bepillantottam. Ennek ellenére az, egész út talán legfontosabb

tanulsága számomra az, hogy sok mindenért irigyelhetjük ottani kollegáinkat, de egyben biztosan előnyben vagyunk velük szemben. Mi a szakma kialakulásának azt a szakaszát éljük, mikor azt érezhetjük, hogy még minden alakulóban, változóban van, és ebből a mesterségből többé-kevésbé az lesz, amit mi csinálunk belőle. Skóciában már túljutottak ezen a szakaszon, az új kitalálásának izgalma csak nagyon keveseknek adatik meg, legfeljebb a tanácsadó szolgálatoknál nagyobb még a játéktér. Az ottani szociális munkások valószínűleg ezért a viszonylagos szabadságért, az új kitalálásának izgalmaért irigyelnének bennünket.

Írta: Boldizsár Ildikó

Kihez szólnak a tündérmesék?

Kezdő mesekutatóként gyakran kerültek a kezembe olyan szakkönyvek, melyek közvetíteni igyekeztek a mesék és a meseolvasók között, azaz megpróbálták megmagyarázni vagy értelmezni, hogy miről is szólnak az egyes szövegek. Én sokáig azt gondoltam, hogy meseelemzésekre semmi szükség nincs, és Honti Jánossal értettem egyet, aki szerint *„mesékről szóló könyv helyett egyszerűen csak mesék minél gazdagabb gyűjteményét kellene az olvasók kezébe adni, és hagyni, hogy maguk a szövegek mondjanak el mindent.* „Később azonban rájöttem, hogy a mesék manapság már nem tudnak „maguktól elmondani mindent”, és óriási szakadék tátong a mese és az olvasó között. Valamikor a mesemondók megbecsült tagjai voltak a paraszti közösségeknek, a mesék pedig nemcsak szórakoztatták a – többnyire – felnőtt meshallgatókat, hanem életvezetési tanácsokkal, sőt stratégiákkal is szolgáltak számukra. A népmese, s ezen belül is a tündérmese (az a mese, amelyből nem hiányozhat a csodás elem) ma már csak kevés ember számára jelenti a bölcsesség forrását, és még kevesebben vannak azok, akik az egyes történetekben saját egzisztenciális problémáikra és azok megoldási lehetőségeire ismernek rá. Ez valószínűleg nemcsak azért van így, mert korunkban általánossá vált a mesék iránti érzéketlenség, vagy-mert végleg eltűntek volna a bölcs mesemondók, hanem azért is, mert egyre nehezebb olyan mesére bukkanni, melyet nem írtak át, nem kurtítottak meg, vagyis nem változtatták meg szinte felismerhetetlenségig az eredeti szöveget. Azt, amely évszázadokon át szájról szájra járt, majd a múlt század közepétől megindult mesegyűjtés nyomán gyűjteménybe került, és ott várja sorsa jobbra fordulását.

Mert a mesék jobb sorsra érdemesek. Nem kellene automatikusan a gyerekszoba könyvespolcára helyezni, és kizárólag a gyerekek számára elérhetővé tenni a mesekönyveket. Ahhoz, hogy megértsük gyermekünk kedvenc történeteit és azokon keresztül magát a gyermeket is, először meg kell találnunk és értenünk „saját mesénket”. Ki a legkedvesebb mesehősünk és miért? – mindenekelőtt ezt a kérdést kell feltennünk magunknak. Megrázott annak a tanítványomnak a vallomása, aki azt mondta, hogy mindig gyűlölte a legkisebb gyerek győzelmét hirdető meséket, mert otthon ő volt a legnagyobb. Ezért inkább A három kismalac meséjét szerette, mert abban a legidősebb malac a legokosabb, neki sikerül túljárnia a farkas eszén és erején. Egy másik diáklány a megalázott, királylány szerepétől megfosztott nő sorsával azonosulva fedezte fel saját gyengeségeit és párkapcsolatában elkövetett hibáit. Sokan azokat a meséket nevezik meg „legkedvesebbként”, amelyekben a mesehősnek nem kívülről fenyegető ellenféllel kell megvívnia, hanem saját magával. Miért szeretjük annyian például A kis hableány, A boldog herceg, Hamupipóke és A vadhattyúk történetét? Milyen belső késztetéseinkkel vagy nyomorúságainkkal nézünk szembe az önfeláldozó szenvedés megannyi mesei példáján keresztül? Meríthetünk-e erőt a mesékből ahhoz, hogy elinduljunk egy félelemmel teli, kockázatos úton, ahol kiismerhetetlennek tűnő ellenfelek várnak ránk ezer alakban? Hogyan kerülhetünk ki szorult helyzetekből, ha valamennyi ismert megoldási technikánk csődöt mond? E kérdésekre a mesékből is kaphatunk válaszokat.

A jó mesék nem életkorhoz kötöttek. Épp attól jók, hogy minden életkorban más-más jelentésük válik nyilvánvalóvá. A tündérmese gazdag árnyalataiból a gyerekek még nem értenek meg mindent, de kitartóan ragaszkodnak azokhoz a mesékhez, amelyek pontosan

leképezik a bennük zajló lelki folyamatokat, s amelyekből ők is erőt meríthetnek. De a mese nem csak emiatt rendkívül fontos a gyerekek életében. Vekerdy Tamás figyelemre méltó kutatási eredményről számol be *Kicsikről nagyoknak* című könyve egyik lábjegyzetében. Amerikai kutatók bizonyították, hogy az intellektuális képességek egyoldalú fejlesztése végzetessé válhatónan téves döntésekhez vezet az emocionális intelligencia, a szociális és művészi képességek kiművelése nélkül. Véleményem szerint a mese már kisgyermekkortól képes mind a négy szinten hatást kifejteni, még hozzá indirekt módon. Intellektuális szinten gondolkodásra, a képzelőerő fejlesztésére és önismeretre ösztönöz; emocionális szinten nemcsak feszültségoldó, harmonizáló, hanem megtanít valakivel azonosulni is, pl. átélhető a mesehős megpróbáltatásai, és a mese valamely szereplőjén keresztül sokkal könnyebb önmagunkról is beszélni. Szociális szinten a mese alkalmas a humán értékek, az erkölcsös viselkedés kódjainak elsajátíttatására, (pl. hogy a beteg, elesett embereken és állatokon segíteni kell); valamint arra is, hogy a gyermek megtanulja azt az elbeszélői nyelvet, kifejezési formát, amely egyéb irodalmi alkotások létrehozására is ösztönző lehet. Mesemondásra az esti, elalvás előtti meseidőn kívül minden szituáció alkalmas: csúcsforgalom, várakozás az orvosi rendelőben, türelmet igénylő cipőpróba, testvérkonfliktus, betegség, lehangoltság, felfokozott jókedv stb. Minden helyzethez lehet megfelelő mesét találni. Olykor nem is arra van szükség, hogy a mese „szóljon” valamiről, hanem arra, hogy a „mesehang” felidézzen valamilyen kellemes élményt, melynek hatására a legelviselhetlenebb helyzet is feloldhatóvá válik. A mesélésre kiválasztott szövegekkel azonban – kivált az esti mesélésnél, amit például gyertyagyújtással is el lehet választani a nap többi részétől – nem árt elővigyázatosnak lenni: Hamupipókéhez hasonlóan meg kell különböztetnünk a jó választást a rossztól. Ha nem „fejből” mesélünk, ne olvassunk olyan mesét, amit akkor látunk először -kellemetlen meglepetésekben lehet részünk. Ne sajnáljuk az időt a hosszú tündérmesékre, még akkor sem, ha több estét is igénybe vesz, amíg a végére érünk. A gyerekek szinte szó szerint megmondják, hol hagytuk abba előző este a szöveget. Különösen figyeljünk oda azokra a mesékre, amelyeket ő kér, hiszen ezek valamilyen okból fontosak a számára. Akkor is meséljük el neki, ha századszor kéri. Végző soron a mesélés egyik jótékony hatása abból áll, hogy ha a mesélő és a mesehallgató egy mesényi időre legalább egymásra talál, hinni lehet más, világjobbító csodákban is.

Boldizsár Ildikó

„Kislánykoromban mindig más akartam lenni: legelőször és mindenekelőtt: király. Felmásztam a buckák tetejére, és kitért karral ugorva játszottam repülést Nem elképzeltem, hogy madár vagyok, valóban az voltam. Mint ahogy tudtam lenni kő, virág, gyertya és szappanbuborék.

Aztán egyre nehezebb lett. Nem úgy sikerültek a dolgok, ahogyan szerettem volna, mindig másképpen lettem más. Félrecsúsztak a mozdulatok, mondatok, értelmét veszítette minden átváltozás: lötyögött rajtam a madárszárny, a bibe, a porzó, az alany, az állítmány. Miért nem sikerül, ha egyszer már tudtam, és sikerülhet-e még? Csak ez érdekelt Azt a határvonalat kerestem, amelyen átlépve megszűnhetnek létem korlátai, s én azzá válhatok, akivé akarok.

Ennek technikáját kutatva a mesék is kínáltak néhány lehetségesnek látszó megoldást. Elvárásolt királyfik és királykisasszonyok mellett Micimackó kényszerű alakjavítási kísérletei vetették fel a kérdést: vajon varázlás és fogyókúra között létezik-e másmilyen megoldás?

A mesék pontosan leképezik a bennünk és körülöttünk lévő világot. Jelentésük legalább annyira sokféle, mint mindazon meseforma, amely a mesemondók ajkán megszületik, legyen az „népi” vagy a legmodernebbek közül való” – vallja Boldizsár Ildikó könyvének fűlszövegében. (Varázslás és fogyókúra. Mesék, mesemondók, motívumok. József Attila Kör – Kijárat Kiadó, Budapest, 1997. Ára: 500 Ft)

Menekülő mesék

Különleges mesegyűjteményre bukkantam nemrégiben. Ez a könyv címével és a hátsó borító szövegével nem kevesebbet ígért, mint, hogy bosnyák menekültektől alig egy esztendővel ezelőtt gyűjtött meséket tartalmaz, még hozzá három nyelven: a menekültek nyelvén kívül magyarul és angolul. E meseszegény világban, fogyatkozó mesék és mesemondók között a folklórkutató képzelete meglendül: vajon miről mesélnek a háború elől menekülő, hazátlan, otthontalan emberek? Vigasznak használják a meséket, vagy mindennapjaikat dokumentálják, netán egy vágyott világot festenek le bennük, miként tették ezt évszázadokon keresztül a paraszti mesemondók? Hogyan gondolják és értelmezik a világot, hogyan töltik meg érzellemmel azok, akik ma mesélésre nyitják a szájukat? És a mesegyűjtők, akik estéről estére tanúi lehetnek a mesemondás manapság igencsak ritka pillanatainak, vajon hogyan tudják szóra bírni a századvégi mesemondókat? Hiszen nemcsak a mesemondás, hanem a mesegyűjtés művészete is kihalóban van már!

A huszonnégy gyönyörű történet azonban ellenállt mindenfajta tudományos előfeltevésnek, romantikus képzelgésnek, és nem akart más lenni, mint ami: mese. S mivel végső soron a földkerekség valamennyi meséje egyforma, könnyű felismerni a bosnyákok Naszrudin hodzsájában a mi igazságos Mátyásunkat, vagy csavaros eszű székely meshőseinket, akik mindig túljárnak az őket sarokba szorítani akarók eszén. És nem ismeretlenek a leleményesség mesei formái-, a fősvény és a jószívű kibékíthetetlen ellentétei vagy a férfiak és a nők harcai.

A gyűjteményben alig találni klasszikus népmesét: a tündérmeséket minden nép mesekincséből kiszorítják lassan a tréfás mesék vagy a moralizáló, realisztikus mesék. Hogyan tűnt el az igazság a földről? – kérdezi például az egyik bosnyák mese, és arra a következtetésre jut, hogy amióta az igazság égből csüngő láncra visszahúzódott az égbe, minden a visszájára fordult, elsatnyult idelent. Azóta „a jóságból is egyre kevesebb terem, elhatalmasodott viszont a gonosz, elterjedt a csalás, megnőtt a gyűlölet, az igazságtalanság ideje jött el. A boldogságból is egyre kevesebb jut” – mondja a mese, s alig kínál feloldódást a keserű szavakhoz. Az uralkodó megparancsolja ugyan, hogy országának lakói évente kétszer vagyonuknak egy negyvened részét osszák szét a szegények között, de a mese vége nem ígéri azt, hogy ezzel megoldódhat az igazságosság kérdése a világban. Nincs realitásoktól való elrugaszkodás, tündéri képzelet: úgy tűnik, a tényeken már a meséknek sincs mit változtatniuk.

Azazhogyan mégis. A kötetet záró rövid mese nemcsak azt mutatja meg, hogyan lesz egy meséből történelmi dokumentum, hogyan igazítja egy-egy mesemondó az öröklött témát a hallgatóságához és az aktuális élethelyzetekhez, hanem azt is, hogyan kezelődik egy, a valóságban sokszor megoldhatatlan konfliktus a mesében: „Élt a Száva folyó partján két vízimolnár. Az egyik muzulmán volt, a másik pedig keresztyén. Nemigen barátkoztak egymással. Egyszer aztán elterjedt a hír az egész Száva-parton, hogy háború készül” – így

kezdődik a történet, majd miután mindkét molnár túléli a háborús viszontagságokat, egymásban jó barátokra lelnek, és „számukra ez a meglelt vagyonnál is fontosabb.”

Sajnálom, hogy a kötet végén nem olvasható néhány szó a mesemondók személyéről, a mesélés körülményeiről, a mesehallgatók reaklásairól, s arról, milyen nyelvi változtatáson ment át a szöveg. A hat mesemondó ugyanis meglehetősen egyforma, választékos nyelvet használ, ami talán inkább a gondos szerkesztői munka (Balázs Attila) eredménye, mintsem az előbeszéd természetessége. Köszönet azonban az effajta, nem magyarosított szavakért: pilav, cimbur, okká, csársi, citap, hán, szába, oszpora, csauz, kaszaba, saz, feredzse. Mint ahogy köszönet a gyerekeknek a rajzokért, a mesemondóknak és fordítóknak a mesékért: Selimovic Lejla, Fehim Sabic, Mehmed Sreckovic, Husein Micijevic, Sabina Durakovic, Velic Dzeneta meséit magyarra Túri Tibor, angolra Mohorovic Denis fordította. Azoknak pedig, akik megveszik a könyvet, köszönet a segítségért, mert -ahogy a fülszöveg mondja – „A kötet bevételeit a Magyarországon élő menekültek megsegítésére fordítják.”

(Menekülő mesék – Price-iz-beglice – Fugitive Tales, MASZK Egyesület, Szeged, 1300Ft.)

„Chicoca fája”

Program a gyermekek elleni szexuális visszaélések megelőzésére

A gyermekek ellen elkövetett fizikai, lelki vagy szexuális bántalmazások gyakoriságáról – részben a nagyarányú látencia, részben az erre vonatkozó felmérő vizsgálatok hiányában – nagyon keveset tudunk. A külföldi adatokból kibontakozó kép megrázó, s nincs okunk feltételezni, hogy nálunk a helyzet jelentősen jobb lenne. Az így elszenvedett traumák, melyek feldolgozására nincs lehetősége a gyermeknek, később súlyos pszichés és szomatikus következményekkel járhatnak.

Magyarországon még nincs kiépülve a megfelelő prevenció és segítségnyújtó hálózat a gyermekekkel szemben elkövetett fizikai, lelki vagy szexuális visszaélések ellen, számos területen elmaradunk a Nyugat-Európában természetesnek vett gondozási és terápiás háttértől. Például nem létezik az ún. bizalmi orvos intézménye, gyenge lábakon áll az együttműködés a rendőrséggel, hiányzik a gyermekvédelmi oktatás az egészségügyi dolgozók, pedagógusok, bírók, rendőrségi alkalmazottak valamint az orvosok képzéséből.

A Medinfo-GYIFO és a Család, gyermek, ifjúság Egyesület által közösen szervezett átfogó program elsősorban a gyermekek elleni szexuális visszaélések megelőzését célozza és feltáró hatása miatt – mint azt a külföldi tapasztalatok is mutatják – nagy szerepet játszhat a szexuálisan bántalmazott gyermekek felismerésében.

Mexikóban készült a „**Chicoca fája**” című bábfilm, melyre a program épül ezért a felhasználással kapcsolatos tapasztalataink elsősorban Dél-Amerikából származnak, de tudomásunk szerint Franciaországban is sikerrel alkalmazzák. Ezt a programot olyan régióban fejlesztették ki, ahol a gyermekvédelmi intézményrendszer messze elmarad a miénktől, nem okozhat tehát problémát a hazai viszonyok közötti alkalmazása.

A film megpróbál minél több, gyermekek ellen elkövetett szexuális visszaélés esetén előforduló, típusos elemet feldolgozni a dzsungelben játszódó állat-történetben, ezek értelmezéséhez külön útmutatót alkalmaztak a mexikói munka során. Meseszerű, vidám hangvétele, happy end-del végződő feloldása megpróbálja ezt a tragikus témát a gyermekek számára emészthetővé, könnyebbé tenni.

Ez a közel harminc perces bábfilm segít ráhangolni a gyermekeket az ezt követő beszélgetésre, rajzolásra, esetleges élmények megbeszélésére. Az így kiderülő súlyosabb traumák esetén természetesen további lépésekre kerülhet sor. A filmet levetítő szakemberek képzésük során megtanulják alkalmazni az ún. újraértékelő támogatás módszerét, amellyel – családját illetve gondozóit is bevonva – segíteni tudnak a gyermeknek az őt ért trauma feldolgozásában. Amennyiben a gyermek családja ezt nem igényli, a helyi családsegítő szolgálatot, a nevelési tanácsadót illetve a gyermekpszichiátriai ellátást is igénybe veheti – ezt a filmet vetítő szakember javasolni is fogja a családnak.

Ehhez a nem mindig egyszerű feladathoz felkészült szakemberekre van szükség, akik kifejezetten e film felhasználására szervezett képzésben vesznek részt, s akik a film kizárólagos alkalmazására jogosító bizonyítványt kapnak. Munkájuk során a további szakmai támogatás és konzultációs lehetőség rendelkezésükre áll. A folyamatos kapcsolattartás során összegyűjtött eredmények statisztikai összegzésére, tanulmányokhoz való felhasználására és publikálására kerül sor.

Az első képzést 30 fő részvételével tervezzük, s nagy örömünkre szolgálna, ha a jelentkezők között az ország minden régiója képviseltetve lenne. A későbbiek során nagy

hangsúlyt szeretnénk fektetni arra, hogy minden megyében legyenek kiképzett szakemberek, akik a helyi viszonyokat ismerve hatékonyabban tudják végezni munkájukat. A képzés első turnusára január 16-18-ig kerül sor Budapesten a XIII. kerület Tüzér u. 33-35 szám alatt. A részvételi díj: 5000 Ft

A jelentkezőket kérjük, töltsék ki és küldjék el címünkre a következő adatlap fénymásolatát! (A továbbiakban részletes ismertetőt küldünk.)

Könyvespolc

Drogmegelőzés az iskolában

A Magyar Testnevelési Egyetem Továbbképző Központja kiadásában megjelent tanulmánykötet még 1995-ben látott napvilágot. Népszerűsítésére valójában ez évben kerülhetett sor, mikor a Budapest Főváros Közbiztonságáért Közalapítvány jóvoltából valamennyi fővárosi oktatási és gyermekvédelmi intézmény térítésmentesen kapta meg a könyvet.

A szerkesztő, dr. Sipos Kornél összeállításával több célt kívánt szolgálni. A testnevelő tanárok tájékoztatását, a testi nevelés szerepét bemutatni a szenvedélybetegségek megelőzésében és a droghoz vezető utak egyéni-pszichés és családi-társadalmi összetevőire rávilágítani. A kötetben átfogó tanulmányokat találunk a két nemzetközileg legjelentősebb program a CHEF (Comprehensive Health Education Foundation) és a DADA (dohányzás, alkohol, drog, AIDS szavakból alkotott mozaikszó) hazai alkalmazásának tapasztalatairól.

Jól használható, módszertanilag igényes munka a CHEF szegedi bevezetéséről Udvarhelyi Ferenc-né tanulmánya. Az egészségnevelő program tantervét, szervezeti kereteit ismerteti, sok ötletet adva a tantárgyak közötti integrációra.

Szarka Attila *Aszódi drogtapasztalatok* című tanulmánya az intézetben 1986 óta folyó terápiás munkájukat mutatja be, a javítónevelésüket töltő szenvedélybeteg fiataloknak szervezett pszichopedagógiai csoportok működéséről olvashatunk rövid ismertetést és értékelést.

Terjedelmes elemzésben foglalkoznak dr. Sipos Kornél és dr. Vingender István a szülői depriváció drogfogyasztásra szocializáló hatásával. Írásuk különös relevanciával bír a gyermekvédelem számára, mert a családjuktól átmenetileg vagy tartósan elválasztott gyermekek e tekintetben (is) potenciálisan veszélyeztetettek.

A szerzőpáros egy másik tanulmányban a drogfogyasztói magatartás és attitűdök családi háttértényezőit vizsgálta. Szociológiai elemzésükben a mobilitás, a vándorlás, a költözés, az ingázás, az iskolaváltás szerepét összefüggésben látják a drogos érintettség kialakulásával.

A család szerkezete és belső kapcsolatrendszere problematikusságának és a gyermekek droghasználóvá válásának esélye közötti kapcsolat bár közismert, néhány figyelemre érdemes megállapítással szolgálnak.

Azt találták, hogy a drogproblémával szüleikhez forduló magasabb státuszú szociális csoportokhoz tartozó gyerekek jobb eséllyel tehetik ezt, míg az alacsonyabb státuszú csoportokhoz tartozók nélkülözni kénytelenek ezt a lehetőséget.

Az iskolatípusok hierarchiája és a szülői kooperáció szintén hasonló összefüggést mutatott.

Az a megállapításuk sem kerülheti el a figyelmünket, mely szerint a nemek esélymegosztása – ebben a tekintetben is – egyenlőtlen. Míg a lányok inkább csak az anyák támogatására számíthatnak, addig a fiúk mindkét szülő megértésében, támogatásában részesülhetnek.

A könyv végére került a Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága 1993-ban készült Ifjúságpolitikai programja, amely politikai irányultságával, patetikus hangulatvételével és példabeszédeivel nem emelte az összeállítás színvonalát.

Ez utóbbtól eltekintve elsősorban az iskolák, a konkrét programok után érdeklődők igényeit elégíti ki a könyv.

Molnár László

Hírek, események

GRATULÁLUNK!

Dr. Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság Elnöke – Nemzeti ünnepünk alkalmából október 23-án a MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND KÖZÉPKERESZTJE kitüntetésben részesítette

- Professzor dr. Karmazsin Lászlót, a Debreceni Orvostudományi Egyetem egyetemi tanárát

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND TISZTIKERESZTJE kitüntetésben részesítette

- Professzor Dr. Péntes Istvánt, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Anaesthesiológiai és Intenzív Therapiás Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanárát
- Professzor Dr. Préda Istvánt, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Belgyógyászati és Cardiovasculáris Centrumának igazgatóját, a II. Számú Belgyógyászati Klinika igazgató egyetemi tanárát, az egyetem oktatási rektorhelyettesét
- Professzor dr. Záborszky Zoltán orvos ezredest, a Debreceni Orvostudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanárát

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND KISKERESZTJE kitüntetésben részesítette

- Grenitzer Róbertnét, a Népjóléti Minisztérium Szóvivő Irodájának osztályvezetőjét
- dr. Szél Évát, az orvostudomány kandidátusát, a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Főiskolai Kara főiskolai tanárát.

1997. Október 28.-án Batthyány-Strattmann László születésének évfordulója alkalmából állami kitüntetésben részesítettek kitüntetésének átadására dr. Göncz Árpád Köztársasági Elnök Úr miniszter urat kérte fel. A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND KISKERESZTJE kitüntetésben részesült:

- Bauer Ilona a Népjóléti Minisztérium Debreceni Gyermekotthonának igazgatója
- Dr. Lakatos Béla Jászfényszaru község háziorvosa
- Dr. Szondy Mária, az Egészségügyi Gyermekotthonok Országos Módszertani Intézetének igazgatója
- Dr. Katonáné dr. Pehr Erika, a Népjóléti Minisztérium Család- Gyermek és Ifjúságvédelmi Főosztályának főosztályvezető helyettese.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMKERESZT arany fokozatát kapja:

- Dr. Kovács Andor nyugalmazott körzeti orvos, a Történelmi Igazságtételi Bizottság Katonai Tagozatának kezdeményezésére 1956-os forradalmi érdemei elismeréseként
- Dr. Laczay András a Kecskeméti Megyei Kórház osztályvezető főorvosa – ugyancsak a Történelmi Igazságtételi Bizottság Katonai Tagozatának kezdeményezésére 1956-os forradalmi érdemei elismeréseként .

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMKERESZT ezüst fokozata kitüntetésben részesült:

- Perényi László egészségügyi szakértő, a Művek Kft. Igazgatója.

A Batthyány Társaság kezdeményezése alapján BATTYÁNY-STRATTMANN LÁSZLÓ DÍJBAN részesítette Miniszter Úr

- Professzor dr. Csomós Gézát, a Markusovszky Alapítvány, valamint az Orvosi Hetilap mecénását

- Hegedűs Istvánt, a Diéta Magazin kiadó-tulajdonosát, az egészségügyi ellátás számos területének anyagi támogatóját

- Dávid Moskovits urat, a magyar betegek külföldi gyógykezelésének költségei terén, valamint műszerek vásárlásához nyújtott segítő támogatása elismeréseként

- Dr. Szatmári Mariannát, a Népjóléti Minisztérium WHO liaison officerét, a WHO és a Batthyány Társaság közötti szoros kapcsolat kialakítása terén végzett munkája elismeréseként.

- Bán Jánosnét, a Veszprém Megyei Önkormányzat csopaki Csecsemő és Értelmileg Akadályozott Gyermekek Otthona igazgatóját, 40 éves intézeti munkássága elismeréséül, nyugállományba vonulása alkalmából

- Professzor dr. Bozsóky Sándor nyugalmazott egyetemi tanárt (távollétében), az orvostudományok doktorát, a magyar reumatológia terén kifejtett több évtizedes munkássága elismeréseként, 70. Születés napja alkalmából.

- Dányádi Ottóné vezető védőnőt, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Mátészalkai Városi Intézetének munkatársát, a pályán eltöltött több mint 35 éves kiemelkedő szakmai tevékenysége elismeréseként, nyugállományba vonulása alkalmából

- Forgó Györgynét, a Népjóléti Minisztérium Lakossági Kapcsolatok Főosztályának főosztályvezetőjét, a lakosság tájékoztatása, valamint szociális ügyeinek intézése terén végzett magasszintű szakmai munkája elismeréseként.

- Dr. Kollár Lajos nyugalmazott háziorvost, mintegy 5 évtizedes gyógyító munkája elismeréseként 75. születésnapja alkalmából

- Kovács Piroskát, a Hajdú-Bihar Megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet igazgatóját, a megye színvonalas gyámsági és pártfogói tevékenységének megszervezése terén végzett munkássága elismeréseként.

- Professzor Dr. László János nyugalmazott egyetemi tanárt, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikája tudományos szaktanácsadója, több évtizedes szakmai, oktató és tudományos kutató munkája elismeréséül, 75. születésnapja alkalmából

- Dr. Simon Kis Gábor gyógyszerészt, a gyógyszerésztudományok kandidátusát, az egészségügyben és az Egészségügyi Gazdasági Vezetők E-gyesületében végzett kiemelkedő tevékenységéért

- Dr. Szabó Gizella Pesthidegkúti házi gyermekorvost, a lakosság körébe végzett áldozatos gyógyító és ismeretterjesztő munkájáért

- Professzor dr. Wabrosch Géza címzetes egyetemi tanárt, a Fővárosi Önkormányzat szent János Kórháza Urológiai-Sebészeti Osztályának osztályvezető főorvosát, a magyar urológia fejlesztése terén végzett több évtizedes munkássága elismeréseként.

Az egészségügyi feladatok ellátásában szakterületén – illetve azon túl végzett – kiemelkedő munkájának elismeréseként PRO SANITA- TE kitüntetésben részesült:

- Bayer Antal, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Pest Megyei Intézetének főmérnöke
- Professzor dr. Bánhidly Ferenc, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Fej-Nyaksebészeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára
- Dr. Benyó János, a Kazincbarcikai Városi Kórház Vérellátójának nyugállományba vonult osztályvezető főorvosa
- Dr. Cseh János gyógyszerész, az Ajkai Magyar Imre Kórház Gyógyszerészeti Osztályának osztályvezető főgyógyszerésze
- Dózsa Istvánná, a Bajai Kórház Utókezelő Osztályának osztályvezető főnővére
- Dr. Eggenhoffer Balázs osztályvezető főorvos (távollétében), a Hévízi Állami Gyógyfürdőkórház főigazgató helyettese.
- Dr. Falus Ferenc, a Magyarországi Otthonápolási és Hospice Egyesület elnöke, az otthoni szakápolás és hospice ellátást végzők egyesületének létrehozásáért és szervezett működtetéséért
- Fejér István, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi szolgálat Heves Megyei Intézetének vegyésztechnikusa
- Felber Lászlóné főelőadó, a Népjóléti Minisztérium Nemzetközi Együttműködési és Európai Integrációs Koordinációs Főosztályának munkatársa
- Juha Bertalanná, Nyírmada Nagyközségi Önkormányzat vezető védőnője
- Professzor Dr. Kontor Elemér, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem II. számú Gyermekklinikájának egyetemi tanára – nyugállományba vonulása alkalmából
- Dr. B. Kovács Judit, az orvostudományok kandidátusa, a Fővárosi Heim Pál Gyermekkorház főorvosa
- Dr. Kovács Istvánná, a Népjóléti Minisztérium Ápolási és Egészségügyi Szakképzési Főosztályának főosztályvezető helyettese
- Lautsek Józsefíé megyei vezető védőnő, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Intézetének munkatársa
- Dr. Lavicska Kálmán, Jászkarajenő nagyközség háziorvosa, aki kiemelkedő szakmai munkáján túl „TV-doktor”-ként, az újságokban – és ma már az Internet oldalain is – népszerűsíti az alapellátási, a prevenciós, az egészségnevelési, az egészségkultúra- és egészségfejlesztési, egészségmegőrzési feladatokat
- Dr. Lengyel Lászlóné, az Országos Haematológiai és Immunológiai Intézet ápolási igazgatója
- Dr. Lun Katalin fővárosi tisztifőorvos, az Állami Nép-egészségügyi és Tisztiorvosi szolgálat Fővárosi Intézetének vezetője » Márky Géza gyógyszerész, Ricse Nagyközség „Kígyó” Gyógyszertárának vezető gyógyszerésze
- « Dr. Meláth Ferenc, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Pécs Megyei jogú Városi Intézetének tisztiorvosa
- Dr. Mislóczky Margit biológus, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Klinikai és Kísérleti Orvosi laboratóriumi Intézetének egyetemi adjunktusa, higienikus főorvos
- Mocsári Zoltánná megyei vezető védőnő, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi szolgálat Nógrád Megyei Intézetének munkatársa
- Sasváriné Bojtor Anna a pécsi „Nővérszolgálat Betéti Társaság” munkatársa, az otthoni szakápolás és hospice ellátás fejlesztése érdekében végzett kiemelkedő munkájáért
- Dr. Török Attila osztályvezető főorvos, a Pest Megyei Szent Rókus Kórház Gasztroenterológiai Osztályának vezetője

• Professzor Dr. Török László megyei szakfőorvos, Kecskeméten a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Kórháza Bőrgyógyászati Osztályának osztályvezető főorvosa, a Bőr- és Nemibeteg Gondozó vezetője.

PRO CARITATE kitüntetésben részesült a szociális ellátás, a család-, gyermek- és ifjúságvédelem területén áldozatos, kiemelkedő színvonalon végzett szakmai munkájának elismeréseként:

• Balatoni Tibor, a Fővárosi Önkormányzat Szőlősgyőröki Gyermekotthona Zamárdiban lévő lakásotthon vezetője

• Gáspár Károly, a Népjóléti Minisztérium Család-, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztályának vezetője

• Dr. Kecskés Imre igazgató, a Csobánkai „Kraxner Alajos” Értelmi Fogyatékosok Foglalkoztató Otthona és Rehabilitációs Intézetének vezetője

• Kisgyörgyné Cziráki Andrea gyógypedagógus, pszichológus, a Népjóléti Minisztérium Intézményi és Szociális Szolgáltatási Főosztályának főtanácsosa

• Kun Józsefné, utcai szociális gondozó, Budapest Főváros Önkormányzata Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetének munkatársa

• Kusovszky Imréné, a Népjóléti Minisztérium Gazdasági Helyettes Államtitkár Titkárságának főelőadója, a minisztériumi dolgozók egészségmegőrzése érdekében kifejtett szociális szervező tevékenységéért

• Mezeiné Sánta Klára, a Fővárosi Önkormányzat Zsirai Értelmi Fogyatékosok Otthonának igazgatója

• Nagy Sándorné Hegyi Mária, a Heves Megyei Önkormányzat Bélapátfalvai Megyei Módszertani Otthona osztályvezető ápolója

• Partiné Monostori Magdolna építészmérnök, a Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatal Gyermek- és Ifjúságvédelmi Ügyosztályának főtanácsosa

• Petrichné Veres Sarolta, a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat „Harmónia” Szenvedélybetegek Otthonának igazgatója

• Papp Gézáne gazdasági igazgató-helyettes (távollétében), a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Nyíregyháza-Sóstófürdői Csecsemőotthona és Gyermekeket Ápoló-Gondozó Otthona munkatársa.

Nyugállományba vonulása alkalmából, és szakmai munkájának életműként történő elismeréseként a népjóléti miniszter díszoklevelét kapta:

• Dr. Ackermann Alajos, az Országos Traumatológiai Intézet szájsebész főorvosa,

• András Erzsébet főműtősnő, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Szemészeti Klinikájának munkatársa,

• Dr. Csorba Bertalan, a Szatmár-Beregi Kórház vásárosnaményi Rendelőintézetének szakfőorvosa,

• Dr. Dovola Edit, az Ózdi Almási Balogh Pál Kórház csecsemő- és gyermekgyógyász szakfőorvosa,

• Fodor István gépkocsivezető, a Ferencvárosi Egészségügyi Szolgálat munkatársa,

• Dr. Földes János professzor, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem I. számú Belgyógyászati Klinikájának egyetemi tanára,

• Györffy Józsefné, az Országos Traumatológiai Intézet vezető anaesthesiológus asszisztense,

• Dr. Jakab Gábor Csokonyavisonta háziorvosa,

• Dr. Kriston Bertalan, a Szatmár-Beregi Kórház Vásárosnaményi Rendelőintézetének vezető és táppénz-felülvizsgáló főorvosa,

- Dr. Kriván Gyula, Csanádpalota háziorvosa,
- Makra Irén főnővér, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata Kórházának főtanácsosa,
 - Dr. Nábrády János, a Fővárosi Önkormányzat Bajcsy-Zsilinszky Kórháza gyermekgyógyász főorvosa,
 - Dr. Nóvák Gabriella, a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Kenézy Gyula Kórház-Rendelőintézet Központi Laboratóriumának csoportvezető főorvosa
 - Dr. Parcsami Sándorné közegészségügyi-járványügyi felügyelő, az ÁNTSZ Győr-Moson-Sopron Megyei Intézetéből,
 - Schram Gézáné, az Országos Gyógyszerészeti Intézet szakgyógyszerésze,
 - Szabó Pálné, Mucsony nagyközség védőnője,
 - Dr. Telegdi Ervin, Vác város házi gyermekorvosa,
 - Tóth János, az Országos Traumatológiai Intézet gépkocsivezetője
 - Dr. Vájta Gábor, Vác város háziorvosa, 70. születésnapja alkalmából.

Az együttesen végzett eredményes munka elismeréséül a népjóléti miniszter elismerő oklevelét kapták a következő munkacsoportok:

- A Heves Megyei Önkormányzat Csecsemőotthona és Fogyatékos Gyermekek Otthona „Csecsemőotthoni egység szakdolgozói kollektívája” csecsemők és kisgyermekek intézeti gondozása és családba segítése terén kifejtett eredményes munkájuk elismeréseként.

A munkacsoport tagjai:

- Birincsik Erika csoportvezető gondozónő
- Kiss Katalin csoportvezető gondozónő
- Nagy Miklósné osztályvezető gondozónő
- Ozse Gáborné csoportvezető gondozónő
- Szabó Gézáné csoportvezető gondozónő
- Vigh Józsefné csoportvezető gondozónő

A Magyarországi Református Egyház Bethesda Gyermekkórháza „Onkoháematológiai és Hospice Részlegének munkatársi közössége”, a beteg gyermekeket gyógyító, ápoló-gondozó és ellátó, áldozatos, odaadó munkájuk elismeréseként.

- A munkatársi közösség tagjai:
 - Dr. Békési Andrea adjunktus
 - Dinnyés Petemé ápolónő
 - Lakatos Ildikó ápolónő
 - Dr. Milei Krisztina segédorvos
 - Papp Tamásné ápolónő
 - Sorompóné Fléger Ildikó osztályvezető ápolónő
 - Szűcs Gáborné osztályvezető-helyettes ápolónő
 - Demeterné Szabó Andrea osztályvezető és munkatársai, a Hungaropharma Gyógyszerkereskedelmi Részvénytársaság Külügyi Osztályának dolgozói, az életmentéshez szükséges sürgős gyógyszerek megszerzése terén végzett, segítőkész és áldozatos munkájukért.

- A Nógrád Megyei Önkormányzat Madzsar József Kórház-Rendelőintézet Szülészeti-nőgyógyászati Osztályának szakmai munkacsoportja, az intézeti gyógyító, valamint a megyében végzett eredményes felvilágosító munkájuk elismeréseként.

A munkacsoport tagjai:

- Dr. Kis Csitári István osztályvezető főorvos
- Krasznai Kázmérené vezető szülésznő
- Dr. Paftuhov Ágoston szakorvos
- Szita Ferencné osztályvezető ápolónő

Írta: Gálné Szendi Katalin

Intézeti nevelt fiúk urológiai szűrése Heves megyében

A Nemzeti AIDS program keretében indult 1996-ban Heves megye öt intézetében az *Intézeti nevelt gyermekek és fiatalok családi életre nevelése* című kísérleti program a Nemzeti Egészségvédelmi Intézet Szexuális felvilágosítás és AIDS megelőzési csoport vezetésével. A megyében 800 fölött van a különböző nevelőotthonokban és nevelőszülőknél elhelyezett intézeti nevelt gyermekek és fiatalok száma.

Testi és mentális egészségi állapotukról összefoglaló, statisztikai felmérés nem áll rendelkezésre, de tudjuk, hogy főleg a kisebb korosztály egészségügyi szempontból elhanyagolt állapotban került intézetbe. Az idősebb (10 év fölötti) gyerekek és fiatalok között általános a dohányzás, gyakori az alkoholfogyasztás és egyre gyakoribb a kábítószerrel való visszaélés és a lányoknál a korai szexuális élettel való megismerkedés, vagy éppen szexuális jellegű bántalmazás elszívódása.

Mindezek miatt az intézetbe került, vagy már születésétől itt felnövő fiatalok számára különösen fontos, hogy családi életre, a család működésére, feladataira, a családi szerepekre felkészítést kapjanak, és az egészséges életmód iránti igényük kialakuljon. Többszörösen hátrányos helyzetben vannak, mivel eleve rosszul működő családoktól, vagy családnak alig nevezhető környezetből kerülnek intézetbe, ahol továbbra is nélkülözik a támogató családi hátteret.

Életük során elszívódott számtalan pszicho-trauma személyiségfejlődésüket károsítva veszélyeztetné teszi őket az élvezeti szerektől való sodródásra. Ezen hiányosságok és torzulások pedagógiai és pszichológiai módszerekkel ellensúlyozhatóak.

Programunk kidolgozásánál nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy a fiatalokkal történő közvetlen foglalkozások mellett a velük közvetlen kapcsolatban álló nevelők, nevelőszülők is kapjanak olyan ismereteket és módszereket, melyek segítséget adnak nevelő munkájukhoz.

Az intézeti nevelt fiatalok hátrányos egészségügyi helyzete tükröződik annak a vizsgálatnak az eredményében is, amelyet a Heves megyében élő intézeti nevelt fiatalok körében végeztünk.

Az urológiai szűrővizsgálat során szakorvos kereste fel az egri, hatvani, pétervásárai, lőrinci, hevesaranyosi és recski intézetben élő fiúkat, szám szerint 102 gyermeket, illetve fiatalot vontunk be a vizsgálatba. A vizsgálatra jelentkezés önkéntes volt.

A vizsgálatban résztvevők aránya korcsoport szerint:

- 6-12 éves korú 30%
- 12-20 éves korú 70%

A 12 évnél idősebb fiúk egy nyolc kérdésből álló kérdőívet is kitöltöttek, a kérdések a szexualitás és higiénés ismeretek tárgyköréből származtak, ezek a következők:

1. Ismersz-e nemi betegséget?
Ha igen, említs meg 1-2-t.
2. Mi a legfontosabb védekezési módszer az AIDS-szel szemben?
3. Éltél-e már nemi életet?
Ha igen, hány éves korodban kezdted?
4. Volt-e fiúval kapcsolatod, vagy tapasztaltál-e erre kezdeményezést más fiú részéről?
5. Tudod-e mi a menstruáció?

6. Szoktad-e önmagad vizsgálni? Meg vagy-e elégedve nemi szerveid fejlettségével?
7. Milyen rendszerességgel mosod nemi szerveidet?
Naponta, másnaponta, hetente
8. Szeretnél-e felnőtt korodban házasságban élni?

Az urológiai szakvizsgálaton 18 fiú nem kívánt részt venni, de a vizelet-bakteriológiai vizsgálatra mind a 102 esetben sor került.

A vizsgálat tapasztalatait a következőkben foglaljuk össze:

I. A fizikális urológiai szakvizsgálat során megállapítható volt, hogy a külső genitáliák fejlettsége a nem állami gondozott, hasonló korú populációnak a fejlettségével megegyezik. 8 esetben (10%) a higiénés állapot nem volt kielégítő. Organikus urológiai elváltozások a következők voltak:

- Phimosz (fitymaszűkület) 4 esetben;
- Varicokele (here visszértágulat) 5 esetben;
- Spermatokele (mellékhere cysta) 1 esetben;
- Tutestis susp. (heredaganat gyanúja) 1 esetben;
- Hernia scrotalis (heresérv) 1 esetben;
- Testis ing. (rejtett heréjűség) 1 esetben.

Megállapítható, hogy összesen 13 olyan elváltozásra derült fény, ami urológiai beavatkozást igényel. Ez a 10% feletti arány egyértelműen magasabb, mint a nem állami gondozott populációnál tapasztalható. Valószínű, hogy csak a véletlen műve egy – a legmalignusabb urológiai – daganatgyanús esetnek a kiszűrése.

II. Vizelet-bakteriológiai vizsgálat eredménye:

1. Significans bakteriuriát 2 esetben találtunk, mindkettőnél E. coli tenyésztett ki.
2. 4 esetben Streptococcus alfa haemalisáló kórokozó igazolódott nem significans csíraszámmal.
3. 1 esetben Stahilococcus aereus, 1 esetben Citrobakter diversus került kitenyésztésre szintén nem significans csíraszámmal.

A fizikális vizsgálat során kiszűrt gyerekeket, valamint a pozitív bakteriológiai eredményt mutatókat beutaltuk a területileg illetékes urológiai osztályok járó beteg rendelésére. A szükséges műtétek elvégzésére ezen osztályok megfelelő szintű ellátást tudnak nyújtani.

III. A kitöltött kérdőívek átvizsgálása után a következő tapasztalatok vonhatók le:

1. A megkérdezettek körében a legismertebb nemi betegség az AIDS. Szinte minden kérdőíven szerepel ez a megbetegedés. Ugyanakkor a „hagyományos” nemi betegségek csak kevés fiúgyermek előtt ismertek (szifilisz, gonorrhoea).
2. A nemi betegségek elleni védekezés legfontosabb eszköze a megkérdezettek között a gumióvszer. Szinte egyetlen kérdőíven sem szerepel a megelőzés egyik legfontosabb tényezője, a stabil párkapcsolat.
3. A nemi élet kezdetét átlagosan a fiúk 14 éves korban határozzák meg.
4. Homoszexuális kapcsolata a 72 megkérdezettből 5 fiúnak volt.
5. A fiúk 80%-a tisztában van a gyengébbik nem menstruációs ciklusának fogalmával.

6. A megkérdezettek 75%-a rendszeresen végez önvizsgálatot, nemi szervének állapotát illetően, és tisztaságát naponta ellenőrzi. 10%-uk csak hetente tisztálkodik.
7. Valamennyi megkérdezett, családban, stabil párkapcsolatban képzei el jövőjét.

A szűrés tapasztalatait összegezve megállapíthatjuk, hogy az intézeti nevelt fiúk körében az organikus urológiai megbetegedések gyakorisága nagyobb, mint a családban élő hasonló korú társaiké. Ugyanakkor kérdéses, hogy az állami gondoskodás rendszerében élő fiatalok esetén miért nem kerül sor rendszeres szűrővizsgálatokra és ellenőrzésre, hogy egészségi állapotuk javulhasson, illetve megelőzhető legyen a betegségek kialakulása. Genitáliák fejlettségét illetően nem maradnak el az átlag populációtól. Az előforduló bakteriuria száma nem nagyobb az átlagtól. Homoszexualitás gyakrabban fordul elő ebben a közösségben. A nemi élet kezdete is jóval korábbra tehető ezen gyermekek között. Pozitív következtetésnek tekinthető a nyugodt családi élet utáni vágy és a stabil párkapcsolatra való igény.

Írta: Jankó Judit

Az iskolai szociális munka „története” Szekszárdon

Jelenlegi lakóhelyemen, Szekszárdon öt diplomás szociális munkás végez iskolai szociális munkát négy különböző iskolában – 2 általános iskolában, egy speciális általános iskolában és egy középiskolában tevékenykednek. Az arányok érzékeltetésére: Szekszárd lakossága 35000 fő: 10 általános iskola és 9 középiskola működik a városban. Az iskolák 27%-ában működik iskolai szociális munkás képzés (Magyarországon elsőként Szekszárdon – 1989-ben – indult a főiskolai szintű szociális munkás képzés).

Előzmények

1993-ban elindítottam egy szemeszternyi, heti egy napos hallgatói gyakorlatot „Oktatási-nevelési intézményben végzett szociális munka” címmel. A tematika összeállítását megelőzően magam is egy éven át végeztem szociális munkát egy iskolában.

Első lépésként magát a szociális munkatevékenységet kellett megismertetni az iskolákkal. Végigjártam az általános iskolákat, és kértem 15 percet hogy beszéljek erről az új szakmáról. A tantestületekben, akkoriban, a 30-60 fő közül általában 2-3 akadt, aki már hallott szociális munkáról, illetve szociális munkásról. Írásos anyagokat is rendelkezésükre bocsátottam, „Miért jó szociális szolgáltatást nyújtani az iskolában?” címmel.

A pedagógus általában elsőként észleli a problémát. A gyerek, mint tünehordozó jelzi, hogy valahol valami nincs rendjén, még ha nem is beszél róla. Látszik az öltözetén, a viselkedésén.

Elhanyagolt, fáradt, elalszik az órán, nincs rendben a felszerelése, nem készíti el a feladatait, sokat hiányzik, gyakran beteg, nincs befizetve a menzára, vagy éppen túl sok pénzzel járkal az iskolában, nem korának megfelelő a szókincse, hazudozik, lop, magatartási problémái vannak, agresszív vagy visszahúzódo.

Ezenkívül a gyerekek sok mindent elmesélnek az iskolában egymásnak és a tanároknak az életükről, a családról. A kérdés: észrevesszük-e, meghallgatjuk-e, akarunk-e és tudunk-e tenni valamit?

A pedagógus feladata az iskolában elsősorban a tudás, az ismeretek átadása, tanulásirányítás, képességfejlesztés meghatározott tervek szerint, központi illetve helyi tantervek alapján. Legyen érzékeny a problémák iránt, ismerje fel azokat, de a problémakezelésre a szociális munkás az adekvát szakember. Az iskolai szociális munkára vonatkoztatva, két alapvető lehetőséget látok megfogalmazódni a hazai alkalmazásban (a nyugati irodalomból többféle modell ismeretes).

1. A hátrányos körülmények között élő tanulók segítése.
2. A szociális közegtől függetlenül a tanulók társadalmi szerepvállalásokkal, kívánalmakkal, esélyekkel való megismertetése, a szociális kompetencia növelése a mai erősen iparosodott és pluralista társadalomban.

Az iskolai szociális munka legfontosabb alapelve, hogy nem a gyerek elsősorban a kliens, hanem az iskola, maga. Az iskola egész viszonyrendszerével kell foglalkozni a gyermek érdekében. Ebbe beletartozik a vezetés, a tanárok, a gyerekek, a szülők, még a kisegítő személyzet is.

Egynémely statisztikák szerint ma Magyarországon a gyerekek közel 40%-a veszélyeztetett valamilyen okból. Nemcsak a szegénységre kell gondolni meg a munkanélküliségre. A drog, a korai szexualitás, a médiák hatása, a számítógép-függőség stb. vagy épp a szeretethiány, az elmagányosodás problémájára is oda kell figyelnünk. Az iskola, a pedagógusok, a gyermekvédelmis szociális szaktudás hiányában nem tud mit kezdeni ezekkel.

Ezért szükséges az a speciális tudáskészség, amivel a szociális munkás rendelkezik. Tud pszichoszociális szükségletfelmérést készíteni, sajátos tudása az erőforrások ismerete, küzdelmet vállaló magatartás jellemzi, képes tárgyalni, alkut kötni, összekötőként működni, reális cselekvési tervet kidolgozni és együttműködni az iskolai személyzettel, elfogadva az iskola viszonyrendszerét. Képes dolgozni egyénnel, csoportokkal, közösségekkel, mind a prevenció, mind a korrekció területén.

Az iskolai szociális munka célját tekintve kettős:

A szociális munka általános céljából kiindulva kell

1. megerősítse az emberekben azt a képességet, hogy megbirkózzanak a problémákkal, ezért preventív és fejlesztő tevékenységet végez annak érdekében, hogy segítse a gyerekeket koruknak megfelelő szociális készségek, kompetencia kialakításában
2. érzékenyebbé tegye az iskolát a gyermek és általa a szülők, a család fiziológiai, biztonsági, szeretet stb. szükségleteinek kielégítésére. Ez megfelel a szociális munka másik általános céljának, miszerint a környezet minőségét hivatott tökéletesíteni.

A gyakorlat

A saját tapasztalataim nyomán kidolgozott tematika szerint tevékenykednek a hallgatók az iskolákban. Ez meglehetősen rugalmas, nyilván befolyásolják a hallgatók egyéni képességei, valamint az iskola nyitottsága. Az iskolában végzett szociális munkagyakorlat támogató-megelőző-védő szolgáltatásai széles skálán mozoghatnak, az előzetesen készített szükségletfelmérés eredményeitől függően.

A gondok orvoslását a hallgatók szakmai ismeretei, a szociális problémák iránti érzékenységük, szigorú titoktartásuk, a főiskola részéről, pedig folyamatos szupervízió biztosítja.

A gyakorlat szakmai célkitűzései:

- a szociális vagy érzelmi problémákkal küszködő diákok és az iskola egymásra hatása, a kölcsönhatás során keletkező problémák azonosítása, kezelése
- eredményesebb iskolai tevékenységek elősegítése
- a diszfunkcionális iskolai normák és feltételek módosítása
- a közösség elfogadásának fejlesztése
- a deprivációt okozó feltételek mérséklése
- önszorgító rendszerek kialakítása.

A gyakorló szociális munkás szerepei, módszerei a segítő-támogató-együttműködő tanácsadás, konzultálás, közvetítés képessége tétel.

Miután két féléven át az iskolák felében jelen voltunk (5 ált. isk., 3 középisk.), 1995-ben készítettünk egy kérdőívet ezen iskolákban tanító pedagógusok számára. (Ekkor már

dolgozott a speciális ált. iskolában szociális munkás, de még napközis és gyermekvédelmi státuszában.) A kérdések az iskolai szociális munkára vonatkoztak: ismerik-e hasznos-e az iskolának, van-e együttműködési szándék.

A kérdőív kitöltése önkéntes volt. Az iskolák igazgatói vállalták a kérdőívek szétosztását és begyűjtését. Mint később kiderült, ez nem volt túl szerencsés, mivel volt olyan iskola, ahonnan egyet sem, illetve néhány darabot kaptunk vissza csupán.

Végül 48 értékelhető kérdőívünk volt. Íme az eredmények:

Csak néhány adat a megkérdezett populációról, ami tulajdonképpen reprezentálja az iskolák pedagógus-népességének jellemzőit.

A megkérdezettek 89%-a nő, 11%-a férfi. 15% 30 év alatti, 74% 30-35 év közötti, 11% 50 év feletti, 76% főiskolát végzett, 24% egyetemet végzett, 80%-uk rendelkezik szakirányú végzettséggel.

- A megkérdezettek több mint a fele (58%) került már munka kapcsolatba szociális munkással (más intézményben dolgozó szociális munkással, illetve hallgatóval).

- Örvendetes, hogy 80%-uk úgy látta, hogy az iskolai szociális munkás elősegíthetné az oktatónevelő munka eredményességét. Egyetlen „NEM” választ sem kaptunk. 20% válaszolt „nem tudom”-mal.

- Arra a kérdésre, hogy pótolhatná-e a gyermekvédelmi felelőst az iskolai szociális munkás?

41 % igennel válaszolt

2% nemmel

57% a két szakember együtt-munkálkodását tartotta megfelelőnek.

A kérdőív során arra is kíváncsiak voltunk, mennyire ismerik a pedagógusok a tanítványaik családi körülményeit, illetve milyen a családdal való kapcsolattartásuk

- 76% válaszolta, hogy részben ismeri
- 18% alaposan ismeri a családot (a körülményeit)
- 6% egyáltalán nem ismeri.

Tudomásom szerint ma családlátogatásra nem kötelezettek a pedagógusok, ennek ellenére (bár ez inkább az általános iskolákra jellemző)

- 65% végez családlátogatást
- 35% válaszolta, hogy soha nem látogatja a családot (valószínűleg ez a középisk.)
- A 65%-ból 45% probléma esetén
- 10% évente egyszer
- 10% évente többször is látogat családokat.

Arra a kérdésre, hogy vannak-e az osztályban tanulók körében olyan problémák, amelyekben az iskolai szociális munkás segíthetne

- 78%-uk igennel válaszolt.

- Milyen előnyöket vagy hátrányokat jelenthet az iskola számára, ha szociális munkást alkalmaz? kérdésre 24% nem válaszolt, 76%-uk pedig az előnyét emelte ki, elismerve a társadalomban végbemenő differenciálódást és a problémák felhalmozódását.

- Lát-e együttműködési lehetőséget az iskolai szociális munkással és miben? kérdésre 84%-uk válaszolt igennel, 16% nem válaszolt, és az indok, hogy a gyerek jelzi a problémát, és nagyon sok ilyen gyerek van, viszont a pedagógusnak nincs ideje a megnövekedett tananyag közvetítése és az egyéb, iskolában adódó feladatok mellett ezzel is foglalkozni.

Az utolsó kérdésünk, pedig így hangzott: „Amennyiben iskolájában szociális munkás alkalmazásának kérdésében dönthetne:”

- mellette döntenék 90%

- ellene foglalnék állást 0%
- tartózkodnék 10%.

Az eredmények arról tanúskodnak, hogy elismerik a pedagógusok az iskolai szociális munka szükségességét, és megmutatkozik részükről az együttműködési szándék is.

1995 őszétől a speciális általános iskola és egy középiskola alkalmaz főállásban iskolai szociális munkást. így a gyakorlatunkhoz már két úgymond „igazi” tereptanaira számíthatunk.

A 96/97-es tanévben úgy alakult, hogy közösségi szociális munkagyakorlat vezetésével is megbízott a tanszék, melynek témáját, programját mindig valami aktuális szükséglet határozza meg, és általában egy új szolgáltatás bevezetése a célja. így a másodéves hallgatókkal (akiknek egy része már részt vett iskolai szociális munkagyakorlaton), az iskolai szociális munka, mint új szolgáltatás bevezetését, népszerűsítését vállaltuk fel.

Gyakorlatunk első szakaszában információkat gyűjtöttünk a város valamennyi iskolájából arról, hogy van-e gyermekvédelmi feladatokkal megbízott pedagógus náluk és mire terjed ki a tevékenysége. Az általános és középiskolákat összehasonlítva éppen fordított az arány.

Az ált. iskolák 70%-ában van gyermekvédelmi felelős, a középiskolák 66%-ában nincs. Ahol van gyermekvédelmi, ott általában nyilvántartják – hagyományos módon – a hátrányos helyzetű és/vagy veszélyeztetett gyerekeket, de legfőképp az anyagi támogatás kijárását vállalják fel, illetve a hiányzások esetén a hatóság értesítését.

A gyermekvédelmisseket interjú keretében a hallgatók megkérdezték arról, hogy szükségesnek tartanák-e az iskolai szociális munka alkalmazását?

Az általános iskolákban 70%-uk válaszolt igennel, 5% nemmel és 25% nem nyilatkozott erről a kérdésről.

A középiskolákban 55% válaszolt igennel, „nem” válasz nem volt, és 44%-uk nem nyilatkozott.

Összesítve a gyermekvédelmi felelősöknek 62%-a tartja szükségesnek az iskolai szociális munkás bevonását. Majd interjúkat készítettek a hallgatók a már iskolai szociális munkát végzőkkel illetve az intézményük vezetőjével.

Fórumok, tervek

A sajtóban közöltünk eredményeket a felmérésről, illetve a helyi tévében egy kerekasztal beszélgetés során bemutattuk az iskolai szociális munkát, ezen egy hallgató ismertette a felmérés eredményeit, az iskolai szociális munkások beszéltek munkájukról, illetve jómagam e tevékenység céljáról, szükségességéről. Ez nem csak a szakmának, hanem az érintetteknek, gyerekeknek, családoknak is szólt.

Majd a gyakorlat záróakkordjaként az érdekelteknek, azaz az iskolaigazgatóknak szerveztünk egy fórumot, melyre előadónak meghívtuk azon iskolák vezetőit, akik már alkalmaznak szociális munkásokat, hogy beszéljenek arról, miképp valósulhatott meg az iskolai szociális munkás alkalmazása, és hogyan profitál belőle az iskola egésze.

Majd maguk az iskolai szociális munkások beszéltek tevékenységükről.

Az előadásokat követően kerekasztal-beszélgetés során lehetőség volt a kérdésfeltevésekre illetve megválaszolásukra, ahol is élénk vita folyt több vonatkozásban, különösen arról, hogy az iskolát nem éri-e presztízsveszteség, ha szociális munkást alkalmaz. Számunkra ez nem volt meglepő, mivel az évek óta folyó ISZM gyakorlatunkban már a szervezéskor előfordult, hogy elutasítottak, mondván „ami iskolánkban nincsen

semmi probléma, itt nincs mit gyakorolnia a szociális munkásnak”, vagy kiküldték a hallgatókat a tanáriból, vagy éppen a féléves ott-tartózkodás után sem ismerték meg őket.

A magam részéről bízom abban, hogy az iskolák minősítését csak jó irányba fogja befolyásolni, ha a pedagógusokon kívül, más szakemberek is részt vesznek az iskola életében, és megtanulnak majd a gyerekek – a jövő társadalma – érdekében együttműködni, és ezáltal az iskola betölti majd szolgáltató funkcióját.

A fent említett fórumon a helyi televízió, felvételek, interjúk készítésével a város valamennyi polgára számára újra információkat nyújtott az iskolai szociális munkáról, „a küzdelmünkről”, melyet az elterjedése érdekében felvállaltunk.

A közösségi szociális munka gyakorlatának célkitűzése volt még az iskolai szociális munkások közötti szakmai kapcsolattartás megteremtése, rendszeres találkozások megszervezése. Úgy gondolom nem elbagatellizálható, hogy a kezükben van e tevékenység Magyarországon alkalmazható módszereinek kidolgozása. Nyilván ismertek számukra az amerikai, vagy német modellek, azonban tudjuk, már e néhány év alatt a szociális munka egyéb területein is megtapasztaltuk, hogy nem adoptálható minden, illetve bizonyos dolgok másképp működnek a mi társadalmunkban.

Úgy vélem, fontos az együttgondolkodás, a tapasztalatok folyamatos cseréje az iskolai szociális munkások között, a főiskola részéről pedig egy folyamatos továbbképzés, összetartás, kontroll.

Távolabbi terveinkben szerepel a szülők, gyerekek kérdőíves lekérdezése az iskolai szociális munkáról, valamint regionális fórum szervezése, olyan célzattal, hogy ezen új szakma ismertté váljék az oktatás területén dolgozók számára. Reméljük, hamarosan beszámolhatunk a felmérés eredményéről e lap hasábjain.

Írta: Margitics Ferenc

Állami gondozott fiatalok iskolaérettsége egy empirikus vizsgálat tükrében

Hazánkban a gyerekek 6 éves korban válnak tankötelessé. Az iskolaérettség széleskörű és átfogó követelményrendszert állít a tankötelessé váló gyerekek elé. A gyerekek érzelmi, szociális, magatartási érettségével szemben támasztott követelmények magasak.

Egyrészt megfelelő szomatikus fejlettség elérése szükséges, az idegrendszer, az érzék- és mozgásszervek épsége, a mozgáskoordináció fejlettségének olyan szintje, amely alap lehet az íráskészség kialakítására.

Másrészt pszichológiailag is megfelelő érettséget kell elérnie. Ez az életkorának megfelelő értelmi és beszédállapot meglétét feltételezi, a viselkedés érzelmi vezérlését fel kell váltani az akaratú vezérlésnek. Szükséges, hogy a szabály- és feladattudat kialakuljon erre az időszakra, a figyelmet tartósabban le lehessen kötni, megjelenjen a teljesítményigény a gyermek motivációs rendszerében.

Harmadszor a szociális érettségnek is el kell jutnia arra a szintre, hogy a felnőtt irányítását, a tekintélyt elfogadja, a közösségbe zökkenőmentesen be tudjon illeszkedni.

Az iskolaérettség eldöntését az óvodákban és a nevelési tanácsadókban dolgozó szakemberek végzik hazánkban.

Az állami gondozott gyermekek esetében ezt a feladatot a gyermek- és ifjúságvédő intézetben dolgozó pszichológus vagy gyógypedagógus látja el, az óvodákban dolgozó óvónők közreműködésével.

Az iskolaérettséget elsődlegesen az óvodák döntenek el, a GYIVI szakembere csak azokat a gyerekeket vizsgálja meg, akiknek vizsgálatát az óvónő kéri. Ez elsősorban a GYIVI szakemberhiánya miatt alakult így.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1992-től végzem az állami gondozott gyermekek iskolaérettségi vizsgálatát. Az 1991-es, 1992-es évek tapasztalata az volt, hogy több esetben kérték a segítségemet a megye különböző településeinek működő általános iskolák, mert több, a tanítók által iskola éretlennek minősített gyerek került az általános iskola első osztályába. A meglátásuk döntő többségben helyesnek bizonyult.

A fentiek hatására határoztam el, hogy a következő évtől (1993) egy három évre kiterjedő vizsgálatosorozatot kezdek el az állami gondozott fiatalok iskolaérettségét illetően.

A vizsgálat célkitűzései

- Az állami gondozott gyerekek mentális fejlettségi színvonalának felmérése az iskoláskor küszöbén. Ezen belül azon területek vizsgálata, amelyek miatt a hospitalizációs ártalmakat elszenvedett gyerek mentális fejlődése jelentős mértékben elmarad az iskolaérettségi követelményektől.
- A születésüktől intézetben nevelkedett, illetve a csecsemőotthonokból nevelőszülőkhöz került gyerekek mentális fejlettségi színvonalának az összehasonlítása.
- Az óvodák által egyértelműen iskolaérettnek minősített, nevelőszülőknél nevelkedett állami gondozott gyerekek mentális fejlettségi szintének vizsgálata.

A vizsgálat területei

- A figyelem leköthetősége és irányíthatósága
- A beszéd, hangképzés színvonala
- Az általános tájékozottság szintje
- A testséma használata
- A megfigyelőkészség pontossága
- A konstruáló-kombináló tevékenység színvonala
- A fogalmi differenciáció színvonala
- A feladat- és szabálytudat kialakulása
- A törvényszerűségek felismerése
- Közvetlen és verbális meg-jegyzőkészség színvonala
- A számfogalom kialakulása 6-os számkörben, a műveleti relációk színvonala
- Az ábrázolás színvonala

A vizsgálat eszközei

- Emberrajz készítése
- Eseménykép felismerése, magyarázata
- Szegélydísz rajzolása
- A Binet-Simon féle intelligenciateszt próbája hat éveseknek
- Általános tájékozottságot vizsgáló kérdések
- A testséma kialakulását és használatát vizsgáló kérdések

A vizsgálat résztvevői

A vizsgálatokban a három év alatt (1993, 1994, 1995) 281 gyerek vett részt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

Ebből nevelőszülőknél nevelkedett 226 fő, csecsemőkoruktól az intézetben nevelkedett 55 gyerek.

Az óvónők által iskolaérettnek nyilvánított, de iskolaérettségi vizsgálaton részt vett 87 gyerek. Ennek a csoportnak a kiválasztásánál a nevelőszülő családok gondozó szociálpedagógusok voltak a segítségemre. Idő hiánya miatt minden tanköteles korú fiatal nem tudtam megvizsgálni, így ebbe a csoportba azok a gyerekek kerültek, akik iskolaérettségének a megítélésében az óvónők és szociálpedagógusok véleménye eltért egymástól.

Eredmények

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az állami gondozott fiatalok legtöbbször (90%) a testséma kialakulása zavart szenvedett. A térirányokat nehezen ismerik fel, a bal-jobb irányt gyakran összekeverik. A mozgáskoordináció fejlettsége is csak 2%-nál éri el az életkornak megfelelő szintet. A konstruáló-kombináló tevékenység 48%-nál alacsonyabb szintű. Ezek a tények jelentős mértékben befolyásolják az olyan precíz, finom mozgáskoordinációt igénylő műveletek elsajátítását, mint például az írás.

Igen gyenge a közvetlen meg-jegyzőkészségük, csak 18%-nál éri el az életkornak megfelelő fejlettséget. Ennél egy kicsit jobb képet mutat a verbális megjegyző-készség színvonala.

Figyelmüket könnyen el lehet terelni, vagy az csak igen rövid időre köthető le. Ezen a téren 58% marad el az életkori szinttől. Megfigyelő képességük 45%-nál még pontatlan. Szabály- és feladattudatuk nagyrészt kialakult, vagy kialakulóban van. Fogalmi differenciációra is képes nagy többségük, törvényszerűségek felismerésére szintén képesek. Számfogalom csak 48%-nál alakult ki 6-os körben. Csak 4% beszédhibás, bár 31% még kisebb hangképzési zavarral küzd.

Összehasonlítás

A vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy legnagyobb különbség közöttük a feladat- és szabálytudat kialakultságában van. Az intézetben nevelkedett gyerekek 46%-ánál egyáltalán nem alakult ki. Szintén jelentős különbség van köztük a törvényszerűségek felismerésében is. Az intézetben nevelkedett gyerekek 42%-a segítséggel is igen nehezen ismeri fel a törvényszerűségeket. Nagy többségükönél még nem alakult ki a számfogalom 6-os körben, vagy bizonytalanok a műveleti relációkban. Gyengébb a közvetlen és verbális megjegyző-készségük. Fogalmi differenciációra is nehezebben képesek, mint a nevelőszülőnél nevelkedő gyerekek. Nincs jelentősebb különbség közöttük a testséma használata, a figyelem leköthetősége és az ábrázolás színvonala között. Az intézetben nevelkedő gyerekek 52%-a szenved kisebb hangképzési nehézségekben.

Következtetések

- Az állami gondozott gyerekek a csecsemőkorban a személyiségüket ért hospitalizációs ártalmakat hat éves korra sem tudják behozni. Több területen is elmarad a mentális fejlődésük szintje az életkornak megfelelőtől. E funkciók egy része az idegrendszeri érésrel van kapcsolatban, amely területen náluk 8-12 hónapos késés mutatkozik. Ezért indokolt lenne az, hogy legtöbbjükönél a beiskolázás időpontját egy évvel eltolják, így csak 7 éves korukban kerülnének az általános iskola első osztályába. A mentális elmaradást az óvodák specifikus, az adott területekre koncentrált egyéni, kiscsoportos fejlesztő foglalkozásokkal korrigálhatják.

- A csecsemőkoruktól intézetben nevelkedő gyerekek személyiségfejlődésére a hospitalizációs ártalmak fokozottabban rányomják a bélyegüket. Mentális fejlődésükben még jobban el vannak maradva az életkornak megfelelő szinttől, mint a nevelőszülőknél nevelkedő gyerekek. Rájuk ezért fokozottan érvényes a speciális, egyéni fejlesztő foglalkozásokon való részvétel, ezek szorgalmazása az őket nevelő óvodákban.

A helyes iskolaérettségi döntés meghozatala döntő fontosságú a gyerekek további személyiségfejlődését illetően.

A vizsgálat adatai alapján az állami gondozott gyerekek iskolaérettségének a megállapításakor az óvodák az esetek 45%-ában helytelenül hoznak döntést.

E folyamat okának a feltárása külön vizsgálatokat igényelne, e helyen csak a tény megállapítására szorítkozom.

A helytelen iskolaérettségi döntés következményei is külön tanulmányt igényelnének, itt csak vázaltszerű felsorolására vállalkozom.

A mindennapi életben a következő megoldási módokkal találkoztam a munkám során:

a) A csendes, visszahúzódó, viselkedésében gátolt gyerek esetében, aki nem zavarja különösebben a tanítás rendjét, előfordul, hogy átengedik a második osztályba. Az ilyen gyermek nem érti az anyagot, az iskola permanens kudarcélmények sorozatát jelenti számára. Önértékelése csökken, én-képe negatívvá válik, vagy a negatív én-képe tovább erősödik. Az osztályban peremhelyzetbe kerül, és ez a folyamat a deviáns viselkedések kialakulásának a melegágya lehet.

b) Az agresszív, hipermotil gyerek esetében, aki magatartásával zavarja a tanulást, hamar megszületik a döntés.

Legtöbb esetben kéri a felmentését és visszakerül az óvoda nagycsoportjába. Az az óvoda azonban, amelyből az iskolába került, már nem fogadja szívesen vissza, így általában egy új közösségbe kerül.

Ez és az iskolával való első találkozás kudarcra mély nyomokat hagyhat a gyerek személyiségében.

Előfordult már az is, hogy a gyereket egyszerűen kizárták az iskolából. Sajnos ez a legtöbb esetben már a második vagy harmadik osztályos korban történik. Ilyenkor lehetőségként merülhet fel egy belső, intézeti keretek között működő, bentlakásos iskolatípusba való áthelyezés. Ebben az esetben a kiscsoportos oktatás, a toleránsabb nevelői magatartás előnyét azonban ellensúlyozza a nevelőszülői családtól való hétközi elszakadás, a családi szocializáció előnyeinek az elvesztése, amelyre épp ebben a korban van nagy szüksége a személyiségfejlődésében amúgy is sérült gyermeknek.

Az iskolaérettségi döntés meghozatalakor tehát jelentős felelősség hárul az óvodákra. Körültekintő, esetileg mérlegelt, a szakember segítségét igénybevevő döntéshozatal azonban jelentős mértékben megjavíthatja e folyamat hatékonyságát.

IRODALOM

- Avarné Császár I. – Vereczkei Gy.: Útmutató a nevelési tanácsadó iskolaérettségi vizsgálatához. Opi, Budapest, 1972
- György Júlia: A nehezen nevelhető gyermek. Medicina, Budapest, 1978
- Kiss Tihamér: Az író-rajzoló mozgás fejlettségének a vizsgálata iskolás korba lépő gyerekeknél. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
- Lukácsné Mezei Éva: Iskolaéretlenség miatt felmentett gyerekek vizsgálatának a tapasztalatai. MPSZ, 1978. XXV. 2.
- Mérei F. – Binét Á.: Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest
- Murányi E. – Kabainé H. A.: A gyermekkori és serdülőkori személyiségzavar pszichológiája. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
- Várkonyi Zsuzsa (Szerk.): Baj van a gyermekemmel. Gondolat, Budapest, 1977.

Írta: Pesty Tamás

Téma: a család, avagy egy szakmai nap rövid krónikája

Mi is az a család? Sokan sokféleképpen határozták már meg, de biztosan vannak olyan emberek is, akiket meglepne ez a kérdés, hiszen társadalmunk nagy részének olyan egyértelműnek tűnik az, hogy családokban élnek, s igazán el sem gondolkodnak azon, mit takar a szó valójában.

A kérdés gyermetegnek tűnhet, a válasz, pedig kézenfekvőnek, pedig nem is olyan egyszerű meghatározni a család fogalmát, és ezen túlmenően azt, hogy mik a funkciói, miként jön létre.

Ezzel a témával foglalkoztak a győri szociálpedagógus és szociális munkás hallgatók a félévi tanulmányaik során, és ennek a témának jegyében került megrendezésre 1997. november 24-én szaknapjuk is, melynek során elsőként a Titkok és hazugságok című filmet tekintették meg, hogy az mintegy vitaindítónak szolgáljon.

A film különböző problémákkal küszködő, látszólag egymással kommunikáló, mégis sok mindent elhallgató, ki nem mondó család(ka)t mutatott be, és felhívta a figyelmet arra, hogy gyakran a konfliktusok forrása nem az adott probléma, hanem az egyénben felgyülemlett félelmek, feszültségek, bizonyos gondolatok elhallgatása.

A film kitűnő alapot szolgáltatott a délután hátralévő részében a hallgatói klubban kibontakozó vitához, amely a két nagyszerű témafelvezető, dr. Somlai Péter családszociológus és dr. Csiky Ottó családjogász előadása után vette kezdetét. A vitában részt vettek mind az előadók, mind a főiskola oktatói, a győri Családsegítő Szolgálat megjelent munkatársai, illetve a nappali tagozatos és távoktatásos hallgatók valamint más érdeklődők.

Mivel a felvezető előadásokhoz kapcsolódó kérdések először vártak magukra, felmerült a feszültség-levezetés problematikája a film kapcsán, ugyanis a film egyes részeit a nézők részéről derűtlenség kísérte, amit a jelenlévő oktatók eltérően értelmeztek. Volt, aki komolytalanságnak tudta be, volt, aki a feszültség-levezetés formájának. A történet ízelítőt adott arról, hogy milyen helyzetekre kell felkészülnie egy szociális szakembernek. Jó kiindulópont volt a beszélgetéshez.

A hallgatóságban is megértek a kérdések, és kezdetét vehette a vita, amely a családjogi kérdések alapján örökbefogadási problémák köré szerveződött. A neuralgikus pontot az képezte, hogy meg kell-e mondani a gyerekeknek, hogy örökbe fogadták vagy nem, és joga van-e ismerni a vérszerinti szüleit. A gyermekvédelmi törvény szerint a gyermeknek jogában áll vérszerinti származását ismernie, kivéve akkor, ha ez a gyermek érdekeivel ellentétben áll. Végül is nem született egységes álláspont arról, hogy mikor kell ezt a gyerekeknek megtudnia és mikor nem, valamint nyitva maradt az a kérdés is, hogy kinek a joga érvényesüljön abban az esetben, amikor a gyermek szeretné megismerni vérszerinti szüleit, de ehhez a szülő nem járul hozzá.

Nem került tehát pont az eszmecsere végére, de úgy hisszük, ez benne a jó, mert így tovább foglalkoztat bennünket, s újabb alkalmat ad arra, hogy hasonló programokat szervezzünk. Vagyis: folyt, köv., reméljük.

A győri szociális munkás hallgatók (Petz Aladár Megyei Kórház Egészségügyi és Szociális Intézete, Szociális Munka Tanszék) képviseletében.

Írta: Révész Piroska

Gondolatok a helyettes szülői tevékenységről

A helyettes szülők szerepe

Az új gyermekvédelmi törvényben a „helyettes szülő” elnevezés egy új fogalom és ugyancsak új a funkció, azaz a segítségükkel ellátandó szakmai kihívások és feladatok köre is. Tevékenységük látszólag alig tér el a nevelőszülői munkakörtől, hiszen mindkét segítő család mások gyermekének nevelésére vállalkozik. Ha azonban közelebbről, a napi gyakorlatban, működés közben, belülről nézzük meg ezeket a családokat, gyermekvédelmi pozíciójukból annyi sajátos vonás adódik, hogy *új szakmai profilként* tanácsos kezelnünk.

A helyettes szülői tevékenység gyermekvédelmi célja és funkciója az új törvénynek arra a felismerésére épül, hogy *a veszélyeztetett gyerekek egy részét nem a saját szüleitől kell megvédenünk, hanem a krízishelyzetbe jutott szülő megsegítésén keresztül, az ő partnereként lehet eredményesebb preventív gyakorlatot kialakítani.*

A helyettes szülő azon fáradozik, hogy a hatósági intézkedést, a szülői jogok szűkítését megelőzze. Gyakorlati munkájával erősíti, bátorítja az édesanya, az édesapa szülői pozícióját, támogatja autonómiáját, hiszen a helyettes szülő mottója az a meggyőződés, hogy a gyerekeknek a saját szülei mellett a helyük, ameddig ennek esélyei még nyitottak. Ezzel szemben a nevelőszülőhöz került gyerekek szüleit már kisebb-nagyobb mértékben korlátozták szülői szerepük gyakorlásában.

Alapítványunk szakembereinek több évtizedes gyermekvédelmi tapasztalata, hogy az állami gondozottak közül azok a fiatalok, akik tizennyolc éves korukban, az intézet elhagyása után valamilyen szálon még kapcsolódnak eredeti családjukhoz, előnyösebb helyzetből rajtolhatnak az önálló életkezdéshez, mint akiknek megszakadt minden kapcsolatuk vér szerinti szüleikkel. Még akkor is érvényesül ez a tendencia, ha már nem tekinthető számukra követendő modellnek eredeti családjuk életformája, értékrendje az állami gondoskodás alatt megismert normák után.

Az önkormányzatok felelőssége

A helyettes szülői szolgáltatás a gyermekvédelmi alapellátás része. Bevezetését nehezíti, hogy a települési önkormányzatok életében szinte előzmények nélküli a laikus önkéntesek foglalkoztatása gyermekvédelmi feladatok ellátására. Mielőtt az új gyermekjóléti szolgálatok felvonnák eszköztárukba a személyes gondoskodást nyújtó ellátásnak ezt a formáját, tekintsük át néhány szempontból ennek jogi, szervezeti, gyermekvédelmi és pszichológiai feltételeit, hogy az önkormányzatok könnyebben eldönthessék, településükön valóban adottak-e, megteremthetőek-e hozzá a legszükségesebb működési feltételek.

Az elmúlt években gyűjtött személyes tapasztalataink birtokában összefoglaljuk azokat a legfontosabb ismereteket, amelyek csökkenthetik a helyettes szülők foglalkoztatása körüli bizonytalanságot. Önkéntesekből szervezett gyermek-fogadó családok szakmai vezetése során meggyőződünk arról, hogy *a veszélyeztetett gyerekek előkészítés nélküli, spontán családból családba közvetítése igen sok szakmai kockázat forrása lehet.*

A problémák sora megelőzhető, ha ismerjük azokat a tipikus működési zavarokat, amelyek akkor jelentkezhetnek, amikor egy szüleit éppen elveszítő gyereket át- és

visszasegítünk támogatásra szoruló családjába. A két családnak sok esetben igen különböző az anyagi helyzete, értékrendje, működésmódja, viselkedésnormái, önvédelmi stratégiái stb. Ezek mind olyan tényezők, amelyek forrásai lehetnek a gyermek körüli felnőtt bizonytalanságának, és az ezekből eredő feszültségek és veszélyek kialakulásának. Ha nem ismerjük a két család közötti kapcsolat építésének kezelési módját, a megállapodás résztvevőinek tiszteletére épülő eszközöket, önkormányzati segédlettel közreműködhetünk a keletkezett konfliktusok kialakulásában, melynek legkiszolgáltatottabb elszenvedője éppen az a gyerek lehet, akit védelmünkbe vettünk. Reméljük, az alábbi szempontok segíthetik az önkormányzatok jegyzőit és gyermekjóléti szolgálatait annak végiggondolásában és eldöntésében, hogy *megalapozottan vállalkoznak-e helyettes szülők gyűjtésére, felkészítésére és foglalkoztatására.*

Jogi feltételek

A helyettes szülő bevonásának **célja a hatósági intézkedés megelőzése** olyan esetekben, amikor a család *csak átmenetileg nem képes gyermeke mellett a szülői feladatok ellátására.*

Az új törvény a helyettes szülő alkalmazásának leglényegesebb jogi feltételeit a VI. fejezetben, a Gyermekjóléti alapellátások cím alatt a következő módon körvonalazza:

„...48. §

(1) A gyermekek átmeneti gondozása megszervezhető hetes vagy hosszabb időtartamra, különösen a települési önkormányzat jegyzője által kijelölt helyettes szülőnél, gyermekek átmeneti otthonában vagy családok átmeneti otthonában.

49. §

(1) A helyettes szülő a családban élő gyermek átmeneti gondozását saját háztartásában biztosítja.

(2) A helyettes szülő az a nagykorú, cselekvőképes, büntetlen előéletű személy lehet, aki a külön jogszabályban meghatározott tanfolyamon eredménnyel részt vett* és aki személyisége és körülményei alapján alkalmas a gyermek átmeneti gondozására, továbbá vállalja, hogy a szülő által meghatározott ideig a nála elhelyezendő gyermeket gondozza, neveli...

(4) A helyettes szülőt a gyermekjóléti szolgálat szakmai tanáccsal segíti. A helyettes szülő köteles együttműködni a gyermekjóléti szolgálattal...”

A 150/1997. (IX.10.) **Kormányrendelet** további támpontokat nyújt a helyettes szülők alkalmazásához:

„...29 §

(1) A helyettes szülői jogviszony – a gyermekjóléti szolgálat javaslatának figyelembevételével – a működtető és a helyettes szülő között, a gyermek(ek) átmeneti gondozása-nevelése céljából, jogokat és kötelezettségeket tartalmazó, írásba foglalt megállapodás alapján létrejövő jogviszony.

30. §

(1) A gyermek átmeneti gondozását ellátó helyettes szülőt a települési önkormányzat jegyzője – a kiskorú törvényes képviselőjének kérelmére – jelöli ki, és erről értesíti a gyermekjóléti szolgálatot.

(2) A kijelölés során a jegyző figyelembe veszi a törvényes képviselőnek a helyettes szülő személyére vonatkozó kérelmét, a helyettes szülőnél nevelkedő gyermekek számát, valamint tiszteletben tartja a helyettesítő védelem során biztosítandó gyermeki jogokat.

(3) A kijelölés során törekedni kell arra, hogy a gyermek átmeneti gondozása – lehetőség szerint óvoda-, illetve iskolaváltoztatás nélkül történjen.

(4) Az (1) – (3) bekezdésben foglaltak szerint kell eljárni akkor is, ha a helyettes szülői hálózatot nem állami szerv létesíti és tartja fenn...”

Gyakorlati szempontok

A Heim Pál Gyermekkorház Mentálhigiénés Osztályán működő Fehér Kereszt Gyermekvédő Alapítvány 1992 óta foglalkoztat az új törvényben megfogalmazott célok és kritériumok szellemében gyűjtött és felkészített befogadó családokat. Jelenleg 150 körüli azoknak a gyerekeknek a száma, akik hatósági intézkedés nélkül, átmeneti időre, szinte vendégként tartózkodtak családjainkban és munkatársunk, a családgondozó segítségével térhettek vissza saját szüleikhez.

Mivel az alapvető jogi feltételek adottak a helyettes szülők alkalmazásához, egyre több önkormányzat keres meg bennünket szakmai bizonytalanságával. A gyakorló szakemberek hozzánk érkezett kérdései hasonlítanak egymásra, most ezek mentén szeretnénk praktikus szempontokat nyújtani a közeljövőben helyettes családok foglalkoztatását latolgató önkormányzatok számára.

Valóban fontos elvi kérdés annak megválaszolása, hogy *lehet-e* és főleg *hogyan*, az ellehetetlenült, a krízis-helyzetbe sodródott szülő gyermek-megtartó erejét éppen *laikus segítő családok bevonásával* támogatni. Tehát mi is úgy érezzük, hogy az alábbi kérdések jogos szakmai kíváncsiság mentén fogalmazódtak meg:

- *jelentkezik-e önként a krízishelyzetbe sodródott szülő a szolgáltatás igénybevételére*
- *található-e befogadó család helyettes szülői feladatra*
- *mennyi az optimális időtartama az ideiglenes családba fogadásnak*
- *ezek az ún. helyettes szülői családok tartósan partnerek maradnak-e a közös cél megvalósításában, azaz a napi gyakorlatban következetesen támogatják-e, hogy a gyermek valóban hazatérjen szüleikhez*
- *hogyan előzhető meg a két család (segítséget kérő és a szolgáltatást nyújtó család) közötti feszültség kialakulása, esetleg konfliktusa*
- *hogyan ismerhető fel (ki és milyen kritériumok alapján döntheti el), hogy a család krízise*

a) valóban átmeneti időre korlátozódik

b) a kezdetben ideiglenesnek tűnő szülő-helyettesítési igény mikor tekinthető **tartós**nak (elkerülhetetlen a gyermek állami gondoskodásba vétele).

A fenti kérdések korrekt megválaszolása igen fontos, még *a helyettes szülői szolgáltatás bevezetése előtt*. Hiszen a fenti, elsősorban praktikus kérdésekhez további szakmai szempontok kapcsolódnak. A kérdések összegzése *területenként különböző* eredményt hozhat. Egységes megválaszolását nehezíti, hogy *a gyerekek családi története is igen különböző vonásokat mutat és a helyettes szülőket foglalkoztató szervezet emberi és szakmai feltételei is mások lehetnek*. A „helyettes szülők”-kel végzett szakmai munkánk tapasztalata alapján a mi válaszuk a következő:

Jelentkezik-e önként a krízishelyzetbe sodródott szülő a szolgáltatás igénybevételére?

Eddigi gyakorlatunkban elsősorban a fővárosi kerületekben élő családok számára ajánlottuk fel szolgáltatásunkat. Ügyeletünkön ma már folyamatosan jelentkeznek az érdeklődők.

Mivel gyermekfogadó kapacitásunknak kezdettől határt szabott az anyagi forrás hiánya, nem kereshettünk közvetlen kapcsolatot a szolgáltatás igénybevevőivel. Ideiglenes gyermekfogadó lehetőségünket eddig elsősorban a segítő szervezetek (családsegítő központok, nevelési tanácsadók, anyaoltalmazó házak, gyámhatóságok stb.) ajánlották a bajbajutott szülők figyelmébe.

Kizárólag a vér szerinti szülő (személyes vagy telefon-) megkeresése alapján, az ő aktív kezdeményezésére fogadunk gyereket. Tehát a közvetítő (pedagógus, szociális munkás, védőnő stb.) bejelentésére mi nem kerestünk föl családot. *A helyettes szülői tevékenység működőképességének egyik alapvető feltételét a szülő valódi motiváltságában látjuk.* Többek között ennek is köszönhetjük a vér szerinti szülők bizalmát, mivel megtapasztalhatták a kapcsolat kezdetén szolgáltatásunk önkéntességét. Utánkövetéses vizsgálat alapján és a visszatérő családok bizalmából arra következtetünk, hogy valódi segítségként élük meg a családok a helyettes szülők erőfeszítéseit.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a szülő bizalmának megnyerését, jelentkezésének önkéntességét megkönnyítette számunkra speciális helyzetünk, nevezetesen, az a tény, hogy alapítványunk egy közismert gyermekkorházban kezdhetette el és folytatja ma is ideiglenes gyermekfogadó tevékenységét, ahol tradíciója van a gyerekek átadásának.

Található-e, család helyettes szülői feladatra?

Ideiglenes gyermekfogadásra irányuló felhívásainkra igen sokan érdeklődnek. Ez év szeptemberében, amikor fővárosi segítő családokat kerestünk, az ország különböző pontjáról összesen 150 jelentkező iratkozott fel várakozó listánkra, közülük 60 fő körüli budapesti lakos. Az ország megyéiből jelentkező családokat is összegyűjtöttük, a vidéki önkormányzatokkal való együttműködés reményében.

Komolyabb szakmai kihívás a jelentkezők felkészítése és motiválása a helyettes szülői feladat fent vázolt céljainak és eszköztárának elfogadására. *Az a befogadó család, aki jobb anyja, apja kíván lenni a nála vendégeskedő gyerekeknek a saját szülőjénél, nem képes a vér szerinti szülő melletti támogató, erősítő szerepet betölteni.*

Mennyi az optimális időtartama az ideiglenes családba fogadásnak?

Azok a helyettes szülői megbízások tekinthetők, legsikeresebbnek, amikor a gyermek melletti pótszülői feladatok ellátását csak időszakosan bízta ránk a vér szerinti szülő. Pl. heti 2-3 napos besegítés, az átmenetileg egyedül maradt három műszakos szülő kíségetése éjszakás héten stb.

Legtipikusabb a 2-3 hónapos időtartamra kötött szerződés. Eddigi munkánk során az a tapasztalatunk, hogy a gyermek fél évnél tartósabb helyettes szülői családban tartózkodása már nem tekinthető ideiglenesnek. Ennyi idő alatt *a gyerek beépül a fogadó családba*, a helyettes szülő életközösségének, családi rendszerének tagjává válik, és ez visszaútját már nehezebbé teszi.

A helyettes szülői családok tartósan partnerek maradnak-e a közös cél megvalósításában, azaz a napi gyakorlatban következetesen támogatják-e, hogy a gyermek valóban hazatérjen szüleihez?

Megfelelő szakmai háttér esetén igen. Feltételeit átgondolt előkészítő munkával és folyamatos támogatással meg lehet teremteni. A következetesen célirányos szakszerűség elengedhetetlen a helyettes szülői tevékenységre vállalkozók

- gyűjtése
- felkészítése
- alkalmasságának tapintatos kezelése
- működési rendjének pontos kidolgozása
- folyamatos szakmai támogatása
- észrevételeinek összegyűjtése és feldolgozása során.
-

Tapasztalataink alapján a segítő családok a helyettes szülői feladat ellátására életük egy bizonyos – útkereső, várakozó – szakaszában nyitottak. A jelentkezők indítékai igen szerteágazóak, ugyanakkor prognosztikus jegyeket hordoznak a tevékenység ellátásához.

Hogyan előzhető meg a két család (segítséget kérő és a szolgáltatást nyújtó család) közötti feszültség kialakulása, esetleg konfliktusa?

A helyettes szülői tevékenység legkockázatosabb pontja a két család (a segítő család és a segített család) közötti kapcsolat kezelési stratégiája. Esetünkben ennek objektív és szubjektív komponenseit a fenntartó és a családgondozó közösen, egymástól eltérő szerepkört vállalva, ugyanakkor folyamatosan egyeztetve, egymást kompenzálva képes áttekinteni és kezelni.

A két család együttműködését írásban rögzítjük. Ebben hangsúlyos szerepet kap:

- a helyettes szülői tevékenység időtartama (a gyermek hazaköltözésének *pontos napja*)
- a szülői jogok tisztelete
- a szolgáltatás tartalma
- mindkét fél önkéntessége (a megállapodás azonnali felbontásának kölcsönös lehetőségével)
- az anyagi feltételek (mi kérjük az időarányos családi pótlék átadását)

Hogyan ismerhető fel, hogy a család krízise

- valóban **átmeneti** időre korlátozódik
- a kezdetben ideiglenesnek tűnő szülő-helyettesítési igény mikor tekinthető **tartós**nak?

Feltételezzük, hogy ebből a szempontból a helyettes szülők koordinátora sok segítséget kaphat az önkormányzat gyermekjóléti szolgálatának szakembereitől, ha egyazon településen él mindkét család (a segítséget kérő és a helyettesítésére vállalkozó).

- könnyebben jut objektív információhoz is a segítséget kezdeményező szülő elakadásának természetéről, pl. birtokában van-e a gyermek későbbi neveléséhez szükséges objektív és/vagy szubjektív feltételeknek

- a gyámhivatal segítségével hamarabb értesülhet arról is, hogy a szülő kezdetben még átmenetinek vélt akadálya időközben véglegessé vált. Pl. csak később diagnosztizálták, hogy gyógyíthatatlan beteg.

Először abban a kérdésben kell a rendelkezésünkre álló adatok a-lapján döntenünk, hogy a krízis természete valóban rendezhető-e átmeneti ideig tartó segítséggel. Meggyőződésünk, hogy a prognózis felállítása gyakorlott szakembert feltételez, aki azonos hangsúllyal veszi figyelembe az objektív és a szubjektív komponenseket. Ha kezdettől reménytelen a gyermek családban tartása, és elkerülhetetlen az állami gondoskodásba vétel, akkor a gyerekeknek jobb, ha helyettes szülő bevonásával nem szaporítjuk állomáshelyeinek a számát.

Az új gyermekvédelmi törvény követelménye, hogy anyagi okok miatt nem lehet állami gondoskodás alá vonni gyereket, várhatóan megváltozik a fenti döntést befolyásoló tényezők jelenlegi szerepe. Nagyobb hangsúlyt kaphatnak a pszichológiai tényezők. Pl. a vér szerinti

szülő gyermekének megtartásáért mozgósítható saját erőfeszítése és összeszedettsége, stratégiái stb.

A munka másik kényes fázisa, amikor elkerülhetetlen az a szakmai állásfoglalás és szomorú döntés, hogy a családdegyesítés ideiglenes segítséggel nem vállalható. Be kell látnunk, meg kell fogalmaznunk, hogy a két család eddigi közös erőfeszítése eredménytelen, nincs közeli remény a gyerek visszakisérésére saját családjába. Tehát elkerülhetetlen a gyámhivatal bevonása, a védelembe vétel.

Ma már, öt éves gyakorlat alapján a mi előzetes hipotéziseink is megbízhatóbbak, pedig a hozzánk segítségért fordulók előtörténetét nemigen ismerjük, hiszen egy-két találkozás után, általában 24 óra alatt befogadjuk a gyerekeket.

Munkacsoporthoz a helyettes szülő szempontjából is nagyon fontos annak valószínűsítése, hogy a szerződés lejártával elviszi-e a gyereket a szülő. Előzetes hipotéziseink megalapozottsága segít a fogadó család kiválasztásakor. A-melyik gyereknek van rá esélye, hogy a fogadó családban rekedhet, őket kezdettől olyan segítő családba ajánljuk, ahol elfogadható a hosszabb távú tartózkodás. A Fővárosi GYIVI-vel megállapodhattunk abban, hogy ezekben az esetekben az ideiglenesség lejártával befogadó családunk hagyományos nevelőszülőként a gyermekvédelmi szakellátásban folytatják tevékenységüket. Tehát az állami gondoskodásba vételhez csak az akta, az iratanyag járja be szabályosan a maga útját, a gyerek ebből mit sem érez, folyamatosan maradhat ugyanabban az életközösségben, ahol megkezdte saját családján kívüli életét. Csak az adminisztrációban változik ennek jogcíme.

Összefoglalás

Az ország településein igen különböző mértékűek és minőségűek a társadalmi és gazdasági feszültségek, amelyek a családok gyermek-megtartó erejét veszélyeztetik. Tapasztalataink szerint önkormányzatoként igen változó az is, milyen *elvi, anyagi és, szakmai a-lapokra (szakemberekre!)* támaszkodhat a krízis-helyzetbe sodródott szülő ez irányú támogatásának megszervezhetősége. Ebből következően településenként más-más kihívás kerülhet előtérbe a fogadási formák megválasztásánál. Amikor a szülői gondoskodás nélkül maradt gyerekek családban nevelkedésének jogát érvényesíti az önkormányzat, egyedi döntést feltételez a szakmai részletek kidolgozása is.

Az állami gondoskodásba vétel megelőzésére tervezett gyermekfogadó szolgáltatási mód kiválasztásakor az önkormányzatnak el kell döntenie, hogy az intézményes megoldást (krízisotthon, anyaotlalmazó ház stb.) és/vagy a segítő családok (helyettes szülők) bevonását helyezi-e előtérbe.

A leglényegesebb különbséget abban látjuk, hogy az intézményes megoldás elsősorban mint tárgyi beruházás igényel nagyobb anyagi háttérrel és a szakmai igények kockázatmentesebbek, hiszen léteznek már az országban felkészült, rutinos szakemberek, akik sikeres működését garantálják. Ezzel szemben a helyettes szülők alkalmazása leegyszerűsíti a tárgyi feltételek megteremtését, hiszen az önkéntesek saját otthonukat ajánlják fel a gyermekek fogadására, ugyanakkor a szakmai feltételek megteremtése nagyobb körülmények között, kockázatot és kiadást jelent, mivel ezen a területen igen kevés a rutinnal rendelkező szakember és felkészült helyettes szülő.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell jegyeznünk, hogy mi csupán saját tapasztalatainkról tudunk beszámolni, amelyek igen biztatóak, de eredményeink nem vonatkoztathatók el működésünk konkrét feltételeitől:

- a modell kidolgozó gyermek mentálhigiénés szakemberek

- a modell megvalósítása egy gyermekkorház ambulanciáján történik
- a helyettes szülők felkészítését a kórház ambulanciáján dolgozó összeszokott munkatársak vállalják
- intézményünkben megoldható a helyettes szülők mentálhigiénés prevenciója, azaz a befogadó család állampolgári jogon felkeresheti a gyermekkorház ambulanciáját a családjában élő gyerekek nevelési-, egészségügyi gondjával. A szakmai felkészítés alatt megismert szakembereket (gyermekgyógyászjogász, pedagógus, pszichológus, pszichiáter), a későbbiek során bizalommal keresik fel a segítő családok.

Tehát a modell működőképes, ugyanakkor fontos hozzátennünk, hogy konfliktusmentes megvalósítása komoly szakértelmet igényel.

Fehér Kereszt Gyermekvédő Alapítvány

Alapítványunk nevelőszülői munkacsoportja krízishelyzetbe került családok gyermekeinek ideiglenes befogadásával foglalkozik. Az elhelyezést a szülő kéri, aki valamilyen oknál fogva egy ideig képtelen gyermekének gondozását, nevelését ellátni – például kórházi kezelés, hajléktalanság, anyagi gondok, esetleg előzetes letartóztatás miatt. A gyermek-elhelyezési szerződés ideje alatt a szülőnek alkalma nyílik rá, hogy helyzetét rendezze, így újból vállalni tudja feladatait. A gyermek elkerülve az intézeti elhelyezést ez idő alatt az alapítvány által erre a feladatra felkészített nevelőszülői családnál tartózkodik.

A hozzánk kerülő gyermekek 0-12 éves korúak.

A nevelőszülői munkacsoport max. 15 befogadó családot foglal magában. Vezetője a kuratórium elnöke által kinevezett családgondozó. A csoport magját egy állandóan rendelkezésre álló készenléti csoport jelenti. A gyermek-elhelyezési szerződés időtartama max. hat hónap.

A szolgáltatás a veszélyeztetett gyerekek egy részének nyújthat preventív lehetőséget, kizárólag azokban az esetekben, amikor a szülő ellehetetlenült helyzetében önként kéri *gyermekének családban való ideiglenes elhelyezését, és életközösségük megőrzéséért vagy gyors visszaállításáért erőfeszítést vállal.*

(A Fehér Kereszt Gyermekvédő Alapítvány címe: 1077 Bp. Rottenbiller u. 26. Tel: 352 88 86 Fax: 352 88 83)

Írta: Kálmánchey Márta

A serdülőkori krízis – mint az intézetbe kerülés egyik oka

A serdülőkori minden embernél komoly fejlődési feladatok megoldását teszi szükségessé. Gyermekből felnőtté válva a serdülőnek meg kell találnia önmagát, helyét a világban és azokat az életeszmeket, amelyeket sajátjaként tud elfogadni. Ebben a periódusban integrálja testi változásait és szexuális impulzusait. Szüleiről érzelmileg leválva elindul az önállósulás útján. Társas kapcsolatai átalakulnak, megnő az egykorúak, mint referencia-csoport befolyása, elkezdődnek a partnerkapcsolatok. A gondolkodás eljut legmagasabb szintjére: megjelenik az absztrakció, a törvényszerűségek felismerése, magasrendű műveletvégzés, ítéletalkotás.

Mindez olyan alapvető és mély változást jelent, aminek nem könnyű megfelelni. Ezért több, vagy kevesebb területen gyakran jelentkeznek konfliktusok, megoldási nehézségek, problémák. A serdülőkori krízis külön elnevezésként használatos a patopszichológiában, bár valójában nem más, mint a normál kamaszkor kiéleződése. Tapasztalataim szerint az utóbbi néhány évben igen nagymértékben növekedett azoknak az eseteknek a száma, amikor valamilyen serdülőkori krízis a fő oka annak, hogy intézeti nevelésbe kerülnek a növendékek. Ezeknek az eseteknek a közelebbi tanulmányozása segíthet a megelőzés, illetve az utólagos korrekció munkájában.

A debreceni Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetbe kerülő kamaszoknál az alábbi jellegzetesen serdülőkori problémákat figyeltem meg, amelyek közül egy-egy esetben egyszerre több is szerepet játszik:

1. Iskolai teljesítménnyel kapcsolatban felmerülő problémák. (Igazolatlan mulasztások, kimaradás, nem megfelelően választott továbbtanulás stb.)
2. Önértékelési válság. (Származás, külsővel vagy belsővel való elégedetlenség, azonossági válság.)
3. A szülővel kapcsolatos bajok. (A szülő-gyermek kapcsolat megromlása, a gyermek fokozottabb önállósági törekvései, erőteljes kritikusság a családi negatívumokkal szemben.)
4. Baráti kapcsolatok nehézségei. (A gyerekek baráti kapcsolatait a szülők ellenzik, a gyermekben erős a csoporthoz tartozás vágya, kalandvágy.)
5. Partnerkapcsolati gondok. (Túl korai partnerkapcsolatok.)
6. Társadalmi normák megszegése (bűncselekmények).

Lássuk ezeket részletesebben, konkrét eseteken keresztül!

1. Iskolai teljesítménnyel kapcsolatos problémák

Sok gyermek igen gyenge értelmi képességű, ezért az iskolában sorozatos kudarcok érik. Serdülőkorbba érve ezt egyre kevésbé tolerálja, inkább kimarad az iskolából. Bukások, évisméltések következnek, a túlkorossá vált kamaszt csúfolják, kiközösítik, mindezek egyre nehezebben feldolgozható frusztrációt jelentenek.

Helga: 17 évesen került hozzánk, igen gyenge értelmi nívóval, intelligencia kvóciense 71 volt. Sorozatos bukások, majd mulasztások miatti évisméltések után, bekerüléskor 6.

osztályos tanuló volt a dolgozók iskolájában. Tanulni nem szeret, nem akar, mert gyengén megy, és így máshol keres kárpótlást, kompenzációs lehetőséget.

Másfajta problémákkal számolhatunk az általános iskola befejezése után. Előfordul, hogy a szülő erőlteti a továbbtanulást, a kamasz viszont inkább dolgozni szeretne, mert olyan ruhákra vágyik, amiket a szülők szűkös anyagi helyzetük miatt nem tudnak megvenni.

Anita: 15 évesen felszolgálóként helyezkedett el, amikor a gimnáziumból kimaradva intézeti nevelésbe került. Eleinte nagy buzgalommal járt dolgozni, hogy megvehesse az áhított „cuccokat”. Utóbb azonban egyre kevésbé élvezte, hogy az esti műszak végeztével, tömegközlekedés nem lévén, két órás gyaloglás után jutott csak haza. Jobbnak látta kibékülni szüleivel, engedve kicsit önállósági, függetlenségi törekvéseiből. A szülők is tettek engedményeket, így létrejöhettek valamilyen kompromisszum.

K. Laci: 17 éves, rendezett családi körülmények közül jött hozzánk. Testvére főiskolás, a családban érték a jó tanulmányi eredmény. Laci az ilyen irányú elvárásnak nem tudott megfelelni, az általános iskolában is többször bukott, a szakmunkásképzőben évet ismételt, majd kimaradt. Otthon nem kapott további bizalmat, szeretetet. Az átmeneti örömet, kárpótlást nyújtó játékszenvedély tovább rontotta viszonyukat.

2. Önértékelési, én-azonossági válság

A serdülő nehezen tudja integrálni azokat a változásokat, amelyek külsejében, lelki téren vagy kapcsolataiban végbemennek. Nincs tisztában önmagával, önértékelési hullámszámai során hol túl magasra, hol túl alacsonyra helyezi önmaga megítélésében a mércét. Vágyai ütköznek lehetőségeivel, és ez sok tépelődést, depresszív gondolatot okoz.

Joli (16 éves): Nem volt külsejével megelégedve, a másik nem felől sorozatos kudarcok érték. Ezért fokozottabban vetette bele magát könnyelmű kapcsolatokba. Olyan alacsonyabb színvonalú rétegből választotta alkalmi ismerőseit, ahonnan elismerést, pozitív megerősítést nyerhetett. A szülők viszont ezt a baráti kört nem voltak hajlandóak elfogadni, mondván, hogy züllöttek, bűnözők, cigányok stb. Viszonyuk egyre romlott, végül az anya kérte az intézeti nevelésbe vételt.

Súlyos én-azonossági problémákat okoz, ha az örökbefogadás tényét eltitkolják a gyerek előtt, és csak serdülőkorban tudja meg, esetleg magatartási problémák kapcsán vágják a fejéhez.

Andrea (14 éves): Kétségbeesett szeretet-lopás értékű bolti tolvaj lással reagált arra a tényre, hogy ő nem „édes”, amit egyébként is így érzett anyja szeretetlensége miatt. Csak apjára számíthatott, kölcsönös vonzalmuk viszont egyre távolította a kislánytól az anyát.

3. A szülőkkel kapcsolatos gondok

A serdülő a korábbi aszimmetrikus kapcsolódásait szimmetrikus jellegűvé szeretné alakítani: arra törekszik, hogy egyenrangú félként kezeljék. Érzelmileg le kell válnia szüleiről, önállósulnia kell. A szülőnek, pedig halványból baráttá kell válni, ami számára

sem könnyű fejlődési feladat. Többé nem követelheti meg a feltétlen tiszteletet gyermekétől, aki csak akkor fogja tisztelni, ha arra valóban méltónak mutatkozik.

A serdülőkor egyik feladata az is, hogy az újraéledő Oedipus-komplexust feloldja, és vonzalmának új tárgyat találjon egykorú társ személyében. Az azonos nemű szülő akadályozza ezt a folyamatot, ha fokozottan rivalizál gyermekével. A serdülőkori krízisek hátterének 20%-ában ilyen hibás rivalizáció áll. (Lásd Andrea esete.)

Marika (16 éves): Serdülőként már nem tudta tovább elviselni italozó apja randalírozását, durvaságait. Egyre többször menekült barátnőihez, végül maga kérte intézeti nevelésbe vételét. Érzékeny, neurotizálódott pszichéjét azonban megterhelte, hogy szülei a család széteséséért őt okolták, ezért hazatért. Családterápiás segítséggel próbáltak új egyensúlyt keresni.

Más jellegű az a harc, amikor a szülő rendezett életű, szeretetteljes, de a kamasz valami miatt mégis fellázad az otthon által képviselt értékek ellen.

Juli (15 éves): Egyedül nevelte apja, mert az anya elhagyta őket. A kalandvágy, kíváncsiság, önállósulási igény, társas orientáltság olyan erős volt Juliban, hogy az apai korlátozó intelmeket túlzott szigornak, megértés hiányának értelmezte, elcsavargott otthonról, és nem kívánt hazamenni. Az apa részről tapasztalható ödipális érzések feloldása nehezítetté vált az anya távollétében.

4. Barátok

A csoporthoz tartozás igénye a serdülőkorban azért olyan erős, mert a szülőről való érzelmi leválás már megtörténik, de a másik nemmel kapcsolatban még fenntartásai vannak, így ebben az átmeneti érzelmi hiány-állapotban a barátok nyújthatják a legtöbbet. A baráti kör egyben viszonyítási csoport, amelynek segítségével önmagát jobban megismerheti. Biztonságérzetet kínál a valahová tartozás élménye, a közös programokkal kaland utáni igényének hódolhat. A csoportnak sok fontos pozitív funkciója van, de káros hatása is lehet, ha az egyén feladja saját normáit és a többiek kedvéért negatív mintákkal azonosul.

Orsi (15 éves): ígéretes, tehetséges, értelmes, problémamentes kislány volt mindaddig, míg rosszul megválasztott baráti köre hatására egyre többet elcsavargott otthonról, reggelig discózgatott, kimaradt a nyolcadik osztályból stb. Nagyon meg-, viselte anyjának az a „húzása”, hogy intézetbe hozta. Könnyek között fogadta meg, hogy végleg szakít társaságával, aminek a kivitelezése persze nem volt egyszerű, így a végleges hazakerülésig történt még néhány drámai fordulat.

5. Partnerkapcsolatok

A másik nemmel való érzelmi kapcsolat elősegíti a nemi szerep elsajátítását, a felnőtté váláshoz szükséges érzelmi érettség kialakulását, az én-kép fejlődését, az alkalmazkodás és empátiás készség tanulását stb. Mindenek előtt, pedig fontos örömforrás. A szerelem a serdülőkor nagy élménye, de nagy problémák forrásává is válhat, ha a szülők elképzelése nem egyezik a gyerek partnerválasztásával, vagy ha túl fiatal korban kezdődik szexuális kapcsolat.

Ica (14 éves): Nyolcadikos kiséítő volt, amikor az iskolából hazajövet udvarlójához költözött. Szerelmük két éve tartott, ami ellen Ica szülei tüzzel-vassal tiltakoztak, verve, bezárva, zsarolva lányukat. A gazdagabb vőlegényjelölt már ki volt szemelve, de ő annál inkább ragaszkodott börtönviselt udvarlójához, akitől hamarosan terhes lett. A szülők nem enyhültek meg, hanem véglegesen lemondtak lányukról.

6. Társadalmi normák elleni lázadás

A serdülő én-keresésnek egyik megnyilvánulási formája a felnőttek értékeinek megkérdőjelezése. A lázadás enyhébb formái szinte divatként jelennek meg: sajátos ruházat, hajviselés, ékszerek és egyéb külső jegyek tükrözik. A tekintély elleni lázadás szélsőségesebb formái a bűncselekményeik, pl. garázdaság, lopás stb. A társadalmi normákkal szembeni deviáns viselkedés a fokozott alkoholizálás és a drog-fogyasztás is. Mindkettő tapasztalható intézetbe kerülő kamaszoknál. Az előbbi inkább a felnőtté válás utáni vágyként indul, az utóbbi viszont kifejezettebb jelzője az érzelmi elhanyagoltságnak, belső üresség-érzésnek, adaptációs nehézségnek. Sajnos egyre nagyobb számú a serdülőkorú prostitúció is.

Péter (15 éves): Italozás, verekedések, garázda viselkedés miatt hozta be anyja intézetünkbe. A fiú számára sajnos adott volt a minta, apjától éppen ezek miatt vált el anyja, az azonosulás azonban megtörtént vele.

S. Laci (16 éves): Képtelen volt bármiféle tekintélynek engedelmessé válni. Minden iskolából kicsapták renitens, alkalmazkodásra képtelen magatartása miatt. Jó értelmi képességeit lopások és egyéb bűncselekmények tervezésében hasznosította. A szülők elváltak, de amíg együtt voltak sem tudott az apa mintává lenni fia számára, mert pszichésen gyenge és fizikailag beteg volt. Emellé járult az anya túlszerető magatartása, aminek következtében nem alakultak ki Laciban megfelelően a gátló funkciók. Szoros anya-kapcsolatából csak ellentétbe fordítással tudott szabadulni, következésképpen anyjával erősen megromlott a kapcsolata.

Kati (15 éves): Lázadása prostitúcióhoz vezetett. Érzelmileg elhanyagoló, sivár, merev, szeretetlen anyja addig-addig fenyegette azzal, hogy „elüllesz, mint az intézetisek”, hogy mintegy önmagát beteljesítő jóslatként ez meg is történt. Örökbefogadott volt, magas érzelmi kötődési igénnyel. Megszökött otthonról, barátokhoz, barátnőkhöz költözött, akik egy napon kivitték a kamionsorra, és prostitúcióra kényszerítették. Ezt a traumát a későbbiekben önkéntes promiskuitással próbálta feldolgozni magában.

A fenti pszichés zavarok figyelemmel kísérése azért szükséges, mert mint láttuk, olyan mértékű problémákat okozhatnak, amelyek következtében intézetbe kerülhetnek a gyerekek, ami nem oldja meg a problémát. A serdülőkorú válság átmeneti vagy tartós lelki zavarait minél előbb észre kell venni, és orvosolni kell. Ha már csak intézetbe kerülés után tudjuk a „körtörténetet” kideríteni, akkor nehezebb a dolgunk, de a visszamenőleges nyomon követés akkor is nagy segítségünkre van korrekciós munkában. Fontos lenne, hogy a családgondozás, terápia legyen a megoldás, nem a család szétválasztása.

Könyvespolc

Szegénység és iskola

Szabó Ákosné a B.G.GY.T.F. adjunktusa **Kor és kórkép a tanulásban akadályozott népesség iskoláztatásáról** alcímet adta az „enyhe fokban értelmi fogyatékosok” iskoláztatásának társadalmi anomáliáit elemző könyvének. A jelenben még élő „enyhe fokban értelmi fogyatékos” kifejezés helyett a szerző tudatosan alkalmazza a nálunk lassan gyökeret verő, kevésbé stigmatizáló tanulásban akadályozott megjelölést.

A fogyatékkal élő gyermekek helyzetét, perspektíváit feltáró munka azon csekélyszámú írások egyike, amelyek a szegénységet, a deprivációt társadalmi tényként írják le. Könyvében a társadalmi egyenlőtlenségek iskolai leképeződésének jelentőségét nem homályosítja el sem az egyedi élethelyzetekben gondolkodó pszichologizáló látásmód, sem az oktatás-nevelés mindenhatóságába vetett vak hit, amellyel a (gyógy)pedagógiai) szakma időnként megkínálja önmagát.

Mondanivalója éppen ellenkezőleg releváns, valóságfeltáró, akár csak Ladányi János és Csanádi Gábor könyve volt a nyolcvanas évek elején. (Szelekció az általános iskolában, Magvető 1983.)

Kezdjük együtt olvasni a könyvet, melyben egy olyan „hétköznapi” alapesettel indít a szerző, amelyből kifejtethető néhány fontosabb társadalomkritikai és szakmai tartalom.

„A padjából majd kieső Vilma mindent tud. 0 kapja a legtöbb piros pontot. Óra után sorakoztatja az osztálytársait, elviszi őket kezet mosni, majd reggelizni. Nagyon büszke rá a tanító néni, és nagyon dicséri kiválóan felkészült hallgatónk is.

Vilma két évig járt az általános iskolába, megbukott, a következő évben pedig gyengén teljesített, áthelyezték a kiegészítőbe. Jól érzi magát. Azért nem kitűnő tanuló, mert ekkor úgy tűnne, kiderülne, világossá válna, hogy nem kiegészítő iskolába való. Pedig valójában csupán arról van szó, hogy az általános iskola – mármint az igazi általános iskola kevésbé, vagy nem biztosítaná személyiségének harmonikus és differenciált fejlesztését. Így K. városban – de nagy valószínűséggel sok más városban és faluban is – *Vilma nevelési-oktatási szükségleteit jelenleg az enyhén értelmi fogyatékosok általános iskolája képes jobban kielégíteni. Akár organikusan károsodott Vilma, akár nem.*” (1986-ig kiegészítő iskolának, azóta enyhe fokban értelmi fogyatékosokat nevelő általános iskolának nevezik a szóban forgó iskolákat.)

A tárgyilagosság szándékával íródó könyvismertetés hitelességén javít-e vagy ront a saját élmény, múltbeli emlékeim felidézése, nem tudom, de nehezen tudnék kitérni előle.

A kiegészítő iskolák egyikében tanítottam – most már tudom, hogy a szakmailag legerősebbek egyikében – és osztályfőnöke voltam egy visszahúzódó, szomorú arcú kislánynak, Etelkának, aki képességeivel és szorgalmával messze kortársai felett teljesített. Életkoránál fogva meghaladta már azt a jogszabályban előírt életévet, ameddig kezdeményezhető lett volna visszahelyezése a többségi általános iskolába. (Persze akkor „normálnak” mondtuk az általános iskolát.)

Anyai nagyapjával és kistestvérével a város szélén éltek valódi szegénységben. Akkoriban meg volt a szókészletünk a szegénység körülírására anélkül, hogy megneveztük volna.

A vérszerinti szülőkről semmit sem lehetett tudni, a nagyszülő volt a gyámja, de valójában a kislány gyámkodott a súlyosan alkoholista nagyszülő és néhány esztendő

testvére felett: Gondozta őket, háztartást vezetett és eközben alig-alig hiányzott az iskolából. Olyannyira tisztában volt szerepével, olyan kötelességtudata volt, ami csak ép intellektussal lehetséges.

Etelka a 8. osztályos bizonyítványosztásra már nem jött be az iskolába, nyomtalanul tűntek el otthonukból. Mielőtt ismeretlen helyre költöztek, rokonok érkeztek hozzájuk az ország egy távoli sarkából.

Etelka eltűnt az iskola számára, s ami nagyobb baj, hogy valószínű egy képességeihez mért tartalmasabb és boldogabb élet számára is.

Vajon más lett volna a történet, ha az általános iskolát végzi el? Azt hiszem, hogy nem. A szociokulturális gyökerű lemaradással szemben intoleráns általános iskola ismeretében nem lehetett jó megoldás.

És miként alakult volna Etelka sorsa, ha állami gondozásba kerül? Megőrzi etnikai identitását, önállóságát? Gondot fordítottak volna individualizált fejlesztésére? Megnyugtató válaszunk erre sem lehet.

Drámai volt az iskola munkájának látványos szertefoszlása, az a felismerés, hogy az ilyen mélyen gyökerező immobill társadalmi helyzetekre az iskolának nincsen válasza.

És drámai volt a hiány felismerése, azé a hiányé, amelyet még nem tudunk nevének nevezni, mert akkoriban hírért sem hallottuk az (iskolai) szociális munkának.

A példákkal rokon történetek társadalmi és oktatásszociológiai magyarázatát találjuk Szabó Ákosné könyvében.

A közoktatás szerkezeti változásait 45-től napjainkig követve ráirányítja figyelmünket az iskolai szelekciós mechanizmusokra. Arra például, hogy az alacsony presztízsű iskolatípusokba rendszerint az előnytelen társadalmi helyzetű csoportok gyermekei kerülnek. A státuszjellemzők között az anyagi helyzet, a szülők iskolai végzettsége, lakóhelye és etnikai hovatartozása erősen meghatározó.

A tanulásban akadályozott gyermekek szinte valamennyien és a valójában ép intellektusú, de elmaradt fejlődésmentű gyermekek jelentős hányada is az alacsony presztízsű iskolák között a szegregált iskoláztatásban részesülnek. Számukra a korai iskolai szelekció szinte predesztináló a későbbi életútra nézve, más társadalmi csoportok felé átjárhatatlanná teszi az utat.

A közoktatásnak a 90-es évektől zajló szerkezetátalakítása elmélyítette a korábban is létezett különbségeket, a tanulásban akadályozottaknak, pedig pusztán kvázi esélyt ad az integrált iskoláztatásra. Mert ameddig a többségi iskolákban nem teremthető meg a speciális szükségleteket is kielégítő feltételrendszer, s létrehozásukat sem ösztönzi valójában semmi, addig az *integrációt biztosító*, vagy a *befogadó (inkluzív)* iskola sem fog létrejönni.

Tanulságos elemzések, logikus okfejtések nyomán döbbenhet rá akár a laikus olvasó is arra, hogy minél rendesebb a társadalom, annál rövidebb idejű az egységes alapiskoláztatás és annál korábban készítik föl a gyermekeket a nagyon is eltérő társadalmi szerepekre.

A tanulásban akadályozottság és a társadalmi származás, a szociokulturális háttér összefüggéseiről rövid hazai történeti és nemzetközi szakirodalmi áttekintést találunk.

A szegénység fogalomköre több összefüggésben kerül kifejtésre, úgy is, mint deprivált családi helyzet, s a benne felnövő gyermek szocializációjának sajátosságai és úgy is, mint az oktatás iskolán belüli feltételeinek – szükségstantermek, osztálylétszám, felszereltség, szakember ellátottság – szintje.

A tanulásban akadályozott gyermekek családi szocializációja *Somlai Péter* nyomán a cél racionális, a normatív, a dramaturgiai és a kommunikatív tevékenységi rendszerekben kerül leírásra. Az e körben végzett számos összehasonlító hazai vizsgálat – általános iskolai és „kiszegítő iskolai” populáció összevetése – bemutatásából megtudjuk, hogy a tanulásban

akadályozott gyermekek több vonatkozásban hiányt szenvednek, mert többségükben nem kapják meg például a családban az iskolai munkához szükséges otthoni pedagógiai ösztönzést és segítséget, támogatást, az odaadó figyelmet.

Némi hiányérzetünk marad, mert nem derül ki világosan, hogy valójában a családokban az eltérő szocializációs feltételek oka nem az, hogy fogyatékos-e a gyermek, hanem a társadalmi hovatartozás, az életmód, a tradíció szerepe a döntő.

Szívesen olvastunk volna arról is, hogy ez mit jelenthet a praxis számára? Vajon az iskolának kell pótolni a családi szocializáció hiányosságait, és milyen mértékben, vagy netán a családot kell(ene) képessé tenni funkciói gyakorlására? Kinek a feladata lehet ez utóbbi? (A szerző szemléletéhez jobban illett volna a „csonka” család kifejezés helyett az egyszerűs család megnevezést használni.)

A könyv egyik különös figyelmet érdemlő fejezete, melyben a szociális háttér szerepét mutatja be a gyermek és a család iskolai megítélésében, az áthelyezés kezdeményezésében. Az e tárgykörben végzett valamennyi jelentős vizsgálatot megismerjük, s közben azt is, hogy miként működnek az előítéletek, a szándékolt és nem szándékolt mechanizmusok.

Áttekintést kapunk a tanulás eredményességéről az iskolai beválás, a továbbtanulás és a magánélet szempontjából is.

A szakmai igényességgel, imponálóan gazdag irodalmi áttekintéssel és korszerű felfogásban készült munka summázatában így fejt ki legfőbb mondanóját a szerző: „Megállapíthatjuk tehát, hogy az általános iskolák céltételezése, struktúrája, infrastruktúrája és technológiai sem a társadalmi elvárásokat, sem a gyerekek többségének (pálya)szocializációs szükségleteit nem tudják kielégíteni. Megerősítettnek érezzük azt a feltételezésünket is, miszerint a tanulásban akadályozott népesség számára a szűkebb illetve tágabb társadalmi környezetbe történő beilleszkedés szempontjából a különiskoláztatás kevesebb dimenziójában jelent jó, mint kedvezőtlen esélyeket.”

Több helyen érintőlegesen kerül tárgyalásra a diákothonok kérdése, mint az iskolai infrastruktúra része. Nem szerencsés viszont, hogy differenciálatlanul kezeli a diákothoni szükségleteket, mert hiszen többféle jogcímen kerülhetnek diákothonba a gyermekek, és meghatározóan más és más szükségleteket kell kielégíteni aszerint, hogy kollégiumi ellátásként, vagy pedig a családot átmenetileg, vagy tartósan nélkülöző gyermekvédelmi gondoskodás keretében veszik igénybe. (A könyv megjelenése óta a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény megnyugtatóan rendezte – legalábbis a jogszabályi keretek és egynémely szakmai norma tekintetében – a diákothonok eddig szakmailag nagyon is vitatható státusát.)

A kötet végére került a komprehenzív és az inkluzív iskolamodellek vázlatos bemutatása. Ezek a modellek más modelleknél jobban szolgálják az ENSZ Gyermekjogi Egyezményben és az 1997. évi XXXI. törvényben a fogyatékkal élőknek biztosítandó jogokat és ellátásokat és a könyvben tézisszerűen ismertetésre kerülő „Speciális szükségletek pedagógiája: lehetőség és minőség” című UNESCO konferencia állásfoglalását.

Valamennyi, az alapfokú oktatásban dolgozó pedagógus és gyógypedagógus számára, az oktatásirányítók, a döntéshozó önkormányzati képviselők és az ágazati irányítóknak ajánlható Szabó Ákosné munkája. A könyvet ajánljuk még a társadalmi és iskolai egyenlőtlenségek iránt érzékeny valamennyi olvasónak. (Trezor Kiadó, Budapest, 1996)

M. L.